

СЕКТОРСКА АНАЛИЗА ПРОИЗВОДЊЕ И ПРЕРАДЕ ПОВРЋА У РЕПУБИЦИ СРБИЈИ

За потребе ИПАРД 3 програмирања

СЕКТОР: **ПОВРЋЕ**

Припремио:

Јануар 2020

Садржај

1. УВОД И МЕТОДОЛОГИЈА	9
2. ЕКОНОМСКИ ДОПРИНОС СЕКТОРА	11
2.1. Значај вредности производње	11
2.2. Допринос запошљавању.....	13
2.3. Допринос извозу	15
3. ОПИС И ТРЕНДОВИ	17
3.1. Поврће.....	17
3.2. Теже-кварљиво поврће	20
3.2.1. Кромпир	21
3.2.2. Шаргарепа.....	28
3.2.3. Црни лук	32
3.3. Лако-кварљиво поврће.....	37
3.3.1. Парадајз.....	38
3.3.2. Краставци и корнишони.....	45
3.3.3. Паприка	49
3.4. Корисници у сектору свежег поврћа	54
3.5. Прерада.....	58
3.6. Корисници.....	65
4. ПОКРЕТАЧИ РАЗВОЈА У СЕКТОРУ ПОВРЋА	66
4.1. Произвођачи.....	66
4.1.1. Раст потрошње поврћа.....	66
4.1.2. Прерађивачка индустрија као агрегатор за одређене врсте поврћа.....	67
5. СТРУКТУРА ТРЖИШНОГ ЛАНЦА	68
5.1. Добре праксе дуж тржишног ланца	71
6. РЕГИОНАЛНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ	71
7. SWOT анализа	74
8. ИЗАЗОВИ У СЕКТОРУ	76
8.1. Основни изазови	76
8.2. Финансирање и банкарски сектор	78
8.3. Циљеви за сектор.....	79
8.4. Досадашње ИПАРД искуства	79
8.4.1. Преглед циљева, услова и мера	79
8.4.1. Преглед искустава	80
8.5. Инвестиционе потребе.....	84
8.6. Препоруке везане за ИПАРД	86
8.6.1. Прихватљиве инвестиције и трошкови	89
8.6.2. Обим финансијске подршке	92
9. НАЦИОНАЛНЕ ПОЛИТИКЕ И РЕГУЛАТИВА	93
9.1. Усклађеност националних са ЕУ прописима	93
9.2. Политика подстицаја.....	94
9.3. Институције подршке	96
10. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ	96
10.1. Закључци	96
10.2. Препоруке	98
11. АНЕКС	100

Листа графика

Графикон 1: Вредност производње пољопривредних добара и услуга у произвођачким ценама текуће године	12
Графикон 2: Вредност производње поврћа у произвођачким ценама текуће године	12
Графикон 3: Укупна производња поврћа у Србији по групама за период 2008-2018.....	13
Графикон 4: Укупна производња поврћа по регионима за период 2008-2018	13
Графикон 5: Трендови раста производње поврћа у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2012-2017.....	13
Графикон 6: Укупан извоз поврћа (лево) и удео у укупном извозу пољопривредних производа (десно) у периоду 2013-2018.....	16
Графикон 7: Структура извоза поврћа – свеже/прерађено за период 2013-2018	16
Графикон 8: Трендови раста извоза свежег поврћа у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018	16
Графикон 9: Трендови раста извоза прерађеног поврћа у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018.....	17
Графикон 10: Производња поврћа у Србији.....	17
Графикон 11: Укупан извоз (свежег и прерађеног) поврћа из Србије	18
Графикон 12: Конкурентност Србије у односу на свет за период 2013-2018	18
Графикон 13: Конкурентност Србије у односу на ЕУ за период 2013-2018	19
Графикон 14: Конкурентност Србије у односу на ЦЕФТА за период 2013-2018	20
Графикон 15: Конкурентност кромпира по земљама	22
Графикон 16: Производња и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2012-2017.....	24
Графикон 17: Извоз и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2013-2018	25
Графикон 18: Трговински биланс свежег кромпира: Србија 2009 - 2018	25
Графикон 19: Извозне дестинације кромпира из Србије.....	25
Графикон 20: Цене кромпира на различитим тржиштима јануар 2010- децембар 2019	26
Графикон 21: Дистрибуција међународне трговине Србије кромпиром унутар године за период 2008-2019	26
Графикон 22: Конкурентност шаргарепе по земљама	29
Графикон 23: Производња и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2012-2017.....	30
Графикон 24: Извоз и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2013-2018	31
Графикон 25: Трговински биланс шаргарепе: Србија 2013 - 2018	32
Графикон 26: Топ 10 извозних дестинације шаргарепе из Србије	32
Графикон 27: Конкурентност црног лука по земљама	33
Графикон 28: Производња и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2012-2017.....	35
Графикон 29: Дистрибуција извоза и увоза у количинама током године и дистрибуција цене на кваташким пијацама током године за период 2013-2018	35
Графикон 30: Извозне цене и количине по месецима за период Август 2017- Март 2018	35

Графикон 31: Извоз и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2013-2018	36
Графикон 32: Трговински биланс црног лука: Србија 2013 – 2018.....	36
Графикон 33: Топ 10 извозних дестинација црног лука из Србије.....	36
Графикон 34: Цене црног лука на различитим тржиштима јануар 2010- мај 2019	37
Графикон 35: Конкурентност парадајза по земљама	39
Графикон 36: Дистрибуција потрошње на домаћем тржишту и понуде на основу типа производње .	41
Графикон 37: Цена увозног парадајза у првом кварталу по месецима у одабраним годинама.....	41
Графикон 38: Количине увоза парадајза у првом кварталу по месецима у одабраним годинама	41
Графикон 39: Производња и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2012-2017.....	42
Графикон 40: Извоз и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2013-2018	43
Графикон 41: Трговински биланс свежег парадајза: Србија 2009 – 2018.....	43
Графикон 42: Унутрагодишњи тренд кретања цене на кванташким пијацама за период 2007-2019....	43
Графикон 43: Цене парадајза на различитим тржиштима Јануар 2010- Мај 2019	44
Графикон 44: Трговински биланс прерађевина од парадајза: Србија 2009 – 2018	44
Графикон 45: Конкурентност краставаца и корнишона по земљама.....	46
Графикон 46: Производња и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2012-2017.....	47
Графикон 47: Извоз и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2013-2018	48
Графикон 48: Трговински биланс свежег парадајза: Србија 2009 – 2018.....	48
Графикон 49: Унутрагодишњи тренд кретања цене на кванташким пијацама за период 2007-2019 ...	48
Графикон 50: Трговински биланс краставаца и корнишона Србије	49
Графикон 51: Конкурентност паприке по земљама	50
Графикон 52: Производња и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2012-2017.....	52
Графикон 53: Извоз и тренд раста свеже паприке у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2013-2018.....	53
Графикон 54: Трговински биланс паприке: Србија 2009 – 2018.....	54
Графикон 55: Извоз свеже, замрзнуте и млене паприке за период 2013-2018	54
Графикон 56: Цене паприке бабуре на различитим тржиштима Јануар 2011- Април 2019.....	54
Графикон 57: Коришћено пољопривредно земљиште (ха) од стране ПГ по величини поседа	58
Графикон 58: Број ПГ по величини поседа.....	58
Графикон 59: Извоз поврћа по типовима прераде за период 2008-2019.....	60
Графикон 60: Просечна цена (величина баблса), количина и вредност извоза конзервираног и сувог поврћа за период 2012-2018	61
Графикон 61: Просечна цена (величина баблса), количина и вредност извоза замрзнутог поврћа за период 2012-2018	61
Графикон 62: Просечна цена најизвозенијих прерађевина од поврћа у периоду 2012-2018 у \$/кг	62
Графикон 63: Вредност извоза најизвозенијих прерађевина од поврћа у периоду 2012-2018 у милионима долара	62
Графикон 64: Удели компанија разврстаних по приходима у укупном извозу прерађивачке индустрије посматраних компанија	63

Графикон 65: Удели компанија разврстаних по приходима у укупном броју запослених прерађивачке индустрије посматраних компанија	63
Графикон 66: Удели компанија разврстаних по приходима у укупном увозу прерађивачке индустрије посматраних компанија	63
Графикон 67: Удели компанија разврстаних по приходима у укупним приходима прерађивачке индустрије посматраних компанија	63
Графикон 68: Удели компанија разврстаних по приходима у укупном извозу прерађивачке индустрије посматраних компанија	64
Графикон 69: Удели компанија разврстаних по приходима у укупном броју запослених прерађивачке индустрије посматраних компанија	64
Графикон 70: Удели компанија разврстаних по приходима у укупном увозу прерађивачке индустрије посматраних компанија	65
Графикон 71: Удели компанија разврстаних по приходима у укупним приходима прерађивачке индустрије посматраних компанија	65
Графикон 72: Просечна потрошња по земљама у периоду 2013-2017	67
Графикон 73: Укупна потрошња група земаља у периоду 2013-2017	67
Графикон 74: Трендови раста извоза свежег и прерађеног поврћа у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018.....	78

Листа табела

Табела 1: Тарифне линије примарне производње и прераде за поврће	9
Табела 2: Основне бројке које описују сектор	11
Табела 3: Број ангажованих лица и годишњих јединица рада по типовима производње	14
Табела 4: Приноси и број радника по хектару по типовима производње и типу произвођача	14
Табела 5: Приноси код различитих типова произвођача у тонама по хектару	20
Табела 6: Основне бројке кромпир	21
Табела 7: Основни трендови код кромпира	21
Табела 8: Производња кромпира у Србији за период 2008-18	22
Табела 9: Површина и производња по регионима у 2018	22
Табела 10: Извоз прерађевина од кромпира у хиљадама долара	27
Табела 11: Основне бројке за шаргарепу	28
Табела 12: Основни трендови код шаргарепе	28
Табела 13: Производња и површине под шаргарепом у Србији	29
Табела 14: Површина и производња по регионима у 2018	29
Табела 15: Основне бројке за црни лук	32
Табела 16: Основни трендови код црног лука	32
Табела 17: Табела: производња и површине под шаргарепом у Србији	34
Табела 18: Површина и производња по регионима у 2018	34
Табела 19: Приноси код различитих типова произвођача у тонама по хектару	37
Табела 20: Основне бројке за парадајз	38
Табела 21: Основни трендови код парадајза	38
Табела 22: Производња парадајза у Србији за период 2008-18	40
Табела 23: Површина и производња по регионима у 2018	40
Табела 24: Основне бројке	45
Табела 25: Основни трендови код краставаца и корнишона	45

Табела 26: Производња краставаца и корнишона у периоду 2008-18.....	47
Табела 27: Површина и производља по регионима у 2018.....	47
Табела 28: Основне бројке.....	49
Табела 29: Основни трендови код паприке.....	49
Табела 30: Производња паприке у Србији за период 2008-2018.....	51
Табела 31: Површина и производља по регионима у 2018.....	51
Табела 32: Економска снага пољопривредних газдинстава специјализованих за различите пољопривредне производње.....	55
Табела 33: Број специјализованих газдинстава за повртарство, цвећарство и остале хортикултуре у Републици Србији према класама економске снаге.....	55
Табела 34: Број газдинстава по коришћеном пољопривредном земљишту која производе на отвореном и заштићеном простору.....	56
Табела 35: Број газдинстава у заштићеном простору са прилагођеним површинама коришћеног пољопривредног земљишта посебним условима прихватљивости ИПАРД правилника.....	56
Табела 36: Број газдинстава на отвореном пољу са прилагођеним површинама коришћеног пољопривредног земљишта посебним условима прихватљивости ИПАРД правилника.....	56
Табела 37: Типови произвођача, карактеристике и потенцијал за раст.....	56
Табела 38: Основни трендови.....	59
Табела 39: Приказ компанија по пословним приходима (шифра делатности 1039).....	62
Табела 40: Приказ компанија по пословним приходима (шифра делатности 1032).....	64
Табела 41: Преглед компанија по прихватљивим критеријумима по величини привредних субјеката.....	65
Табела 42: Учесници у тржишном ланцу и токови производа и инпута.....	70
Табела 43: Основне производне добре праксе по најважнијим повртарским културама.....	71
Табела 44: Преглед броја газдинстава на основу величине поседа по регионима.....	72
Табела 45: SWOT анализа.....	74
Табела 46: Преглед приноса код различитих типова произвођача и процена заступљености типова произвођача у укупним површинама по типовима производње поврћа.....	76
Табела 47: Специфични критеријуми прихватљивости за меру инвестиције у физичку имовину пољопривредних газдинстава.....	79
Табела 48: Специфични критеријуми прихватљивости за меру инвестиције у физичку имовину које се тичу прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства.....	80
Табела 49: Препорука 1.....	86
Табела 50: Препорука 2.....	86
Табела 51: Препорука 3.....	87
Табела 52: Препорука 4.....	87
Табела 54: Препорука 5.....	88
Табела 55: Препоруке за измене посебних услова за набавку новог трактора.....	89
Табела 56: Препоруке за измене листе прихватљивих инвестиција за меру 1.....	89
Табела 57: Препоруке за измене листе прихватљивих инвестиција за све секторе.....	91
Табела 58: Препоруке за измене листе прихватљивих инвестиција за меру 3.....	91
Табела 59: Препоруке за измену висине минималних и максималних износа подршке.....	92
Табела 60: Приказ трошкова производње и ангажовања радне снаге код одабраних повртарских усева.....	100

Листа шема

Шема 1: Структура тржишног ланца поврћа	70
Шема 2: Шеме приступа дефинисанју инвестиционих потреба и капацитета абсорпције у грант шемама	85

Листа мапа

Мапа 1: Капацитети хладњача за замрзавање поврћа по регионима.....	68
Мапа 2: Капацитети хладњача за замрзавање поврћа и осталих пољопривредних производа по регионима	68
Мапа 3: Број газдинстава која се баве производњом поврћа, цвећа и украсног биља на отвореном простору и однос група по окрузима према величини коришћеног пољопривредног земљишта	73
Мапа 4: Коришћено пољопривредно земљиште за производњу поврћа, цвећа и украсног биља на отвореном простору и однос група по окрузима према величини коришћеног пољопривредног земљишта.....	73
Мапа 5: Број газдинстава која се баве производњом поврћа, цвећа и украсног биља у заштићеном простору и однос група по окрузима према величини коришћеног пољопривредног земљишта	74
Мапа 6: Коришћено пољопривредно земљиште за производњу поврћа, цвећа и украсног биља у заштићеном простору и однос група по окрузима према величини коришћеног пољопривредног земљишта.....	74

Скраћенице (English)

EBRD	European Bank for Reconstruction and Development
EIR	Effective Interest Rate
FADN	Farm Accountancy Data Network
FAO	Food and Agricultural Organization of the United Nations
FDI	Foreign Direct Investments
FI	Financial Institutions
GDP	Gross Domestic Product
GI	Geographical identification
GIZ	German International Zussamen
GVA	Gross Value Added
ХАССП	Hazards and Critical Control Points
IACS	Integrated Administrative and Control System
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance
IFC	The International Finance Corporation
IPARD	Instrument for Pre-Accession Assistance for Rural Development
IPM	Integrated Pest Management
LFA	Less favorable areas
LPIS	Land Parcel Identification System
NPL	Non Performing Loan
MIS	Market Information System
MFIs	Micro Finance Institutions
MSMEs	Micro, Small and Medium-sized Enterprises
PDO	Protected Designation of Origin
SAA	Stabilization and Association Agreement
SDC	Swiss Development Cooperation
USAID	United States AID
WB	World Bank
WTO	World Trade Organization

1. УВОД И МЕТОДОЛОГИЈА

Оквирни споразум између Републике Србије и Европске комисије о правилима за спровођење финансијске помоћи Европске уније Републици Србији у оквиру Инструмента за пред-приступну помоћ (ИПА II) усвојен је у Народној скупштини у децембру 2014. године. IPARD 2 програм Републике Србије за период 2014-2020. године у циљу коришћења пред-приступних фондова ЕУ за рурални развој усвојен је 20. јануара 2015. године Одлуком Европске комисије С (2015) 257. Спровођење IPARD 2 програма у Републици Србији започето је објављивањем Првог јавног позива за Мериу 1, 25. децембра 2017. године.

Паралелно са спровођењем IPARD 2 програма и учећи се на његовим искуствима, Сектор за рурални развој Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде започео је процес ажурирања постојећих секторских анализа међу којима је анализа производње и прераде воћа. Циљ секторске анализе је да сагледа трендове у у производњи и преради воћа ради давања препорука за IPARD 3 програм Републике Србије за период 2021 - 2027. године. Секторска анализа треба да укаже на промене и интервенције у сектору производње и прераде воћа у дефинисању посебних услова за кориснике IPARD подстицаја као и друге опште услове који се тичу врсте инвестиција, висине минималне и максималне подршке итд. Поред тога, циљ анализе је да сагледа стање у сектору воћа као оквира за планирање и пословање свих учесника у сектору и одговори на питање да ли је он још увек привлачан за инвеститоре те трендови и пословно окружење охрабрују произвођаче да у њега улажу или га напуштају у потрази за стабилнијим и профитабилнијом производњама.

Аутор секторске анализе производње и прераде поврћа у Републици Србији за потребе ИПАРД програмирања је Ђорђе Теофиловић. Значајан допринос у изради анализе су дали: Ивана Дулић Марковић, Горан Живков, Данијела Столица и Филип Пауновић.

Под поврћем се у овом извештају подразумевају: кромпир, купус, црни лук, шаргарепа, бели лук, диње и лубенице, грашак, пасуљ, краставци и корнишони, парадајз, зелена салата и паприка.

Студија је заснована на бројним анализама као што су трендови производње и трговине у односу на одабране земље и регионе, анализи конкурентности, позиционој анализа, анализи компанија из сектора прераде пољопривредних производа и то по пословним приходима, капиталу, запосленим и извозу као и на подацима Анкете о структури газдинстава која је спроведена 2018. године.

Уколико није другачије наглашено у извештају:

- Тренд извоза подразумева се просечан годишњи тренд извоза у периоду 2013-2018
- Тренд производње подразумева просечан годишњи тренд производње у периоду 2013-2017

У анализи се врши најчешће упоредба са Новим земљама чланицама Европске Уније (НЗЧ) које су постале део ЕУ у периоду од 2004-2016 (Хрватска је изузета), ЕУ 15 који подразумева „старе“ земље чланице ЕУ, земље потписнице ЦЕФТА споразума (Србија, БиХ, Северна Македонија, Црна Гора, Албанија и Молдавија), CIS земље (земље бившег Совјетског савеза), као и са Светом који подразумева све земље у свету укључујући и претходно наведене.

Табела 1: Тарифне линије примарне производње и прераде поврћа

Свеже поврће	Прерађено поврће
0701 – кромпир	090422 – млевена и туцана паприка
0702 – парадајз	090421 – сушена паприка
0703 – лукови	200110 – конзервирани краставци и корнишони
0704 – купусњаче (купус, карфиол, броколи...)	200120 – конзервисани лук
0705 – лиснато поврће	2002 – прерађевине од парадајза
0706 – коренасто (шаргарепа, репа, целер...)	2003 – конзервиране печурке и тартуфи

0707 – краставци и корнишони	2004 – замрзнуто поврће
0709 – остало поврће (паприка, бундеве, шпаргла, плави патлиџан, печурке, маслине...)	2005 – конзервирано поврће
0714 – остало кртоласто поврће (слатки кромпир, јам...)	0710 - замрзнуто поврће
070959 – печурке	0711 - конзервирано поврће
	0712 – сушено поврће
	0713 – сушено поврће (легуминозе)
	071239 – сушене печурке
	071159, 2003 – конзервиране печурке
	071010 – замрзнути кромпир
	200410 - прерађевине од кромпира
	200520 - прерађевине од кромпира - чипс
	071140,200110 – конзервирани краставац/корнишон

Методологију анализе конкурентности је развио SEEDDEV на основу Портерове Diamond теорији националних предности (Determinants of National Competitive Advantage)¹, на раду Aigingera (1997)² који говори о ценовној и квалитативној конкурентности, као и на Balassa индексу³ који се бави утицајем извоза на конкурентност. Комбиновање различитих аспеката сва три приступа уз увођење великог броја индикатора доприноси свеобухватности и мултидимензионалном приступу методологије. Услови тражње и ривалство из Портерове методе заједно са извозом заснованим на регионалном приступу из Баласа индекса послужили су као полазна тачка за развој методологије конкурентности која такође узима у обзир индикаторе производње, приноса, засејаних површина, броју грла стоке, ценама и другим који су анализирани у овире 30 индикатора. Производи су ранжирани, а затим и оцењени. Ранг је добијен за сваки од критеријума тако да производ са највећим уделом, односно најбољим трендом добије вредност један, а онај са најмањим уделом, највећу нумерацију, у зависности од броја посматраних производа. На овај начин је могла да се уради ранг листа по нивоу конкурентности сваког производа и групе производа. Ипак, на тај начин није могао бити измерен сам ниво конкурентности, нити да се упореде различите производне области. Због тога је уведена и оцена у висини од један до десет, на основу унапред задатих критеријума. На основу просечне оцене сваког производа израчуната је јединствена вредност која ће одредити конкурентску позицију конкретног производа у односу на остале. Узимајући у обзир поређење са релевантним конкурентима као и оцене трендова доприносе тачности резултирајућег индекса. На крају, сумирање свих показатеља у један индекс пружа могућности за атрактивну презентацију, чинећи резултате разумљивим. Анализа користи међународне базе података које нуде упоредиве податке на нивоу земље што даје гаранцију да се примењује иста методологија за прикупљање података, а ниво грешке не утиче на односе између земља/региона. Најчешће коришћене базе података су следеће: РСЗ, FAO, Eurostat, ITC, UN Comtrade, FAO-OECD, извештаји о пословању привредних субјеката у АПП-у, доступне званичне статистике из различитих земаља.

¹ Porter, M.E. (1990, 1998) The Competitive Advantage of Nations, Free Press, New York, 1990.

² K. Aiginger (1007) The use of unit values to discriminate between price and quality competition, Cambridge Journal of Economics, vol.21, issue.5, pp.571-592.

³ Balassa, B. (1965), Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage, The Manchester School, 33, 99-123.

Поређењу засејаних површина, производње, вредности и количине извоза међу земљама је отежано јер се земље разликују у земљишним ресурсима које поседују. Позициона анализа пружа могућност поређења производа како би се донели закључци да ли одабрана земља има бољу или лошију позицију у односу на своје земљишне ресурсе. Применом позиционе анализе која мери да ли је земља у производњи или извозу одређеног производа боље или лошије позиционирана у односу на позицију земљишних ресурса, може се донети закључак о величини производње и извоза у односу на конкуренте.

Анализа сектора поврћа спроведена је на основу прикупљених података како од стране SEEDDEV-а тако и других различитих извора укључујући податке:

- Републичког завода за статистику укључујући:
- Анкету о структури пољопривредних газдинстава спроведеној од 1. октобра до 30. новембра 2018. године,
- Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Србији, спроведен у октобру 2011. године,
- Попис пољопривреде у Републици Србији, спроведен 2012. године,
- Методолошког материјала и остале документације Министарства за пољопривреду, водопривреду и шумарство пре свега Сектора за инспекцијски надзор и Сектора за аналитику
- База података међународних институција FAOSTAT, EUROSTAT, UN COMTRADE

Током прикупљања података за секторску анализу, спроведен је већи број интервјуа са учесницима у тржишном ланцу, а након анализе података и стања организована је презентација нацрта секторске анализе на којој расправљано о датим закључцима.

2. ЕКОНОМСКИ ДОПРИНОС СЕКТОРА

Табела 2: Основне бројке које описују сектор

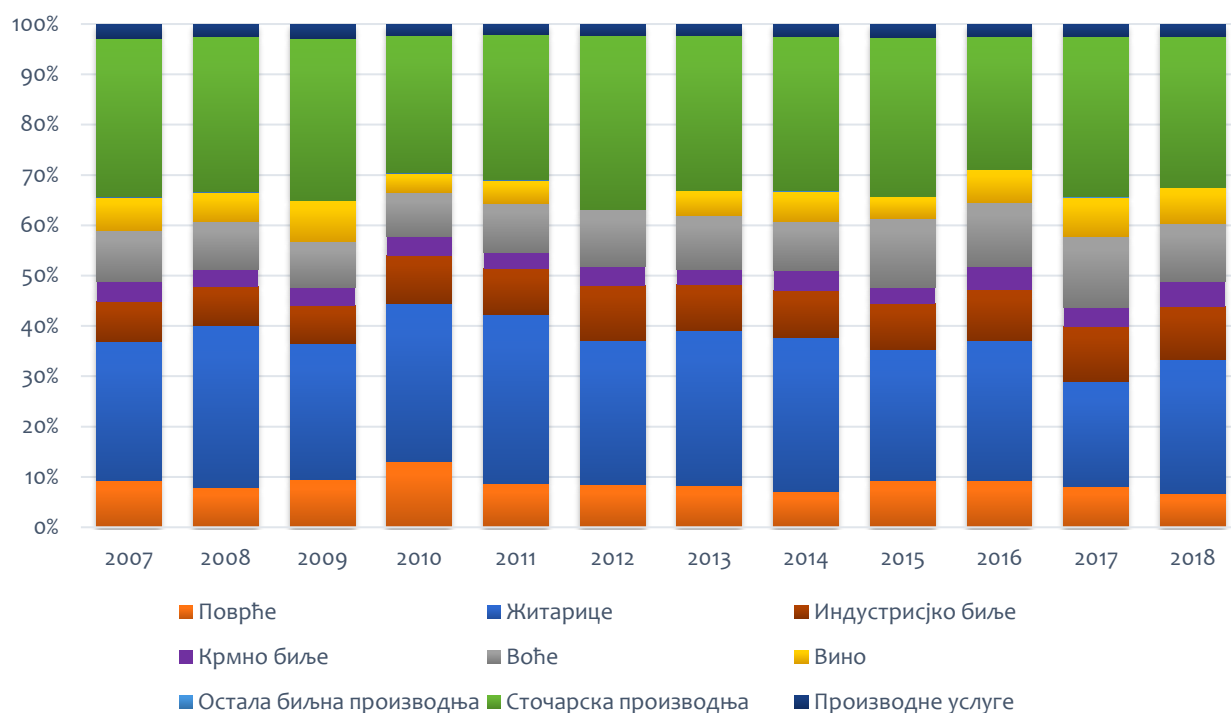
Индикатор	Број
Вредност / тренд раста сектора 2007-2018	39,3 милиона РСД, тренд раста је + 4%
Удео у укупним површинама	3,5%
Укупан извоз / тренд извоза	181 милиона УСД (2018), 138 милиона УСД (2008-2018) / извоз расте стопом од 7% годишње
Број газдинстава у сектору	5.995, од тога 38% (2.281) у заштићеном и 62% (3.714) на отвореном пољу
Коришћено пољопривредни земљиште (ха)	8.726 ха на отвореном и 3.262 ха у заштићеном простору
Број годишњих јединица рада/број ангажованих радника	8.698/13.732
Просечна економска величина газдинства у повртарству (у еврима)	10.576

2.1. Значај вредности производње

Укупна вредност производње пољопривредних добара и услуга износи просечно 504,4 милијарде динара у периоду 2007-2018, просечан годишњи раст производње је 5,9%, док је у 2018. години у односу на 2017. остварен раст од 8,9%.

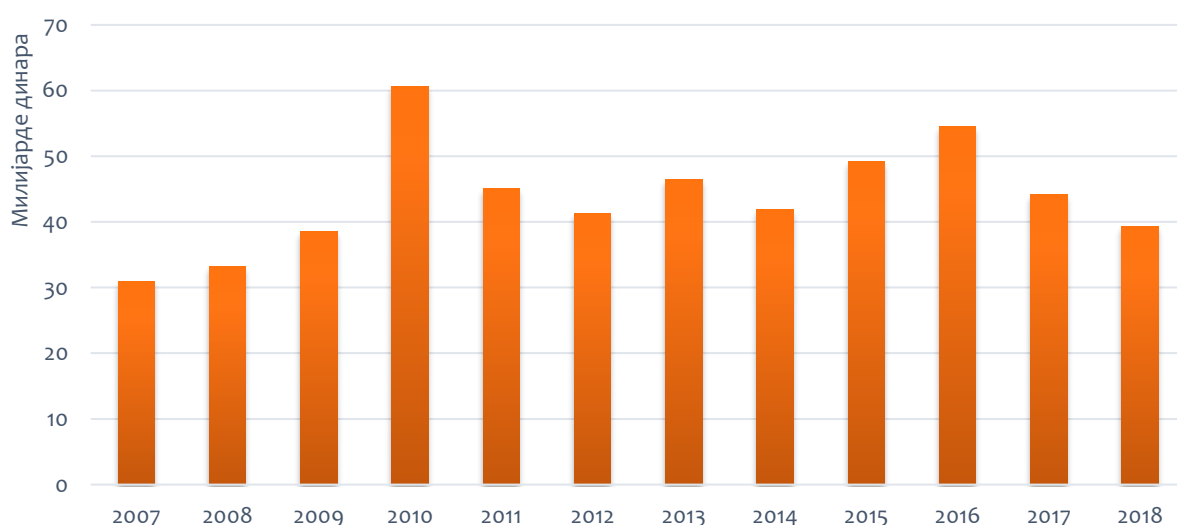
Просечна вредност производње добара и услуга сектора поврћа износи 43,7 милијарде динара, 2018. вредност је била 39,3 милијарде динара. Просечан удео сектора поврћа у укупној вредности за период 2007-2018 износи 8,7% а у 2018. години поврће је имало удео у укупној производњи добара и услуга од 7%, што га ставља на шесто место након сектора сточарства, житарица, воћа и индустријског биља.

Графикон 1: Вредност производње пољопривредних добара и услуга у произвођачким ценама текуће године

Извор: Економски рачуни пољопривреде у Републици Србији за период 2007-2018, РЗС, Београд, 2019

Графикон 2: Вредност производње поврћа у произвођачким ценама текуће године

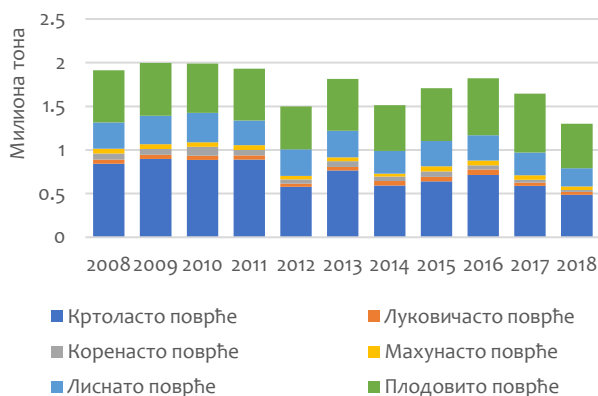
Извор: Економски рачуни пољопривреде у Републици Србији за период 2007-2018, РЗС, Београд, 2019

Поврће се у Србији производи на око 120 хиљада хектара (десетогодишњи просек) што чини 3,5% укупних обрадивих површина. Србија је по површинама под поврћем 67. земља у свету и 10. земља у

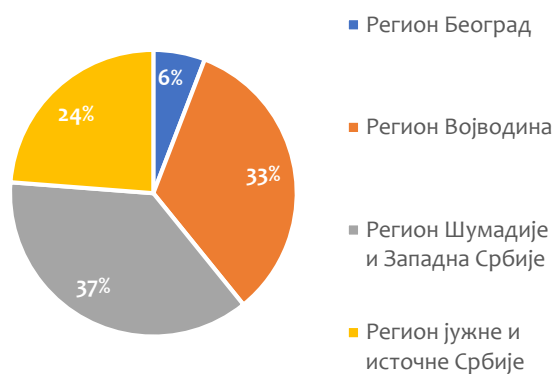
Европи. Укупна просечна производња поврћа у последњих 10 година износи 1,7 милиона тона са просечном годишњом стопом пада од 4 %.

У структури производње Србије доминирају кртоласто (кромпир) и плодивито (парадајз, паприка, диње и лубенице и краставац) поврће, а значајан удео има и лиснато поврће (купус и кељ). Производња је стабилизована на 1,7 – 1,8 милиона тона, а значајније осцилације се јављају у годинама са екстремно лошим климатским условима – суша, поплаве, град. Расподела по регионима је равномерна - приближно исте уделе имају сви региони изузев региона Београда. Последње деценије је изражена професионализација произвођача и концентрисање производње појединих врста поврћа у одређеним регионима.

Графикон 3: Укупна производња поврћа у Србији по групама за период 2008-2018

Графикон 4: Укупна производња поврћа по регионима за период 2008-2018

Раст производње у Србији у односу на свет је већи од свих земаља региона и од свих посматраних група земаља. Величина укупне производње поврћа је на нивоу просека Нових земаља чланица ЕУ.

Графикон 5: Трендови раста производње поврћа у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2012-2017

Извор: UN Comtrade

2.2. Допринос запошљавању

Газдинства специјализованих типова производње укупно ангажују 1,3 милиона лица годишње, од тога газдинства специјализована за производњу поврћа и производњу поврћа у комбинацији са цвећем и украсним биљем ангажују 13,732 радника, односно 1% од укупног броја ангажованих радника у пољопривреди. Укупан број Годишњих јединица рада у сектору поврћа износи 8,698, односно 1,3% од укупног броја ГЈР.

Табела 3: Број ангажованих лица и годишњих јединица рада по типовима производње

	Број лица	Годишња радна јединица
Специјализована за повртарство на отвореном	7.534	4.380
Специјализована за повртарство у заштићеном простору	5.065	3.530
Специјализована за производњу поврћа за прераду	925	654
Специјализована за комбинације поврћа, цвећа и украсног биља на отвореном	103	50
Специјализована за комбинације поврћа, цвећа и украсног биља у заштићено простору	105	84

Произвођачи све више улажу у механизацију и смањују број радника које ангажују јер с једне стране смањују трошкове производње, а са друге превазилазе све присутнији проблем мањка квалитетне радне снаге у пољопривреди.

Не постоје званични подаци просечног броја ангажовања радника по ха у зависности од врсте производа у повртарству. У наставку се даје процена броја ангажованих радника у зависности од производње и типа произвођача:

Табела 4: Приноси и број радника по хектару по типовима производње и типу произвођача

Типови производње поврћа	Приноси		Број радника по ха	
	Тржишно оријентисани произвођачи који не примењују савремене технологије	Најбољи произвођачи који користе најновију технологију производње	Неспецијализовани произвођачи који не примењују најсавременију технологију производње	Специјализовани произвођачи који примењују најсавременију технологију производње
Црни лук	30	70	120	30
Шаргарепа	30	60	200	50
Кромпир	25	60	100	30
Купус	30	70	80	50
Карфиол	18	40	60	40
Броколи	10	25	50	30

Грашак		8	30	30
Парадајз - пластеник (тунел)	120	200	60	100
Паприка бабура - пластеник (тунел)	120	250	50	100
Паприка на отвореном пољу	35	70	60	70
Диње	20	40	60	70
Лубенице	30	90	60	70
Корнишони	50	100	200	800

Извор: Процена групе аутора

2.3. Допринос извозу

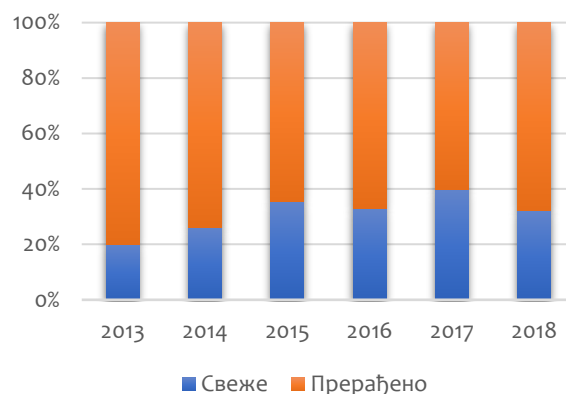
Укупан просечан извоз поврћа је око 160 милиона долара (просек 2013-2018), док је допринос укупном извозу пољопривреде је око 5%. Сектор поврћа је шести најизвозенији сектор пољопривреде, после воћа, дувана, житарица, пића и уљарица. Од шест најизвозенијих сектора поврће је треће по просечном годишњем расту од 10% после дувана и уљарица. У сектору поврћа су се током последње деценије десиле значајне структуралне промене, произвођачи су се специјализовали за поједино поврће или за групе поврћа. Концентрација професионалних произвођача је јако изражена и они су веома конкурентни, првенствено на регионалном тржишту, а међу њима има оних који су на нивоу најуспешнијих европских произвођача.

Произвођачи са великом производњом су се окренули извозу и максимално скратили тржишни ланац (нпр. теже-кварљиво поврће – шаргарепа, лук), други су се вертикално интегрисали са извозницима (нпр. лако-кварљиво поврће – паприка, корнишон, кооперација са прерађивачима – грашак, легуминозе).

Графикон 6: Укупан извоз поврћа (лево) и удео у укупном извозу пољопривредних производа (десно) у периоду 2013-2018

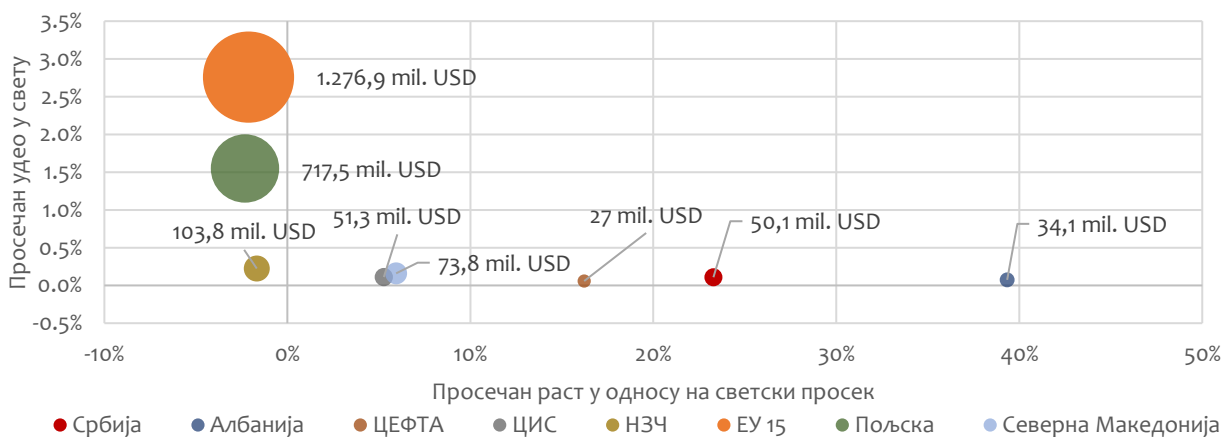
Графикон 7: Структура извоза поврћа – свеже/прерађено за период 2013-2018

Извор: UN Comtrade

Извоз поврћа из Србије има стабилан тренд раста у последњих 6 година са годишњом стопом од 8.3% за укупан извоз поврћа. Извоз свежег поврћа расте просечном годишњом стопом од чак 22%, а прерађено стопом од 4%.

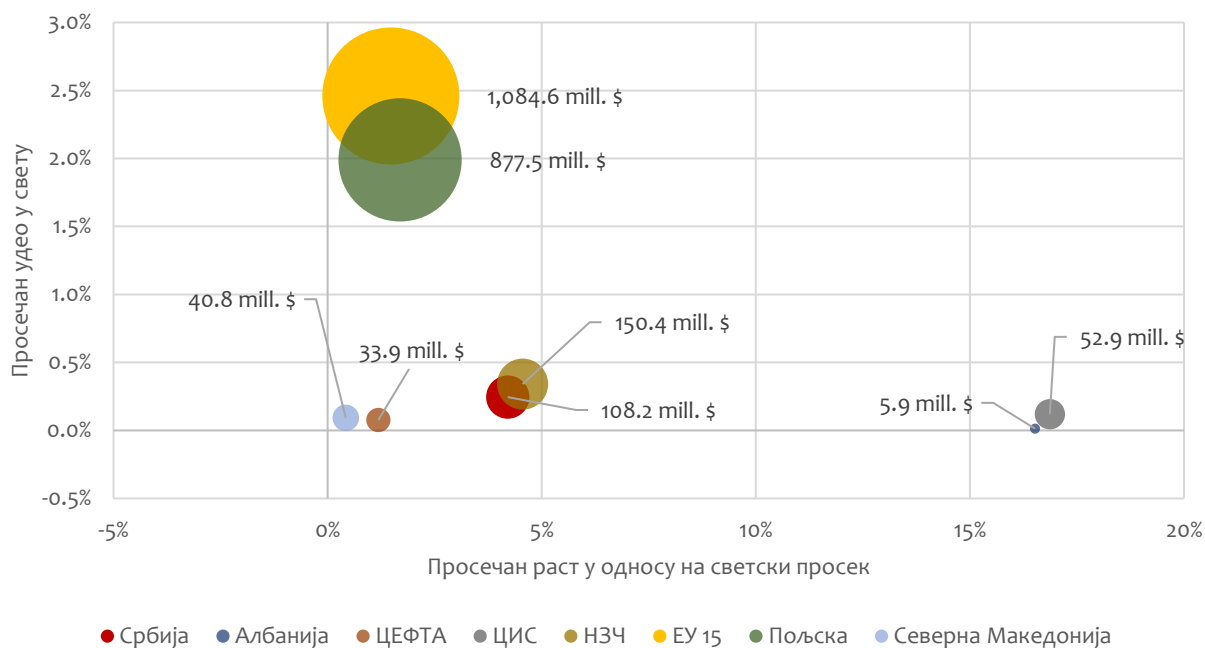
Графикон 8: Трендови раста извоза свежег поврћа у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018

Извор: UN Comtrade

Србија у свежем поврћу има значајан раст извоза, али и друге земље расту такође, многе значајно брже од Србије у односу на светски просек (Албанија расте скоро двоструко брже од Србије). Ипак Србија расте значајно брже од ЕУ земаља, али и од окружења.

Графикон 9: Трендови раста извоза прерађеног поврћа у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018

Извор: UN Comtrade

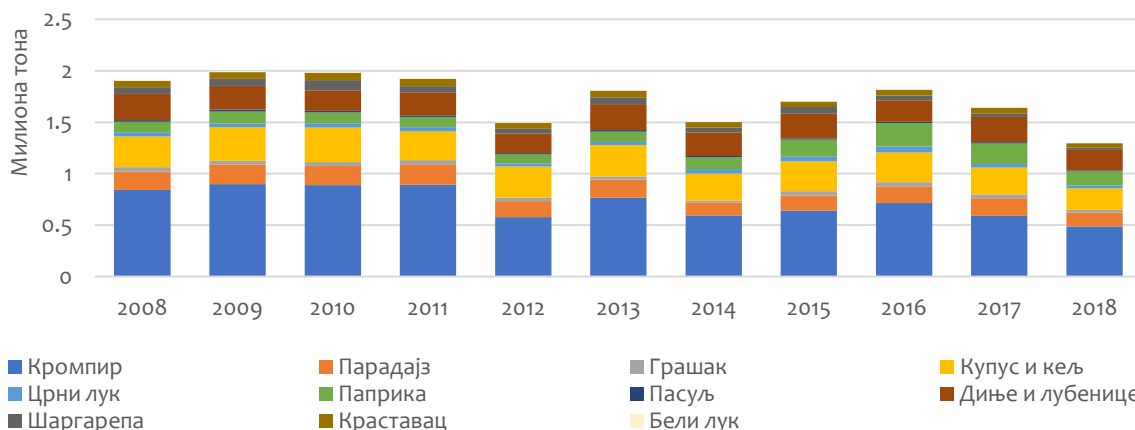
Прерађевине од поврћа имају већи удео у извозу него свеже поврће, али је ту стопа раста значајно нижа него код свежег. Код воћа и поврћа у великом броју случајева додата вредност је свеже, а не прерађено. Извоз прерађевина од поврћа расте 5% брже од светског просека, на нивоу Нових земаља чланица.

3. ОПИС И ТРЕНДОВИ

3.1. Поврће

У производњи теже-кварљивог поврћа доминира кромпир са просечном производњом за посматрани период од 714 хиљада тона, други је купус са 288 хиљада. Код лако-кварљивог поврћа најзаступљеније су диње и лубенице са 252 хиљаде тона, следи парадајз са 166 хиљада и паприка са 132 хиљаде тона просечне производње.

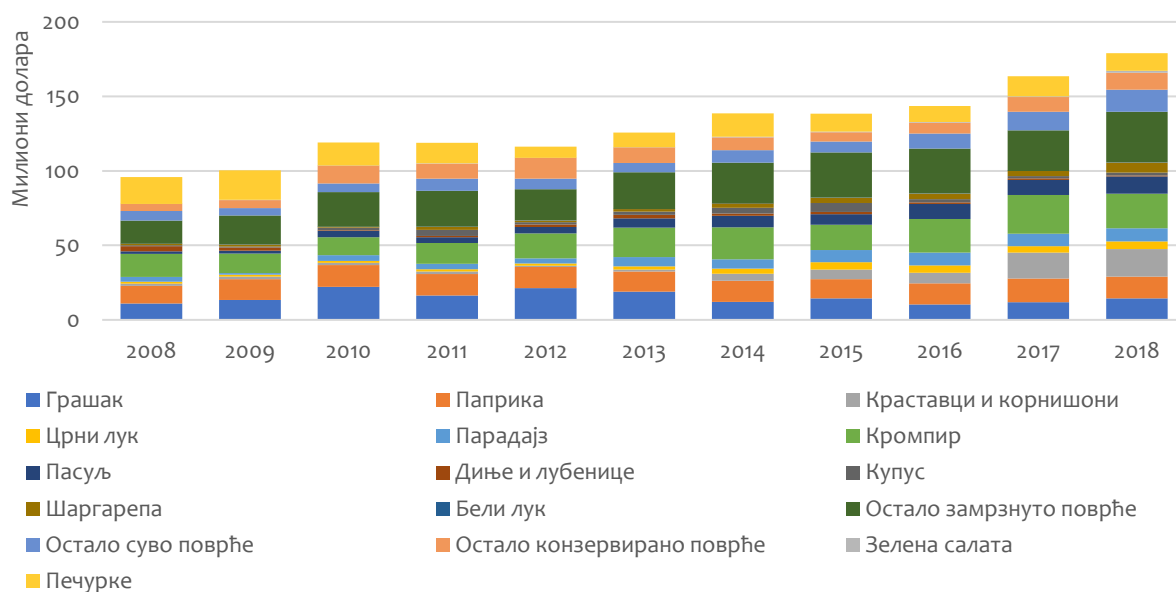
Графикон 10: Производња поврћа у Србији

Извор: РЗС

Извоз поврћа има стабилан тренд раста, у последњих 10 година извоз је увећан за чак 85% у односу на 2008. годину. Највећи раст извоза бележе краставци и корнишони за просечном годишњом стопом раста од чак 50%, следи шаргарепа са растом од 39%, парадајз са 29% и црни лук са растом од 18%. Највећи удео у укупном извозу свежег и прерађеног поврћа имају мешавине замрзнутог поврћа са 19%, следи кромпир са 14%, и паприка са 11%.

Графикон 11: Укупан извоз (свежег и прерађеног) поврћа из Србије

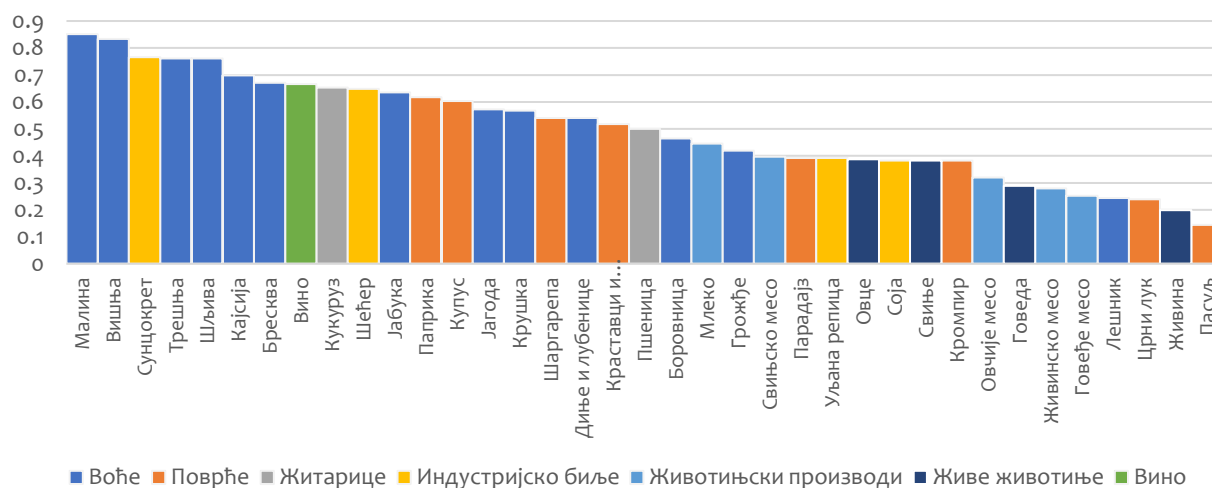

Извор: UN Comtrade

Приказ индекса конкурентности за период 2013-18

Већина поврћа је у првој половини најконкурентнијих производа у односу на свет од 37 анализираних производа. Паприка има најбољу позицију од свег поврћа захваљујући добрим трендовима у производњи и расту извоза. Шаргарепа је, поред смањења производње, задржала високу вредност извоза са растућим трендом. Корнишони имају највећи раст извоза од свег поврћа, док производња краставца и корнишона бележи благи пад.

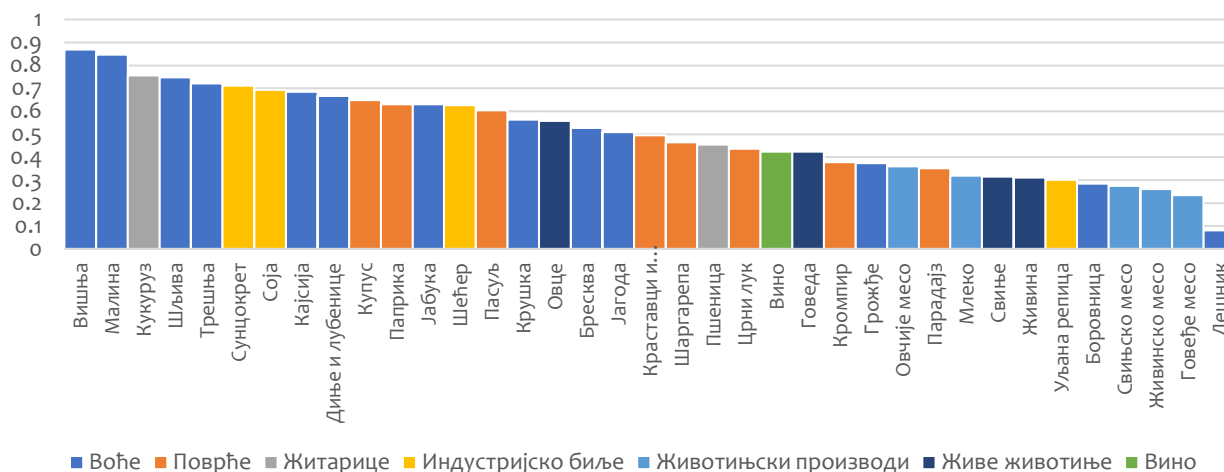
Графикон 12: Конкурентност Србије у односу на свет за период 2013-2018

Извор: UN COMTRADE, ITC, FAO, RSZ, обрада SEEDEV

Уколико се посматра конкурентност у односу на ЕУ позиција паприке и купуса је боља него код поређења са светом, пре свега због две чињенице: северније од Мађарске климатски услови су значајно неповољнији за узгој паприке, а производња купуса је нископрофитабилна по хектару у поређењу са другим културама, па се земље ЕУ у мањој мери баве овом производњом. Висока конкурентност код шаргарепе последица је професионализације произвођача у Србији у последњој деценији с једне стране, те неколико лоших производних година код водећих ЕУ произвођача (Пољска, Француска...) са друге стране. Код краставаца и првенствено корнишона, главни покретач раста конкурентности у Србији је раст минималне цене рада у Немачкој и селидба производње у земље Западног Балкана.

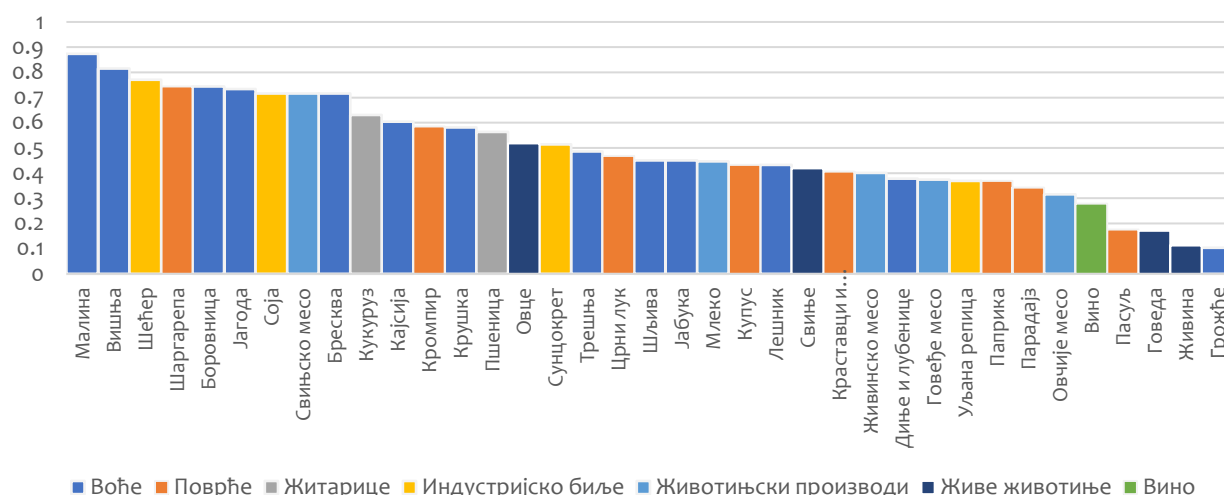
Графикон 13: Конкурентност Србије у односу на ЕУ за период 2013-2018

Извор: UN COMTRADE, ITC, FAO, RSZ, обрада SEEDEV

Конкурентност у односу на ЦЕФТА регион за поврће се значајно разликује у односу на ЕУ и свет, јер је Србија доминантна у производњи и трговини шаргарепом и она је високо позиционирана. У производњи црног лука, нарочито каснијег за лагер, Србија је значајна на тржишту региона и ова производња се постепено унапређује, као и извоз. С друге стране, позиција кромпира је и поред лоших трендова у производњи и извозу висока, јер је ситуација слична и у региону који је значајно тржиште за европски кромпир. Србија је нискоконкурентна у региону када је у питању лако-кварљиво поврће, нарочито парадајз. Поред добрих трендова у паприци земље региона расту брже, што је последица лошије позиције паприке у односу на претходни период.

Графикон 14: Конкурентност Србије у односу на ЦЕФТА за период 2013-2018

Извор: UN COMTRADE, ITC, FAO, RSZ, обрада SEEDEV

3.2. Теже-кварљиво поврће

У теже-кварљиво поврће спадају: кромпир, лукови, шаргарепа, купус, пасуљ и грашак. Тешко-кварљиво поврће се у Србији гаји на површини од 88 хиљада хектара и оно доминира у односу на остало поврће са уделом у укупним површинама под поврћем од 71%. Са друге стране, у вредности извоза свежег и прерађеног поврћа (изузев миксева и осталог поврћа које нема детаљну спецификацију) тешко-кварљиво поврће учествује са 36%.

Приноси у производњи поврћа значајно варирају у зависности од типа произвођача, степена коришћења модерних технологија, да ли је он специјализован за одређено поврће или не и осталих многобројних фактора. Просечни приносу на нивоу Србије и региона су непоуздани, јер се просечан принос израчунава као просек свих произвођача који се баве одређеном производњом. У наставку је дата просечна висина приноса у зависности од типа производње и типа произвођача:

Табела 5: Приноси код различитих типова произвођача у тонама по хектару

	Непрофесионални произвођачи	Тржишно оријентисани произвођачи који не примењују савремене технологије	Професионални произвођачи	Најбољи произвођачи који користе најновију технологију производње
Лук из арпаџика	8	15	25	30
Лук из семена	30	40	60	80
Шаргарепа, зимска	30	40	70	100
Кромпир	15	35	50	70
Купус за лагер, домаће сорте	15	20	30	40
Купус за лагер, хибриди	20	30	50	80

Карфиол	15	18	25	40
Броколи	6	10	15	25
Гршак	3	4	6	10

3.2.1. Кромпир

Табела 6: Основне бројке кромпир

Индикатор	Број
Укупна површина 2018/ Тренд раста површина	28.232 ха / тренд је у опадању са стопом од -6%
Производња 2018/ Тренд раста производње	717.000 т / тренд у опадању, -3.4%
Вредност производње	9.950 милиона динара
Извоз 2008-18 /2013-18/ допринос извозу поврћа 2008-18	18,3 милиона УСД/21,7 милиона УСД / удео од 14%
Вредност и удео у извозу свежег/прерађеног кромпира 2018	Вредност 2,9 милиона УСД / 20,4 милиона УСД, удео 21%/79%
Тренд извоза 2008-18/2013-18	6% / 7%

Табела 7: Основни трендови код кромпира

ПОЗИТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> • Интензивирање производње
НЕГАТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> • Раст броја произвођача који напуштају производњу • Низак удео сертифициваног семена • Нестабилно тржиште, честе осцилације цена • Недовољне инвестиције у складишне капацитете
РЕЗУЛТАТ
<ul style="list-style-type: none"> • Висока осетљивост тржишта • Слабија понуда домаће производње у првој половини године кад је цена виша • Ниска конкурентност на извозним тржиштима, нарочито удаљенијим

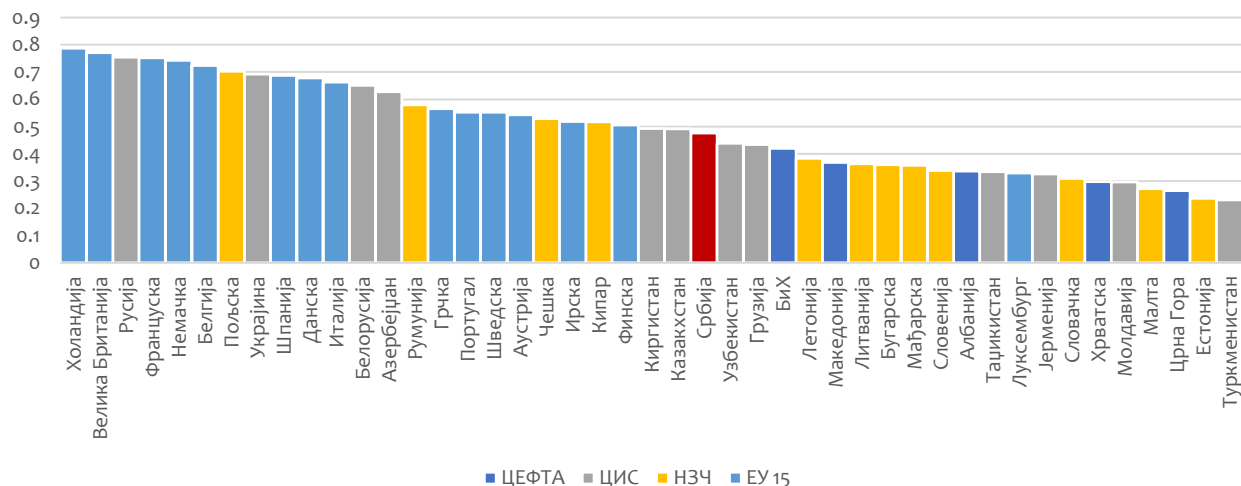
Производња кромпира као једне од основних биљних намирница које обезбеђују прехранбену сигурност има дугу традицију у Србији. Кромпир се у 2018. години производио на 28 хиљада хектара, што је драстично смањење у односу на период од пре 5 година, када је производња била заснована на преко 50 хиљада хектара. Анкета у пољопривреди из 2018. нажалост није дала податке о укупном броју газдинстава која се баве производњом кромпира. Последњи доступан податак је из пописа 2012. године, када је кромпир производило 117.365 газдинстава. Данас су процене да тај број не прелази 90 хиљада газдинстава. Смањење површина не прати пропорционално смањење броја газдинстава која се баве производњом, јер је кромпир намирница која се широко користи и свако газдинство га производи у мањем или већем обиму.

Србија не може да се такмичи са развијеним ЕУ земљама

Србија је међу земљама са нижим индексом конкурентности, али је ипак најконкурентнија од свих земаља региона. Лошија позиција у односу на друге је последица неколико фактора: производни – (1) недовољно коришћење сертифициваног семенског материјала, (2) неадекватна заштита од штеточина, (3) недовољно коришћење система за наводњавање; тржишни – (1) непостојање

адекватних складишних капацитета, (2) нестабилно домаће тржиште са честим осцилацијама цена, (3) висока конкуренција на извозним тржиштима

Графикон 15: Конкурентност кромпира по земљама

Извор: UN COMTRADE, ITC, FAO, обрада СЕЕДЕВ

Интензивна производња је лоцирана највећим делом у Војводини, у осталим регионима је заступљена мање интензивна и екстензивна производња

Са производњом од 488 хиљада тона у 2018. години, Србија је 54. произвођач у свету, 18. произвођач у Европи и највећи произвођач међу земљама Западног Балкана. Трендови у производњи су негативни, површине под кромпиром се смањују годишњом стопом од 6% и у 2018. години кромпир се производи на упола мањим површинама него 2008. године. Укупан род кромпира опада годишњом стопом од 3%. Приноси из статистичких база где просечан принос износи 15.3 т/ха нису релевантни, професионални произвођачи постижу приносе од 50-70 т/ха.

Табела 8: Производња кромпира у Србији за период 2008-18

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Површине (ха)	55.993	53.925	52.839	54.057	52.035	50.740	51.987	41.658	40.105	38.472	28.232
Производња (т)	843.545	898.282	887.363	891.513	577.966	766.829	592.046	639.410	714.350	589.241	487.909

Мекрантилни кромпир се производи на читавој територији Србије, ипак производња је посебно концентрисана у региону Шумадије и западне Србије са уделом у површинама од 47% (Моравички, Рашки, Златиборски и Колубарски округ) и учешћу у производњи од 49%. У региону Војводине (подрегиони Мачва, Срем и Бачка) произведено је 20% од укупне производње кромпира, а регион јужне (Пчињски и Јабланички окрузи) и источне Србије је учествовао са 28% у производњи и 33% у површинама.

Табела 9: Површина и производња по регионима у 2018

	Површина, ха	Производња, т	Принос т/ха
Србија	28.232	487.909	17,3
Београдски регион	1.073	17.186	16,0
Регион Војводине	4.031	95.704	23,7
Регион Шумадије и Западне Србије	13.270	239.391	18,0
Регион Јужне и Источне Србије	9.858	135.628	13,8

Производња је концентрисана на неколико локација у Војводини, последњих година предњачи општина Бачка Паланка - село Пивнице и Бачки Петровац - село Деспотово, где је производња заснована на 250-300 ха, а значајних површина има и у општини Жабаљ, село Госпођинци. У остатку Србије важнија места производње су Чачак, Ивањица и Гуча где је производња доста уситњена, углавном без наводњавања са нижим приносима.

Један од проблема у производњи је мали проценат коришћења квалитетног, сертификованог семена за постизање високих приноса. У 2018. увезено је 5.000 тона сертификованог семена, домаћа производња је заснована на око 350 ха одакле се произведе око 5.500 тона семенског кромпира. Коришћење семенског материјала из ова два извора обезбеђује високе приносе и већу рентабилност производње. Ипак само је око 20-30% површина засејано сертификованим семеном.

Војводина је, и поред напуштања производње од стране одређеног броја великих произвођача, преузела примат у производњи у односу на друге регионе. Један од важних предуслова за то је коришћење модерне механизација за обраду земљишта и жетву, системи за наводњавање, коришћење банкова у производњи. Највиши приноси се постижу у Војводини и они узносе 60-70 т/ха, док се у остатку Србије постиже 20-25 т/ха.

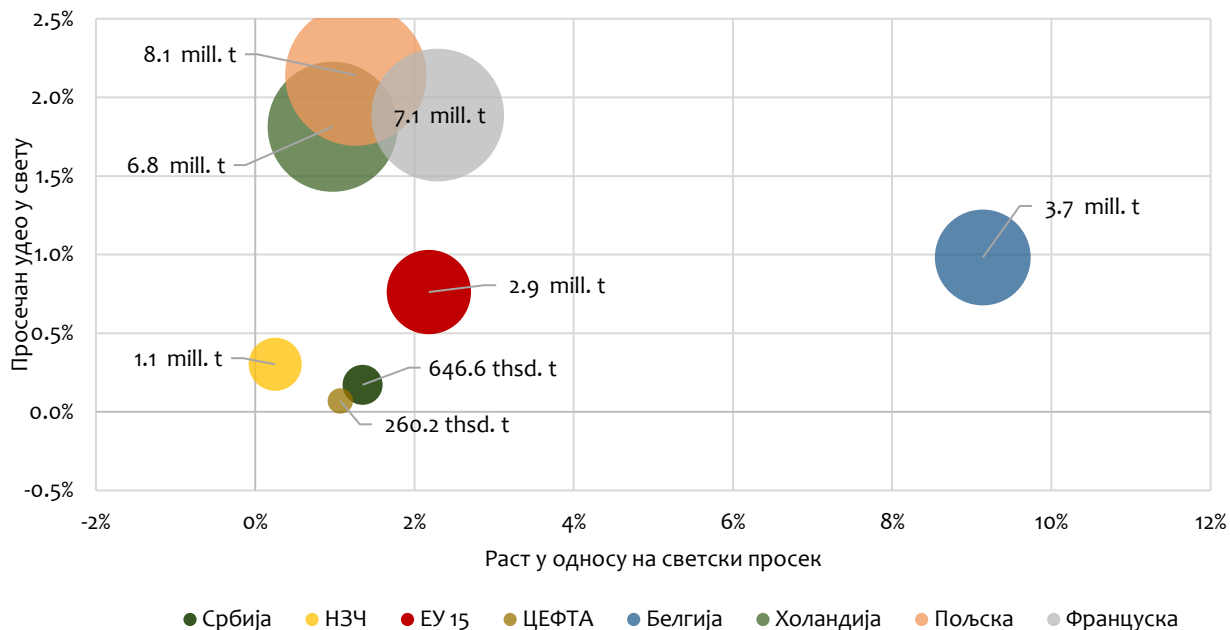
Велики произвођачи не инвестирају у квалитетна складишта, средњи прелазе у ред малих јер не могу апсорбују осцилације на тржишту

Недостатак одговарајућих складишта са контролисаним температуром и протоком ваздуха представља један од најважнијих проблема у пласману кромпира. Професионални произвођачи још увек складиште кромпир у импровизованим складиштима, а великим делом га продају одмах после жетве. Кромпир може без губитака на квалитету да се очува 5-8 месеци уколико се чува у адекватним складиштима са температурним режимом и правилним системом вентилације са коришћењем Gro-Stop препарата. Цена која се постиже након чувања је 60-70 % већа уколико је очуван квалитет. У Србији је велики проценат неадекватних складишта у којима роба не може дуго да одржи почетни квалитет. Стога произвођачи продају робу након 3-4 месеца чувања, када је цена иста или незнатно виша него после жетве, те тако поред лошије цене, у производним трошковима имају додат и трошак чувања који није валоризован у продајној цени производа. Процене су да у Србији годишње пропадне око 80.000 тона кромпира због неадекватног складиштења.

Велике осцилације цена на тржишту су велики проблем за произвођаче средње величине поседа, њихова осетљивост је нарочито изражена, јер од зараде у текућој години умногоме зависи заснивање производње за следећу годину. Поред тога, сви важнији канали продаје у Србији су последњих година постали супермаркети, који имају строге уговоре, захтевају континуитет у испоруци и квалитету као и учешће произвођача у честим акцијама када су одређени артикли на попустима (смањење продајне цене се директно одражава на смањење цене у набавци). Ове услове средњи произвођаче готово по правилу не могу да испуне, па им као једини канал продаје остаје зелена или кванташка пијаца. Због свега овога они се одлучују за смањење производње кромпира, улазак у друге производње зарад смањења ризика.

Србија има раст у односу на светски просек, у региону доминира са троструко већом производњом од просека ЦЕФТА региона. Водећи ЕУ произвођачи су Холандија, Пољска, Француска и Белгија која расте значајно брже од осталих земаља.

Графикон 16: Производња и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2012-2017

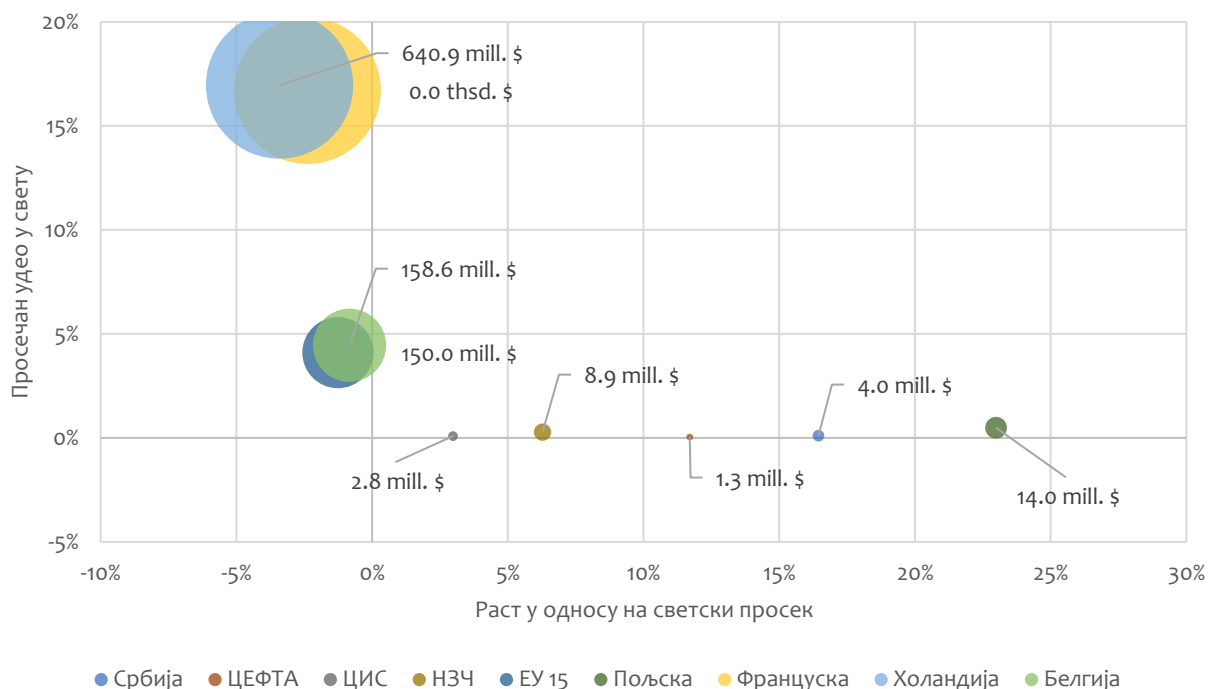
Извор: FAO

У трговини доминирају велики ЕУ произвођачи, Србија има лоше трендове у трговини

Са просечним извозом од преко 4 милиона долара, Србија је 43. земља у свету и 17. у Европи. На европском тржишту доминира група великих произвођача и извозника, тзв. *Potato five* – Немачка, Белгија, Холандија, Француска и Велика Британија. Кромпир из ЕУ је изузетно конкурентан, јер произвођачи у великој мери користе високоприносне и висококвалитетне сорте, савремену механизацију, модерну технологију производње, имају адекватне складишне капацитете у којима се кромпир може чувати без значајних губитака на квалитету.

У извозу доминирају тржишта региона – Албанија, Северна Македонија и Црна Гора. Раст извоза 2017. године је последица интервентног извоза у Русију, ово удаљено тржиште је често последња опција извозника због изузетно високог оптерећења цене транспортним трошковим. Код тешко-кварљивог поврћа које има ниску цену, велики удео у извозној цени представљају транспортни трошкови који су често велика баријера у извозу на удаљена тржишта и извоз се углавном везује за повратне камионске туре.

Графикон 17: Извоз и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2013-2018

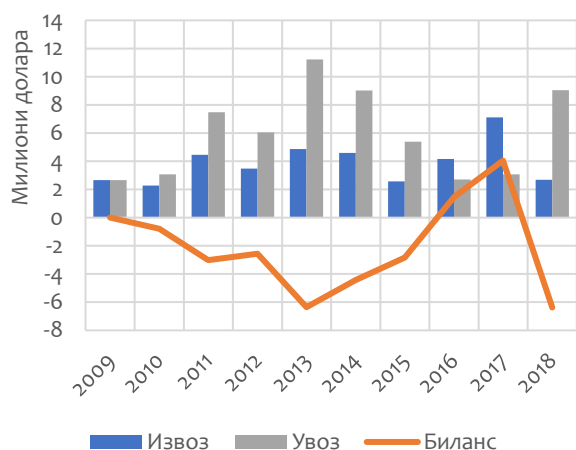

Извор: UN COMTRADE

Србија је нето увозник кромпира, увоз се по правилу највећим делом дешава у првој половини године када нема велике понуде квалитетног домаћег кромпира. Велики ЕУ произвођачи пласирају своје вишкове на тржиште Србије где су конкурентни, како ценом, тако и квалитетом.

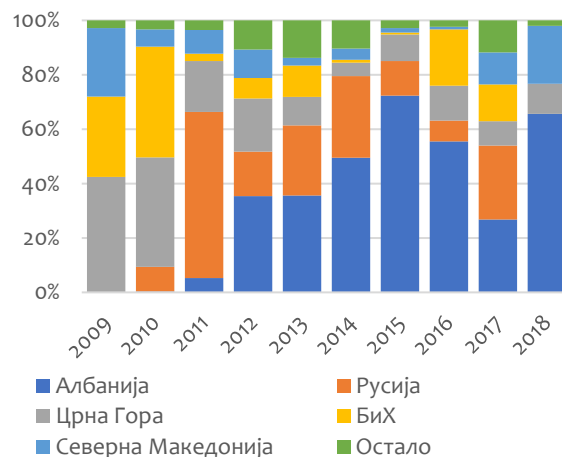
Извоз је највећим делом концентрисан на регионална тржишта - чак 76% извоза. У последњих 6 година доминантна извозна тржишта су Албанија (51%), Црна Гора (10%), БиХ (8%) и Северна Македонија (7%).

Графикон 18: Трговински биланс свежег кромпира: Србија 2009 - 2018

Извор: UN COMTRADE

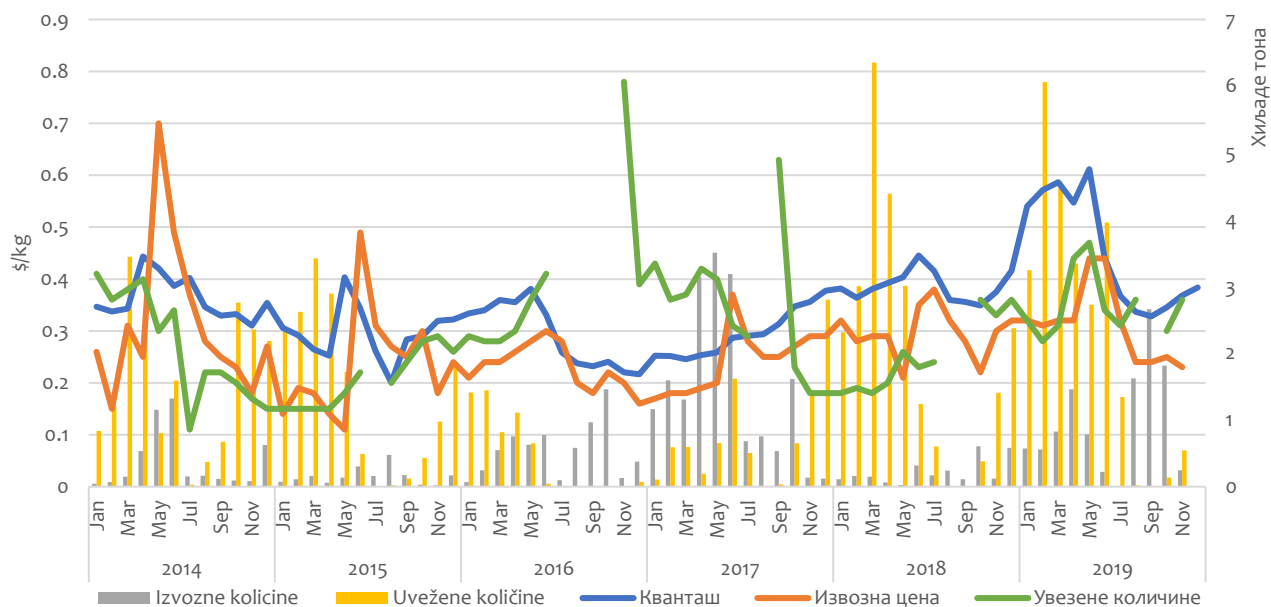
Графикон 19: Извозне дестинације кромпира из Србије

Извоз се дешава одмах после жетве када је цена нижа, а увоз почетком године када је цена у порасту

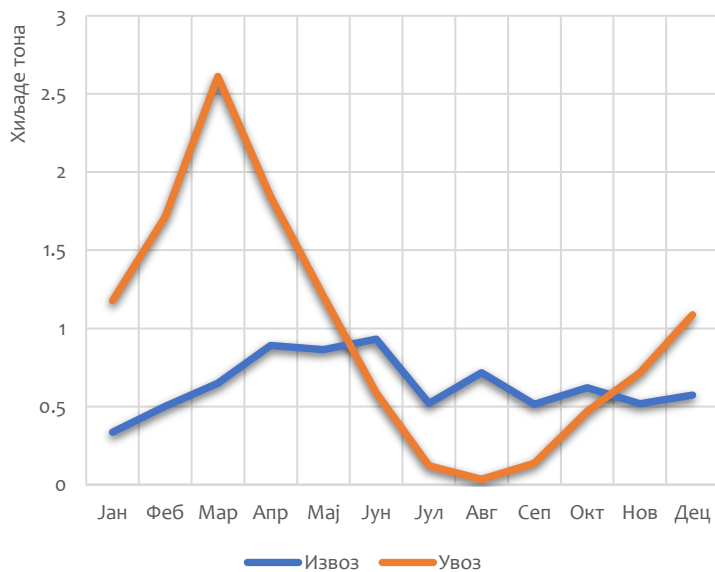
Тржиште кромпира је веома нестабилно и хаотично, извоз и увоз се у појединим месецима дешавају истовремено. Са једне стране, цена је на домаћем тржишту висока и кромпир из увоза може да се пласира уз зараду на домаћем тржишту, а са друге стране у рано пролеће почиње увоз раног парадајза из Албаније, па се у повратној камионској тури из Србије кромпир шаље на тржиште Албаније, где се такође постижу високе цене.

Графикон 20: Цене кромпира на различитим тржиштима јануар 2010- децембар 2019

Извор: STIPS, ITC TradeMap

Графикон 21: Дистрибуција међународне трговине Србије кромпиром унутар године за период 2008-2019

Извор: ITC TradeMap

Прерада кромпира

Подаци о производњи прерађеног поврћа не воде се у статистици, као ни подаци о расположивим капацитетима за прераду. Доминантни начини прераде кромпира су:

- полу-припремљени помфрит,
- пире кромпира
- чипс од кромпира
- тзв. замрзнута коцка кромпира

Правна лица која се баве прерадом кромпира нису специјализована само са кромпир, већ је то део ширег асортимана. Зато је немогуће сагледати појединачне финансијске податке које се односе на прераду кромпира.

На домаћем тржишту је регистровано 17 компанија под шифром делатности за прераду кромпира, од којих само једна има приход већи од 5 милиона евра, док су све остале са приходом испод 200.000 евра. Доминацију на тржишту има једна компанија, која поред кромпира прерађује и остало поврће (регистрована делатност је прерада осталих прехранбених производа), и по пословном приходу од преко 105 милиона евра, далеко је изнад других.

Подаци о прерадним капацитетима не воде се у базама институција надлежним за послове пољопривреде, капацитети у наставку су резултат многобројних интервјуа са релевантним актерима у сектору прераде.

Од свих прерађевина најзаступљенија је прерада у чипс, укупни прерадни капацитети се процењују на око 45.000 т свежег кромпира. Распоређени су тако да је у селу Маглић, општина Бачки Петровац, 30.000 тона, у Чачку 12.000 т (достигнут је капацитет некадашње државне чипсаре) и у Такову (Горњи Милановац) око 2.000 тона овако прерађеног кромпира. Прерадни центар у Маглићу има тенденцију да постане регионални центар, па се очекује дуплирање капацитета. Све чипсаре су највећим делом орјентисане ка извозу, доминантна су тржишта региона, али значајан део иде и на удаљенија тржишта.

За прераду се користе специфичне сорте кромпира које су овалног облика и задовољавају одређене критеријуме приликом прераде. Сировина за прераду се обезбеђује кооперацијом, производња одређених сорти се унапред договара са произвођачима. За производњу 1 кг чипса потребно је 3,5 кг кромпира, за килограм помфрита 2 кг сировине, док је рандман искоришћења за замрзнуту коцку 80%, а пире од кромпира се производи од остатака при производњи чипса и помфрита.

Капацитети за производњу помфрита су значајно уситњени и велики удео имају кућне прераде са једном комором за прераду. Укупни капацитет је око 5.000 тона.

Производња замрзнуте коцке кромпира је у порасту, капацитети су скромни и износе око 2.000 т.

Табела 10: Извоз прерађевина од кромпира у хиљадама долара

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Замрзнута кромпир	174	212	185	29	30	33	223	128	92	181	138
Чипс од кромпира	12.193	10.082	9.445	9.336	13.276	14.964	16.605	14.200	18.435	18.599	20.223
Производи за даљу прераду	81	117	83	47	29	25	83	96	8	4	50

3.2.2. Шаргарепа

Табела 11: Основне бројке за шаргарепу

Индикатор	Број
Укупна површина 2018/ Тренд раста површина	1.385 ха / тренд је у опадању са стопом од -7%
Производња 2018/ Тренд раста производње	22.203 т / тренд у опадању, -5%
Извоз 2008-18/2013-18/ допринос извозу поврћа 2008-18	2,5 милиона \$/3.6 милиона \$ / удео од 2%
Тренд извоза 2008-18/2013-18 и вредност извоза 2018	39% / 41%, вредност извоза 6.8 милиона \$

Табела 12: Основни трендови код шаргарепе

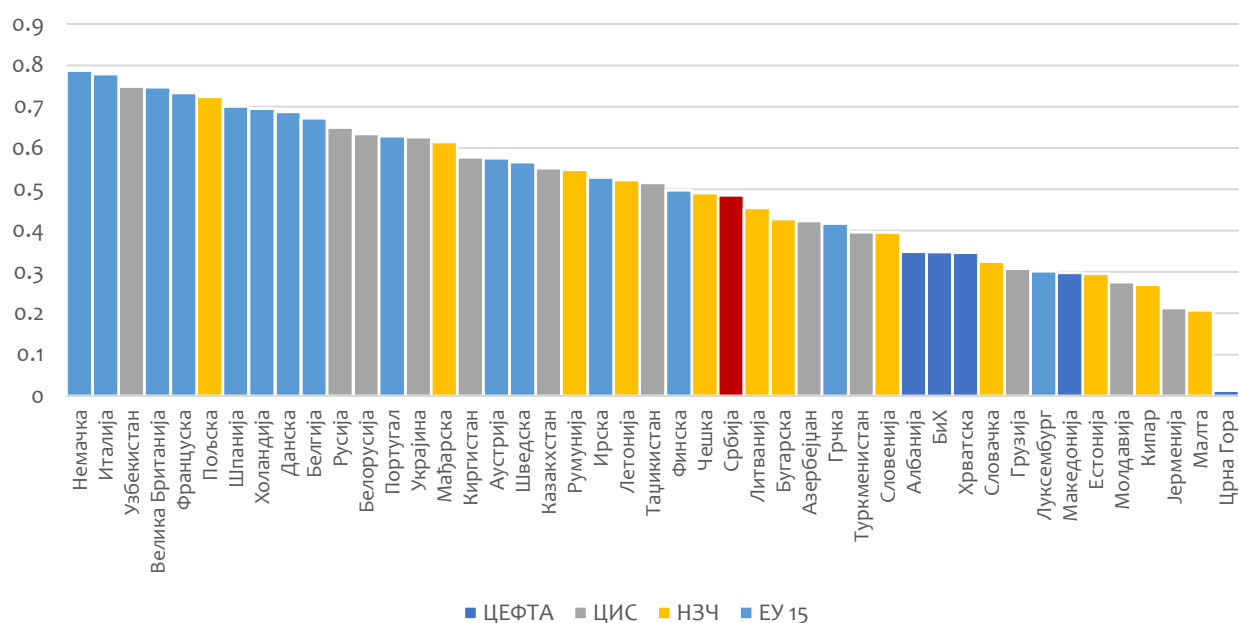
ПОЗИТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> • Инвестирање у производњу и додавање вредности од стране произвођача • Висок проценат увозних семена високог квалитета • Интензивирање производње • Широка примена модерних технологија производње • Константан раст извоза, шаргарепа је међу производима са највећим растом извоза
НЕГАТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> • Улазак великог броја нових произвођача који напуштају производњу шећерне репе, производње су сличне али има доста специфичности које праве разлику у приносима од 12-20 тона и 80-100 тона по ха
РЕЗУЛТАТ
<ul style="list-style-type: none"> • Неколико великих произвођача који су надмашили већину европских носе 80% производње Србије • Висока конкурентност квалитетом првенствено али и ценом у извозу • Пад производње као последица консолидације сектора и смањења конкурентности малих и средњих произвођача

Шаргарепа се у Србији производи на површини од 1.385 хектара, што је смањење у односу 2013. годину од 65%, док је производња опала за чак 67%, са 65 хиљада тона на 22,3 хиљаде тона. Производња шаргарепе је доста захтевна, а да би била рентабилна, поред великих улагања у механизацију и складиштне капацитете, потребне су инвестиције у паковање и додавање вредности производу. Добре цене појединих година подстакну улазак већег броја произвођача који је напуштају већ после неколико сезона. Пад производње шаргарепе је у великом делу и последица изражене сегментације у сектору и специјализације највећих произвођача. Како су трендови у производњи лоши, тако су у извозу изузетно добри, па извоз расте стопом од 40% на годишњем нивоу. Не заснива се на једном тржишту, већ је изразито диверзификован и има годинама стабилно висок ниво.

Србија је лидер међу земљама региона, а поједини произвођачи су изнад европског просека

Нижа конкурентска позиција Србије је последица великог смањења производње у последњих неколико година, јер се у сектору десила сегментација произвођача и концентрација производње. У региону Западног Балкана Србија доминира у увозу већине земаља. Ограничење на тржиште региона је (као и код осталог тешко-кварљивог поврћа нижа јединична вредност производа) неминовност због високог удела трошкова транспорта. Ипак, поједини велики произвођачи имају стратегије да далека тржишта досегну кроз малопродајне ланце из Европе који су у последње време све присутнији у Србији.

Графикон 22: Конкурентност шаргарепе по земљама

Извор: UN COMTRADE, ITC, FAO, обрада SEEDEV

Производња је највећим делом концентрисана у Војводини, произвођачи су изразито професионализовани са високо-интензивном производњом

Србија има снажан тренд пада производње у последњих 10 година од 7% на годишњем нивоу и убрзава, па је тако у последњих 5 година чак на 9%. Србија је са 22 хиљаде тона шаргарепе 59. произвођач у свету и 14. у Европи. Пад производње ипак није последица одређених поремећаја на тржишту или слично, већ је то највећим делом резултат изразите професионализације произвођача и неопходност великих улагања ради достизања исплативе производње и која су често неизводљива за мале и средње произвођаче. Тако се за разлику од кромпира, инвестирало у шаргарепу, па постоји око 20.000 т складишног капацитета са оптималним условима чувања, неколико произвођача има потпуно механизовано вађење плодова, значајан је број сортирки и пакерица, што омогућава произвођачима да смање оперативне трошкове и додају вредност производу.

Приноси из статистичких база нису релевантни и износе око 20 тона по хектару, док добри произвођачи без проблема постижу 50-70 тона по хектару, а најбољи међу њима и 100 т/ха.

Табела 13: Производња и површине под шаргарепом у Србији

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Површине (ха)	3,213	3,244	3,485	3,078	3,144	3,059	2,980	2,696	2,465	1,932	1,385
Производња (т)	66,202	67,847	101,180	60,261	47,394	65,389	49,936	63,925	48,509	31,395	22,203

Чак 70% укупне производње шаргарепе у Србији долази из региона Војводине и 23% из региона Шумадије и Западне Србије. Центар производње шаргарепе у Србији је село Бегеч, општина Нови Сад.

Табела 14: Површина и производња по регионима у 2018

	Површина, ха	Производња, т	Принос т/ха
Србија	1.385	22.203	16,0
Београдски регион	71	1.100	14,0
Регион Војводине	708	15.468	21,8

Регион Шумадије и Западне Србије	522	4.974	9,5
Регион Јужне и Источне Србије	84	760	9

Шаргарепа захтева специфичне услове како би дала рекордне приносе. Овом поврћу најбоље одговара лако растресито, песковито земљиште, има велике потребе за водом и осетљиво је на екстремно високе температуре током лета. Мање-више идеални услови за производњу налазе се у најважнијем центру производње у Србији, у селу Бегеч, где се произведе највећи део целокупне производње Војводине.

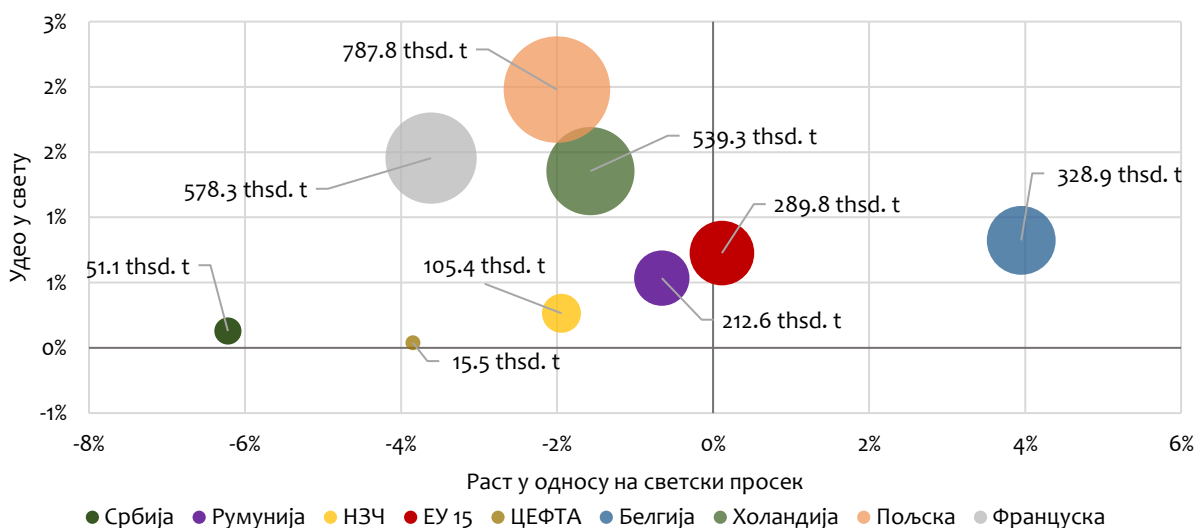
Велике инвестиције у модерне хладњаче омогућиле су овим произвођачима да бирају време пласмана робе, а инвестиције у савремену механизацију да значајно смање оперативне трошкове. Производња код највећих произвођача је готово у потпуности механизована. У последњих неколико година било је значајних инвестиција у пакерице, хидрокулере и осталу опрему за додавање вредности производа кроз продужени век трајања, сортирање производа и прихватљивије паковање.

Највећи произвођачи су достигли максимум у производњи и сада се фокусирају на додавање вредности и покривање што већег дела тржишног ланца чиме га максимално скраћују

Структура произвођача је још више поларизована него раније, данас се средњи слој фармера са 20-30 ха значајно смањује, мали број повећава производњу и прелази у групу великих, док већина одлази у нижи слој који се бави мешовитом производњом на 5-6 до 10 ха. Са друге стране, велики произвођачи раде 50-100 ха, примењују модерну технологије производње и пласирају своју робу углавном у ринфузним паковањима. Групи највећих произвођача који су носиоци целокупне производње Србије припадају фармери који раде око 150 ха шаргарепе, имају потпуно механизовану производњу, веома мали удео сезонске радне снаге, хладњаче за шаргарепу, линије за прање, дезинфекцију и паковање у мала паковања. Група највећих фармера је првенствено окренута извозу у регион, а на домаћем тржишту послују само кроз највеће трговинске ланце.

Производња у Србији је у опадању, а пад је евидентан и у односу на светски просек од кога расте 6% спорије. Сви велики европски произвођачи имају раст нижи од светског просека са изузетком Белгије која расте за 4% брже од света.

Графикон 23: Производња и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2012-2017

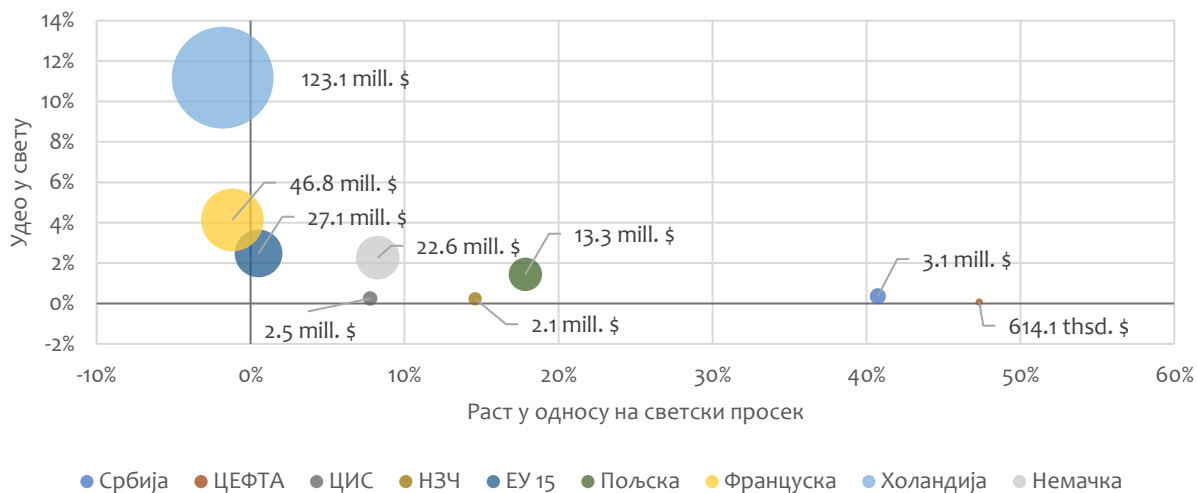

Извор: FAO

Србија има јако добре трендове у извозу, раст значајно већи од водећих ЕУ извозника

Србија има највећи тренд раста извоза међу 30 највећих светских извозника. Просечан годишњи раст износи чак 40%. Са извозом од 3,1 милион долара, Србија је 30 на листи највећих светских извозника, у Европи је на 20 месту. Шаргарепа спада у тешко-кварљиво поврће ниже јединичне цене и то представља велики проблем за пласман на удаљена тржишта због високих транспортних трошкова. Инвестирањем у складишне капацитете, опрему за паковање и сортирање и савремену механизацију, највећи произвођачи су успели да позиционирају Србију на тржиштима региона као доминантног или актера са значајним уделом у увозу.

Графикон 24: Извоз и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2013-2018

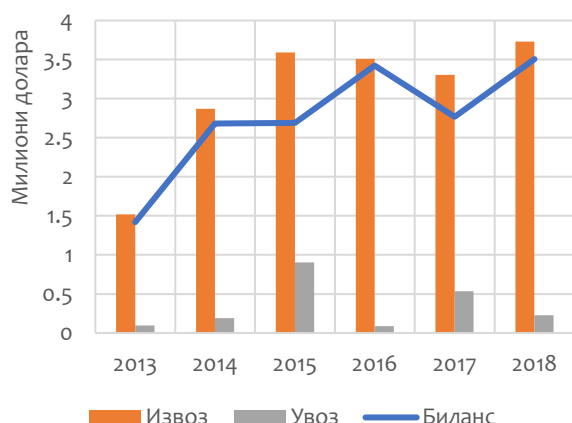

Извор: UN Comtrade

Извоз је стабилизован на нивоу од 3,5 милиона долара. У 2017. години велики произвођачи су имали губитака због великог броја дана са екстремно високом температуром, па је значајно умањен удео прве класе. У Србији је 2018. била добра производна година, али не тако добра код највећих конкурената – Пољске и Француске, па је цена у извозу била виша од просека. За 2019. годину још увек не постоје комплетни подаци о извозу, али је производна година била лошија јер су произвођачи претрпели велике штете од града, зелена маса је уништена и корен не може да надокнади губитке и достигне квалитете за прву класу.

Шаргарепа се из Србије извози у преко 30 земаља света, извоз је заснован на тржишним принципима, не на преференцијалном статусу на одређеним тржиштима због чега, између осталог, и јесте стабилан и са узлазним трендом. Извоз је концентрисан на регион и у одређеној мери на Русију. Извоз у Русију је у већој мери исплатив, јер купци обично шаљу своје камионе по робу, такође имају приступ јефтинијем гориву, па су цене транспорта значајно ниже него у ЕУ земљама. Поједини поризвођачи су слали појединачне пробне пошиљке у земље ЕУ и добијали понуде за наставак сарадње, јер је шаргарепа из Србије изузетно конкурентна квалитетом и ценом, али висока цена транспорта представља непремостиви проблем.

Графикон 25: Трговински биланс шаргарепе: Србија 2013 - 2018

Извор: UN Comtrade

3.2.3. Црни лук

Табела 15: Основне бројке за црни лук

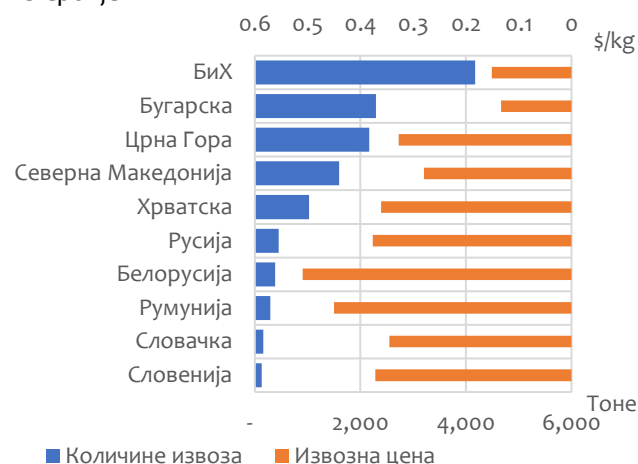
Индикатор	Број
Укупна површина 2018/ Тренд раста површина	3.618 ха / тренд је у опадању са стопом од -3%
Производња 2018/ Тренд раста производње	28.000 т / тренд у опадању, -0.7%
Извоз 2008-18/2013-18/ допринос извозу поврћа 2008-18	2.8 милиона \$/4.1 милиона \$ / удео од 2%
Тренд извоза 2008-18/2013-18 и вредност извоза 2018	18% / 24%, вредност извоза 5.1 милион \$

Табела 16: Основни трендови код црног лука

ПОЗИТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> Последњих година је приметан благи раст инвестирања у адекватне складишне капацитете Интензивирање производње Производња се све више механизује од обраде земљишта до вађења лука Висок тренд раста извоза
НЕГАТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> Раст увоза лука због великог извоза после жетве и мањка на тржишту почетком наредне године – узрок мањак складишних капацитета
РЕЗУЛТАТ
<ul style="list-style-type: none"> У току је сегментација произвођача и за неколико година се може очекивати ситуација слична оној у шаргарепи Може се очекивати наставак улагања у складишне капацитете подстакнут добрим трендовима у извозу

Црни лук је међу тешко-кварљивим поврћем трећа пољопривредна култура по величини производње у Србији, после кромпира и купуса. Ранијих година удео баштенске производње у укупној производњи црног лука је био веома значајан, а данас се он смањује. Мало је произвођача који су специјализовани највећим делом за црни лук - мада се иде ка томе, а засад се црни лук углавном гаји и код великих произвођача у комбинацији са још 3-4 усева. Србија је велики извозник црног лука и доминантна на тржиту региона.

Графикон 26: Топ 10 извозних дестинације шаргарепе из Србије

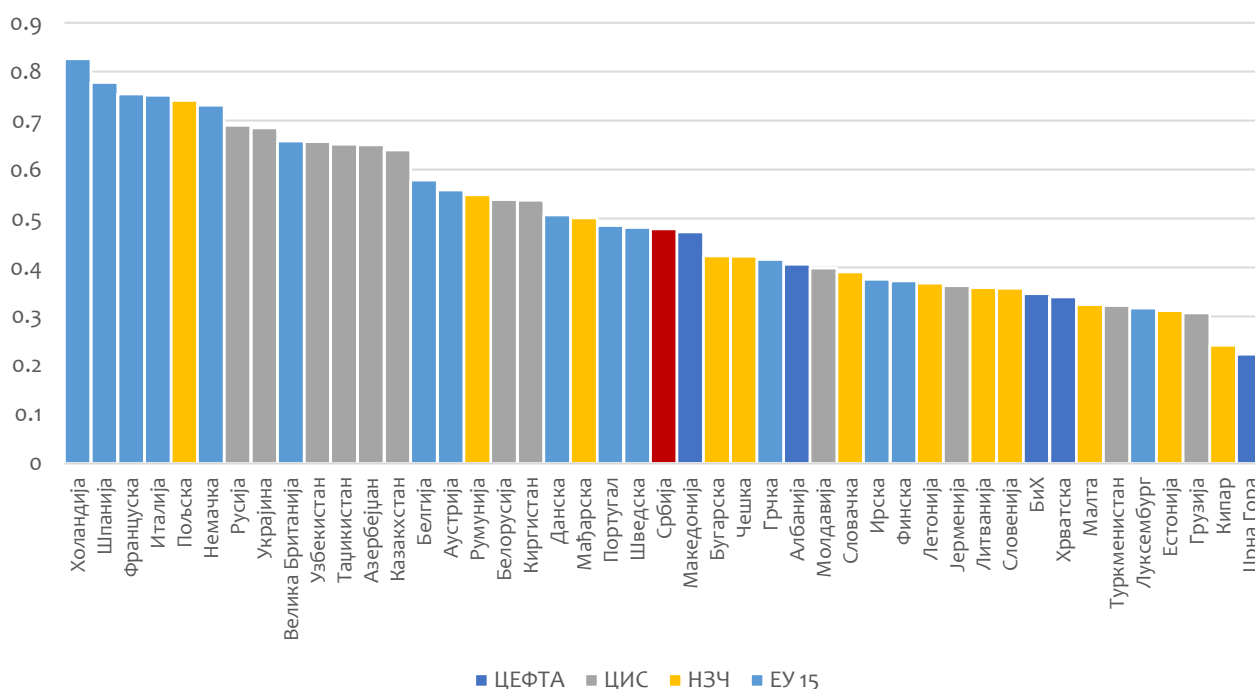
Добри произвођачи инвестирају у складишне капацитете, примењују савремену технологију... Добри су изгледи да се у сектору црног лука понови сценарио шаргарепе

У производњи су трендови лоши због смањења укупних површина и производње, ипак с друге стране консолидација доноси професионалне произвођаче који користе квалитетне инпуте, инвестирају у опрему и постижу високе приносе и висок квалитет производа.

У трговини су трендови добри, управо захваљујући добрим извозно оријенисаним произвођачима. Србија је важан актер на тржишту региона, у ЦЕФТА државама Србија има удео у производњи 16%, прва после Албаније са 31%, док у трговини Србија доминира са чак 48% удела.

Међу државама региона Србија има највиши индекс конкурентности. Најконкурентније земље Холандија, Француска, Шпанија, Италија, Пољска, Немачка имају и највеће складишне капацитете за црни лук. Холандија је пример да квалитет и дужина чувања пресудно утиче на профит, холандски извозници увек имају најдужу понуду лука и често највећу зараду остварују на крају продајне сезоне.

Графикон 27: Конкурентност црног лука по земљама

Извор: UN COMTRADE, ITC, FAO, обрада SEEDEV

Површине под црним луком су, као и код већине поврћа, значајно смањене у последњих 10 година. Са 5.200 ха 2008. године, лук се 2018. поризводи на 3.600 хектара – ипак, ови лоши трендови у производњи су последица консолидације сектора и стварања професионалних произвођача. Са просечном производњом у периоду 2013-2017 од 52,5 хиљада тона, Србија је 82. произвођач у свету и 19. произвођач у Европи.

Високе цене црног лука на домаћем тржишту током прве половине 2013. и 2016. године, узроковале су повећање броја произвођача и раст производње. Међутим, од половине 2016. до друге половине 2018. цена је изузетно ниска и мали произвођачи који не могу да досегну количине за извоз, напуштају производњу и она у укупном обиму значајно опада.

Добри произвођачи постижу приносе 50-60 т/ха у просеку уз наводњавање, добру минерлну прихрану и квалитетну заштиту. Статистички приноси као и код осталог поврћа нису релевантни.

Табела 17: Табела: производња и површине под црним луком у Србији

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Површине (ха)	5,256	5,113	5,123	5,025	4,984	4,674	4,979	5,587	4,772	4,145	3,618
Производња (т)	39,306	36,420	40,067	38,952	29,740	31,813	42,755	45,538	57,880	33,102	27,967

Војводина доминира у структури производње са уделом у производњи од 57%, удео у површинама је 36%. Региони Шумадије и западне Србије и регион јужне и источне Србије учествују у укупној производњи са по 20%, а у површинама са по 27%.

Табела 18: Површина и производња по регионима у 2018

	Површина, ха	Производња, т	Принос т/ха
Србија	3.618	27.967	7,7
Београдски регион	188	773	4
Регион Војводине	1.335	16.108	12
Регион Шумадије и западне Србије	996	5.620	5,6
Регион јужне и источне Србије	1.099	5.466	5

Гледано по регионима, производња је концентрисана великим делом у Војводини, коцентрација великих произвођача је у општинама Жабаљ, село Госпођинци, општина Бачка Паланка, село Пивнице и Бачки Петровац, село Деспотово.

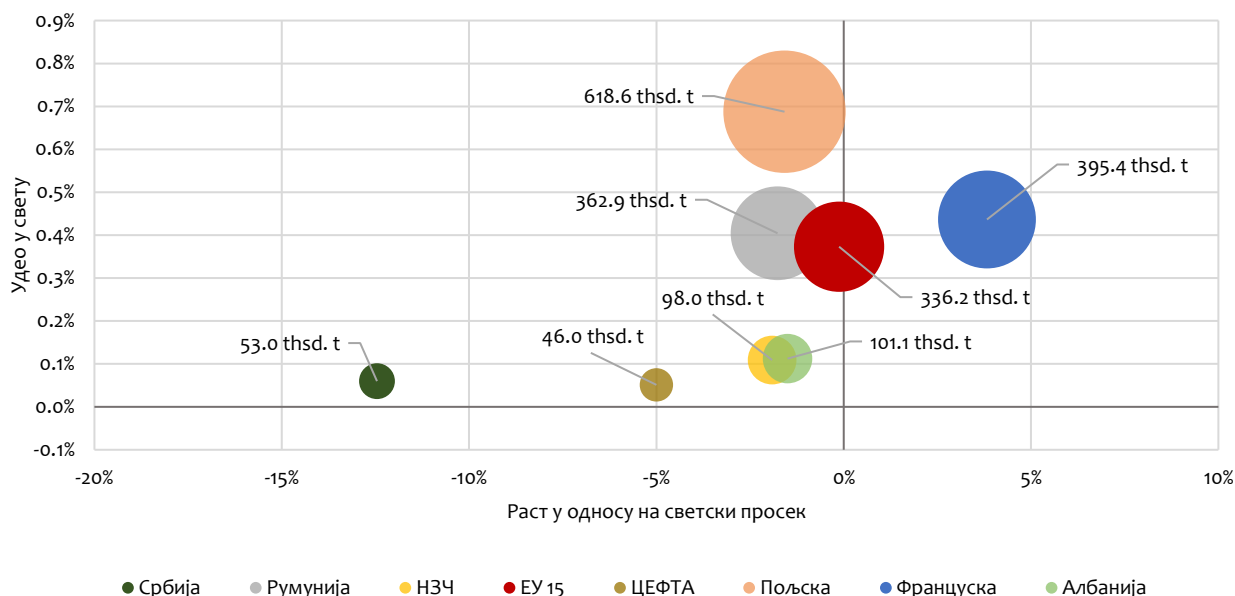
Раст инвестиција у адекватне складишне капацитете је веома важан за напредак сектора

Ситуација у сектору црног лука је у много чему негде између шаргарепе и кромпира. Инвестира се у складишне капацитете, недовољно али помак постоји, велики произвођачи имају сортирке, пакерице, целокупну производњу механизовану и великим делом су оријентисани ка извозу.

Специфичност код складишта за лук је да је систем вентилације изузетно важан јер се лук чува у условима значајно ниже влаге него кромпир и шаргарепа. Вентилациони систем мора бити значајно веће снаге код складишта за црни лук, јер плод има омотач од луковине и потребно је много више снаге да се плод просуши. Са друге стране кромпир и шаргарепа се чувају са земљом како би се направио омотач и сачувала свежина плода, код лука је управо обрнуто, у плоду влага мора да се сведе на минимум да не би почео процес труљења.

Производња Србије има релативно низак тренд пада производње на годишњем нивоу, 0,7% - али, кад се упореди са осталим конкурентским земљама, производња Србије 12% спорије расте него што је то светски просек. Албанија, која је доминантно извозно тржиште Србије, има скоро двоструко већу производњу и расте приближно светском просеку. Од великих европских произвођача, позитиван раст у односу на свет једино има Француска - са растом за 4% брже од света.

Графикон 28: Производња и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2012-2017

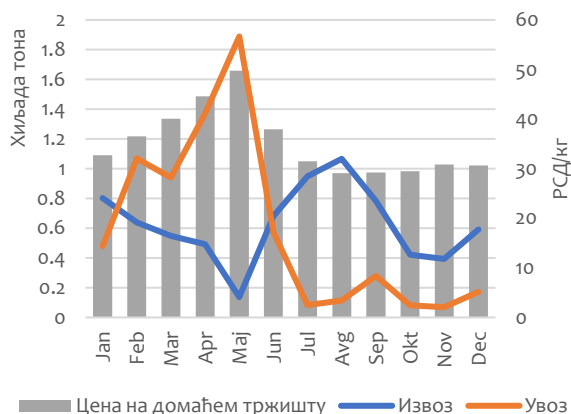
Извор: FAO

Србија има позитивне трендове раста у извозу али дистрибуција извоза и пласмана на домаћем тржишту мора бити другачија за постизање бољих продајних цена

Када се спољна трговина и цене на домаћем тржишту сведу на месечене просеке у току године, евидентно је да у месецима када је цена на домаћем тржишту највећа најнижа је понуда домаћег лука, а количине увоза достижу максималне вредности. Ово је директна последица мањка адекватних складишних капацитета који би лук сачували без губитака на квалитету до наредне жетве.

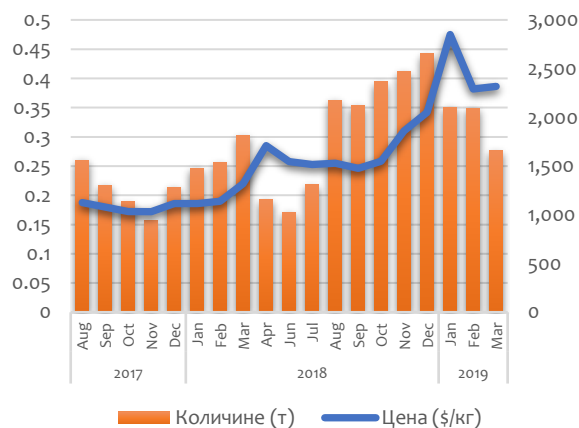
2018. година је специфична, јер је на тржишту Албаније (која је доминантно извозно тржиште Србије) дошло до мањка лука на тржишту, па је одмах после жетве цена била изузетно висока и велике количине су извезене одмах после жетве. Са друге стране, то је проузроковало мањке на тржишту Србије, па је увоз нагло порастао у 2018. години и првој половини 2019.

Графикон 29: Дистрибуција извоза и увоза у количинама током године и дистрибуција цене на кваташким пијацама током године за период 2013-2018

Извор: STIPS, ITC Trade Map

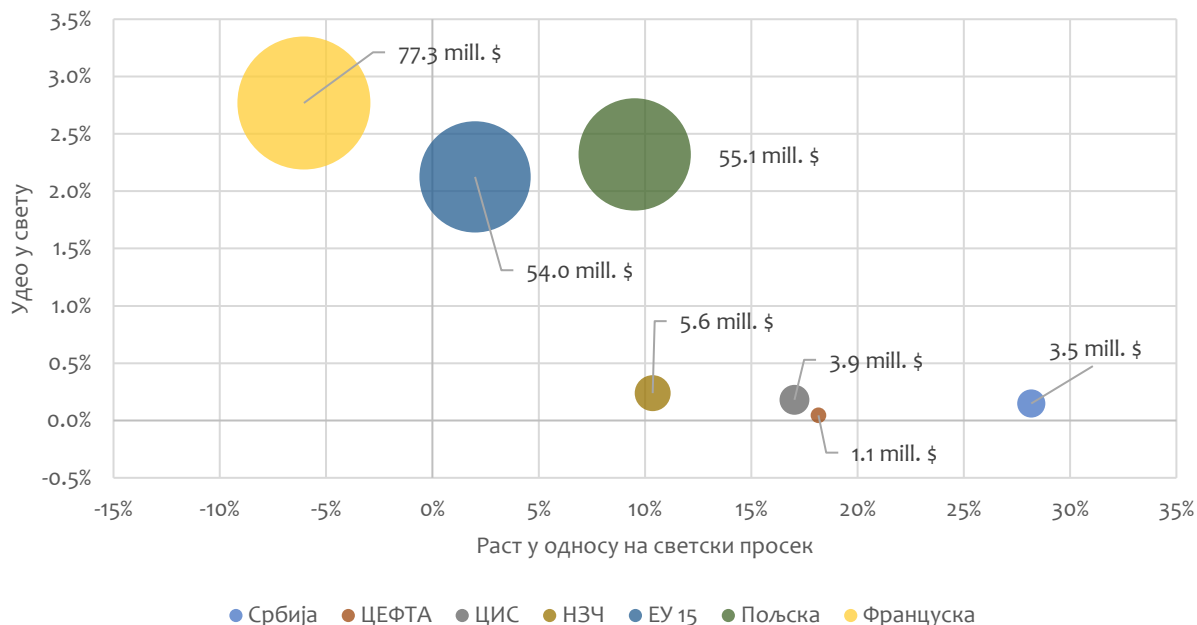
Графикон 30: Извозне цене и количине по месецима за период Август 2017- Март 2018

Извор: ITC Trade Map

Просечан извоз од 3,5 милиона долара и стабилан раст извоза, ставља Србију међу земље са највећим просечним растом у односу на светски просек. Иако мала у укупном извозу у поређењу са водећим ЕУ извозницима, Србија има значајно бржи раст - чак 28% брже од светског просека. У односу на земље региона и просек ЦЕФТА земаља, раст Србије је готово двоструко бржи.

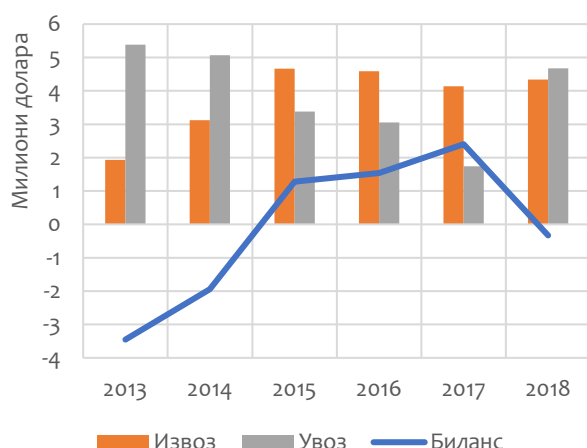
Графикон 31: Извоз и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2013-2018

Извор: UN Comtrade

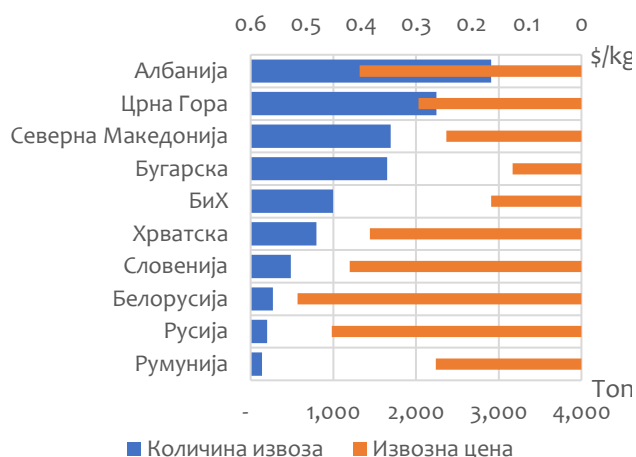
Србија од 2015. постаје нето извозник црног лука, производња прати тренд раста извоза са високим ценама на домаћем тржишту до 2016 године. Од 2016. цена на домаћем тржишту почиње да пада, што приморава мале и средње произвођаче да изађу из производње. Крајем 2018. порасла је потражња на регионалним тржиштима по релативно високој цени и извезене су велике количине лука на регионална тржишта. Србија 2018. опет има негативан трговински биланс. Раст производње умногоме зависи од цене на домаћем и извозним тржиштима, а цена зависи од времена изласка робе на тржиште. Чување лука се исплати у 8 од 10 година у просеку.

Графикон 32: Трговински биланс црног лука: Србија 2013 – 2018

Извор: UN COMTRADE

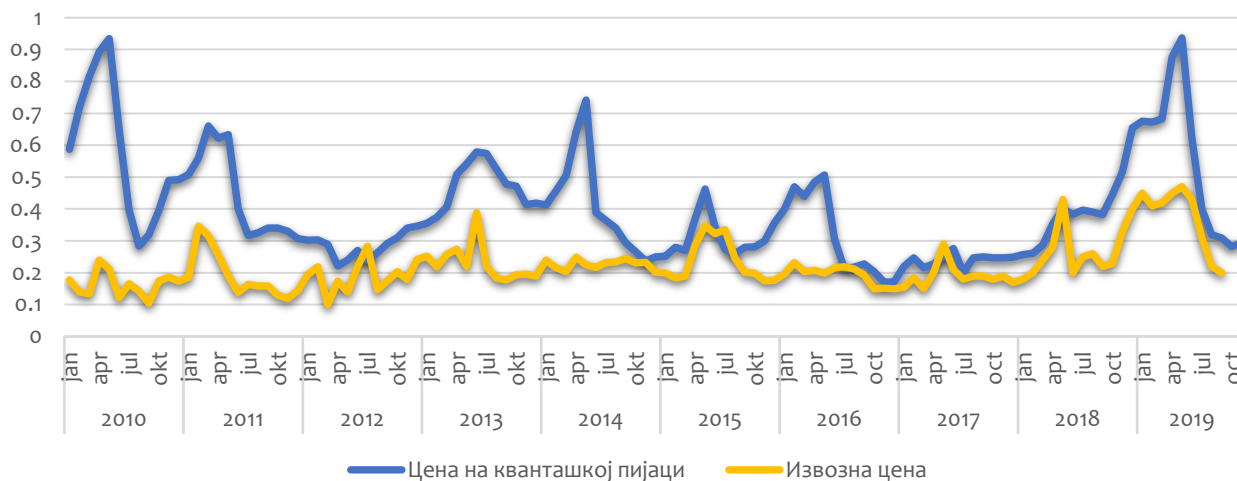
Графикон 33: Топ 10 извозних дестинација црног лука из Србије

Извоз се по правилу највећим делом дешава у другој половини године, а увоз у првој половини

Цена на домаћем тржишту је била висока током периода 2013-2016 година, када долази до пада цене која се задржава на ниском нивоу наредне 2 године. Услед мање понуде црног лука крајем 2018. цена има снажан раст који траје до половине 2019 године.

Графикон 34: Цене црног лука на различитим тржиштима јануар 2010- мај 2019

Извор: STIPS

3.3. Лако-кварљиво поврће

У лако-кварљиво поврће убрајају се: парадајз, паприка, диње, лубенице, краставаци, корнишони и печурке. Гаји се на 30,6 хиљада хектара и заузима 34% укупних површина под поврћем, у укупној производњи поврћа са 508 хиљада тона учествује са 39%. У вредности извоза свежег и прерађеног поврћа (изузев миксева и осталог поврћа које нема детаљну спецификацију) лако-кварљиво поврће учествује са 31%.

Приноси у производњи поврћа значајно варирају у зависности од типа произвођача, степена коришћења модерних технологија, да ли је специјализован за одређено поврће или ради више врста, као и осталих фактора. Просечни принос на нивоу Србије и региона су непоздани, јер се просечан принос израчунава као просек свих произвођача који се баве одређеном производњом. У наставку је дата просена висине приноса у зависности од типа производње и типа произвођача.

Табела 19: Приноси код различитих типова произвођача у тонама по хектару

	Непрофесионални произвођачи	Тржишно оријентисани произвођачи који не примењују савремене технологије	Професионални произвођачи	Најбољи произвођачи који користе најновију технологију производње
Парадајз стакленик/пластеник са грејањем	150	300	500	700
Парадајз тунелска производња	80	120	150	200

Парадајз на отвореном пољу	30	50	70	100
Паприка стакленик/пластеник са грејањем	150	200	280	350
Паприка бабура, тунелска производња	80	120	200	250
Паприка на отвореном пољу	20	35	50	80
Диње	12	20	30	40
Лубенице	15	30	50	90
Корнишони на земљи	20	35	60	100
Корнишони у шпалиру	20	30	40	60

3.3.1. Парадајз

Табела 20: Основне бројке за парадајз

Индикатор	Број
Укупна површина 2018 / Тренд раста површина	8.629 ха / тренд је у опадању са стопом од -0.6%
Производња 2018/ Тренд раста производње	131.869 т / тренд у опадању, -1.6%
Извоз 2008-18/2013-18/допринос извозу поврћа 2008-18	5,6 милиона \$/7.7 милиона \$ / удео од 4%
Вредност и удео у извозу свеже/прерада 2018	Вредност 6,6 милиона \$ / 2,2 милиона \$, удео 75%/25%
Тренд извоза 2008-18/2013-18	29% / 19%

Табела 21: Основни трендови код парадајза

ПОЗИТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> Промена потрошачких навика и раст потрошње ван сезоне је изазвала снажан раст производње у затвореном простору Велики број малих и средњих произвођача напушта производњу на пољу и прелази у пластенике, евидентан је и раст броја великих произвођача у стакленичко пластеничкој производњи Извоз је скроман али расте и налази тржиште у сезони Велики, професионални произвођачи унапређују своје знање у стакленичкој производњи и увећавају приносе
НЕГАТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> Непостојање зимске производње Недовољно знања о виско-интензивној производњи у затвореном простору Производња индустријског парадајза је у опадању јер индустрије кечана, пасте и осталих прерађевина од парадајза у великом проценту увозе сировину за прераду

РЕЗУЛТАТ

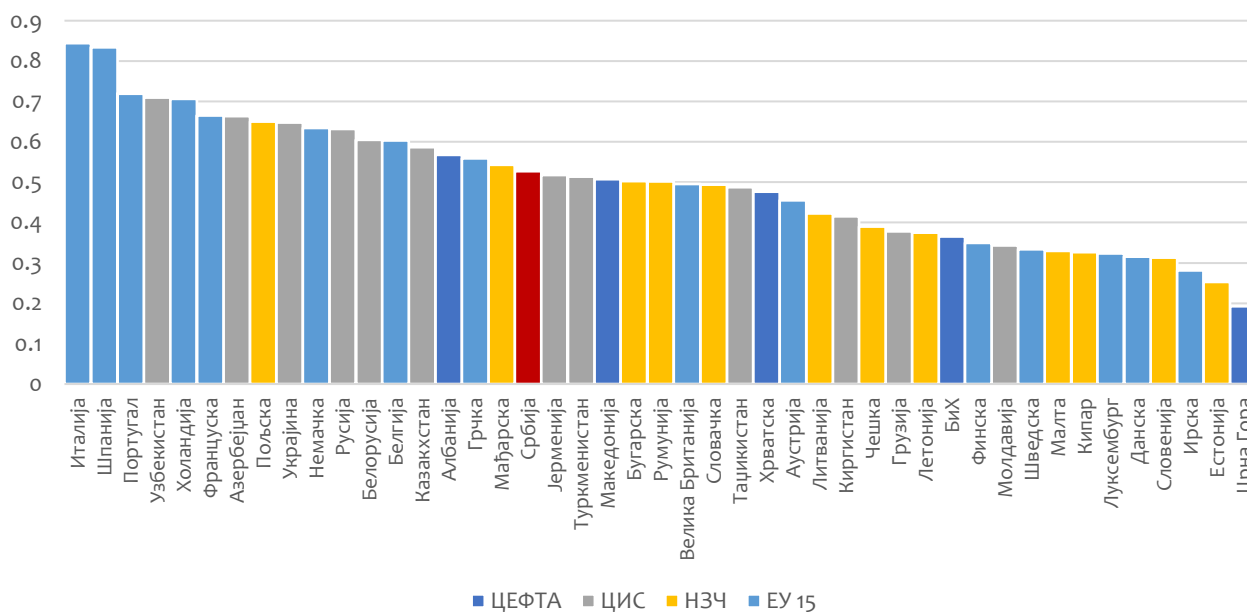
- Раст понуде домаћег парадајза ван сезоне и супституција увоза у раној сезони
- Интензивирање производње и смањење ризика у производњи од временски прилика

Парадајз се узгаја широм Србије, трећи је по заступљености у површинама под поврћем, а четврти у укупној производњи. Једна од важнијих карактеристика производње парадајза у Србије је изузетно велика уситњеност засада под парадајзом. Готово да нема газдинства које не гаји парадајз, али се и у парадајзу дешавају значајне структурне промене. Баштенска производња је и даље значајна и она се користи првенствено за потрошњу на газдинству са веома малим утицајем, пре свега на локално тржиште у виду пласмана вишкова производње у сезони. У сектору парадајза је присутан снажан раст производње у затвореном простору, мали и средњи произвођачи настоје да производњом у пластеницима изађу што раније на тржиште када је цена значајно виша. Такође је евидентан и раст броја великих произвођача у затвореном простору у пластеницима и стакленицима високих перформанси са високо-интензивном производњом.

Србија може да се такмичи на тржишту парадајза првенствено са високим квалитетом

Конкурентска позиција Србије је значајно унапређења у последњих неколико година, првенствено због стабилне производње и раста извоза. Србија ће увек остати нето увозник парадајза, јер не може да се такмичи са земљама региона (Албанијом и Македонијом) у раној производњи, али произвођачи из Србије могу да се такмиче високо-квалитетним парадајзом у раној сезони али и у сезони на многим извозним тржиштима.

Графикон 35: Конкурентност парадајза по земљама

Извор: UN COMTRADE, ITC, FAO, обрада SEEDV

Производња је стабилна, промене потрошачких навика су важни покретачи раста пластеничке и стакленичке производње

Србија са производњом од 131,8 хиљада тона Србија је 66. произвођач у свету и 1.3 произвођач у Европи. За разлику од осталог поврћа где су површине углавном у паду, код парадајза су оне стабилне на нивоу од око 9 хиљада хектара. Извоз за период 2013-18 износи у просеку 5,1 милион долара и ставља Србију на 46. место у свету и 16. место у Европи. Производња се одликује великом

стабилношћу, просечан пад површина у последњој деценији је -0.6%, а пад производње опада стопом од – 1%.

Табела 22: Производња парадајза у Србији за период 2008-18

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Површине (ха)	9.564	9.397	9.497	9.580	9.158	8.723	9.162	8.869	10.065	10.917	8.629
Производња (т)	176.501	189.353	189.412	198.677	155.663	174.512	127.562	147.021	160.456	170.764	131.869

Површине под парадајзом су једнако распоређене у свим регионима Србије, ипак - изражена је концентрација произвођача који су се професионализовали за производњу парадајза, нарочито у затвореном простору. Евиденција производње по општинама, као ни број произвођача, не бележи се у званичним статистикама. Регионална дистрибуција производње у затвореном је специфична и последњих година је значајно промењена. Некада значајна производња у околини Трстеника и Крушевца првенствено у затвореном простору, значајно се смањује, а највећи проблем представљају недостатак радне снаге и средстава за улагање у производњу. Доминира производња индустријског парадајза на отвореном пољу. Велики број малих и средњих произвођача је лоцирана у околини Лесковца и у овом региону производња обезбеђује продужену понуду на тржишту, од ране до касне. Доминира производња у затвореном простору, у пластеницима, тунелима, али има и неколико великих произвођача, као и задруга који раде стакленичку производњу и оријентисани су доминантно ка извозу.

Највећи удео у производњи има регион Војводине, а важно место производње у затвореном је општина Жабаљ, село Госпођинци и општина Бачки Петровац, село Гложан.

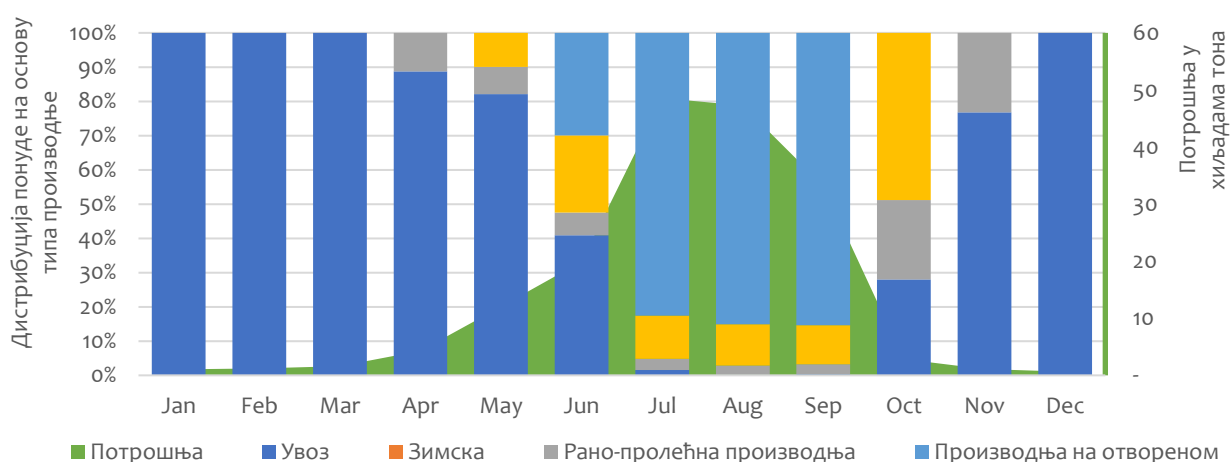
Табела 23: Површина и производња по регионима у 2018

	Површина, ха	Производња, т	Принос т/ха
Србија	8.629	131.869	15,3
Београдски регион	977	18.526	19,0
Регион Војводине	2.241	49.728	22,2
Регион Шумадије и западне Србије	2.966	37.342	12,6
Регион јужне и источне Србије	2.445	26.273	10,7

Висока улагања су велика препрека у ширењу стакленичке производње. Цена парадајза је детерминисана временом изласка на тржиште, на домаћем тржишту раног парадајза у фебруару и марту потражња је у порасту и улоге још нису подељене, а правремено позиционирање је пресудно за постизање високих профита

Високо-интензивна производња у затвореном простору код највећих произвођача подразумева примену најквалитетнијих инпута – коришћење бумбара у опрашивању, најквалитетнијих хранива и регулатора раста, предатора у заштити, производи се заснива на принципима Интегралне заштите. Приноси који се постижу по ха у оваквој производњи у Србији су 400-450 т/ха док најбољи произвођачи у Европи са оваквом производњом постижу 550-600 т/ха а често и 700 т/ха.

Графикон 36: Дистрибуција потрошње на домаћем тржишту и понуде на основу типа производње

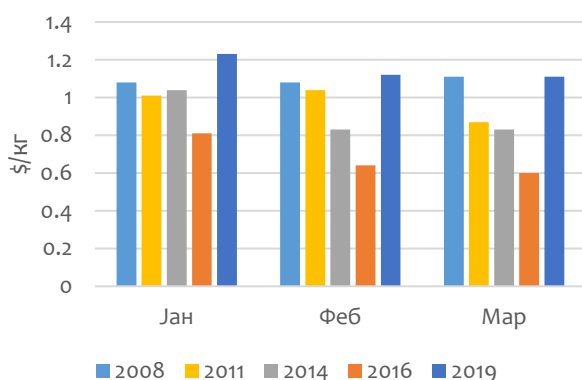
Извор: Систематизација аутора из различитих извора

Промене навика потрошача у свету, с одређеним закашњењем од пар година, прате потрошачи у Србији. Образац куповине воћа и поврћа се убрзано мења, па тако потрошач жели понуду током целе године, а не само у сезони и спреман је да за то плати већу цену.

Потрошња парадајза на домаћем тржишту у првом кварталу године пет пута је увећана у последњих 10 година и велики комерцијални произвођачи су одговорили на ове промене повећање понуде у раној сезони. Ипак већина потреба се и даље задовољава из увоза. Доминантне увозне дестинације раног парадајза су Италија, Шпанија, Грчка, Турска, Холандија али домаћи парадајз који на тржиште долази из производње у затвореном најраније крајем фебруара и почетком марта, по правилу постиже до 10% већу цену од увозног, јер је конкурентнији квалитетом од увозног.

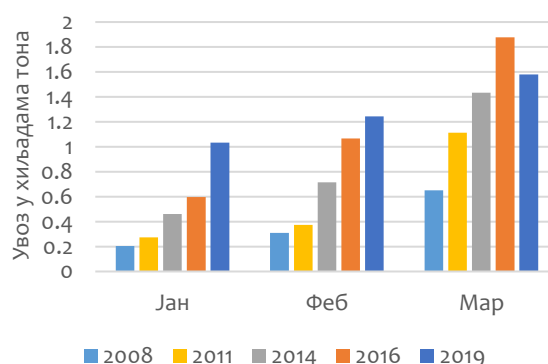
Инвестирање у рану стакленичку производњу се исплати само уколико се познаје технологија производње и уколико се постижу високи приноси преко 400 т/ха. Цена има познати образац током године, као и код осталог лако-кварљивог поврћа, али је увек по правилу највиша у првом кварталу године.

Графикон 37: Цена увозног парадајза у првом кварталу по месецима у одабраним годинама

Извор: ITC TradeMap

Графикон 38: Количине увоза парадајза у првом кварталу по месецима у одабраним годинама

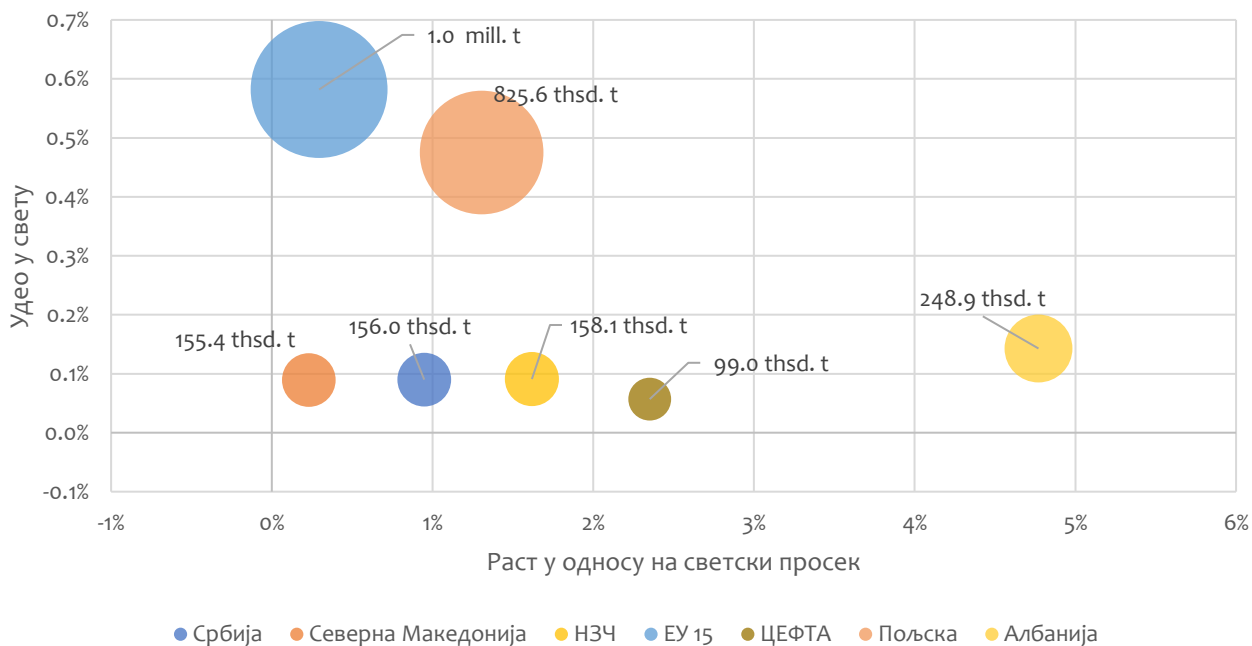

Извор: ITC TradeMap

Србија има просечан раст производње приближан светском расту, са друге стране просечан раст ЦЕФТА земаља је бржи од раста Србије, а раст Албаније, која је лидер производње у региону, је набржи у поређењу са светом од свих посматраних земаља. Уколико гледамо просечан годишњи

раст производње појединачних ЦЕФТА земаља, Албанија расте стопом од 7% годишње, Србије 3%, а Македонија 2.5%.

Графикон 39: Производња и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2012-2017

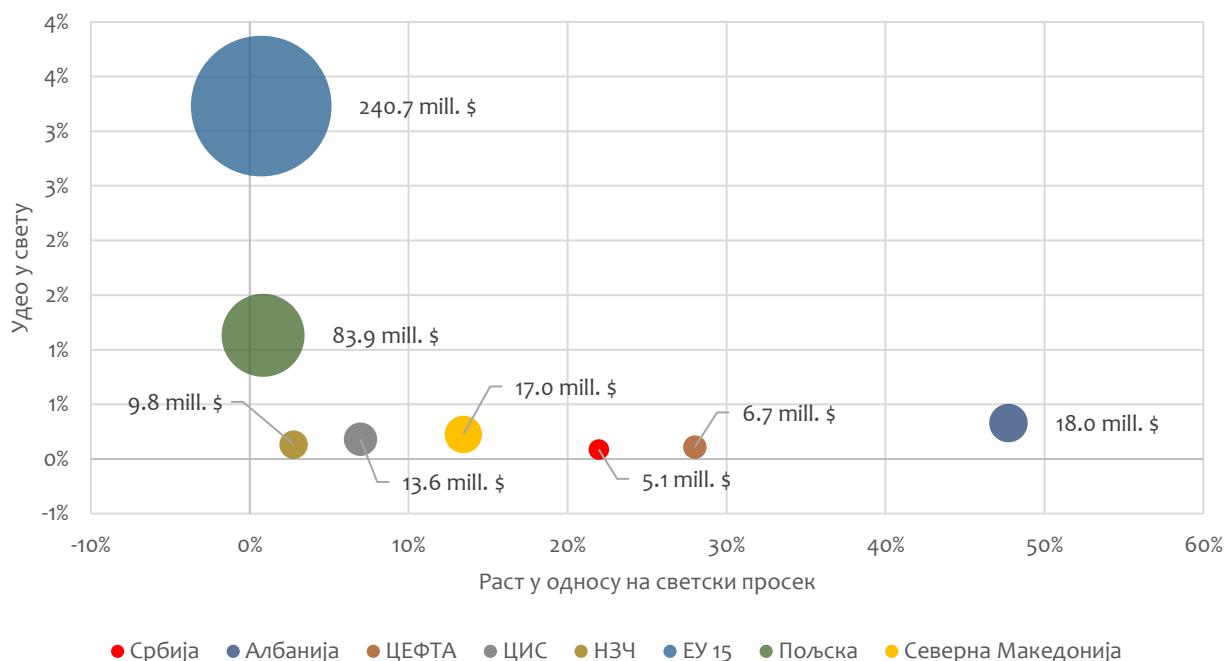
Извор: FAO

Србија је велики потрошач парадајза и увек ће остати нето увозник, шанса у извозу је у конкурентности квалитетом, док шанса на домаћем тржишту за добру зараду лежи у супституцији увоза у предсезони раним изласком на тржиште

Годишња производња је око 130 хиљада тона, увоз је за 15 хиљада тона већи од извоза, па је Србија са потрошњом од 21 кг по становнику у самом врху листе највећих потрошача. На домаћем тржишту последњих неколико година, десила се смена на водећој позицији међу увозницима, па је сада Албанија далеко највећи извозник раног парадајза, а следи је Северна Македонија. Највећи део увоза се дешава у априлу, мају и јуну (чак 60% годишњег увоза) док не стигне домаћи парадајз, а раст пластеничке и тунелске производње донекле супституише увоз у овом периоду.

Раст Србије у извозу креће се чак 22% брже од глобалног просека. Највећи раст од ЦЕФТА земаља има Албанија 48%, док Северна Македонија расте 12% брже од света.

Графикон 40: Извоз и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2013-2018

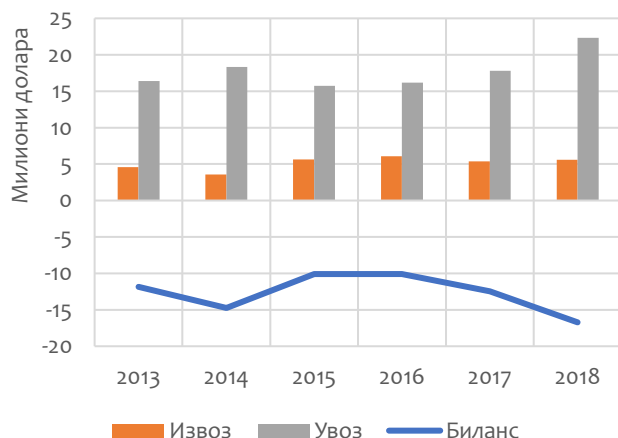

Извор: UN Comtrade

Србија јесте и остаће нето увозник парадајза, земље региона Северна Македонија и Албанија имају значајно боље климатске услове за рану производњу овог поврћа и Србија не може да им конкурише, пре свега ценовно у раној производњи. Извоз Србије се углавном дешава у жеку сезоне и парадајз из Србије нађе тржиште пре свега квалитетом, било оно удаљено (на пример Русија) или регионално (као Црна Гора, БиХ или Грчка).

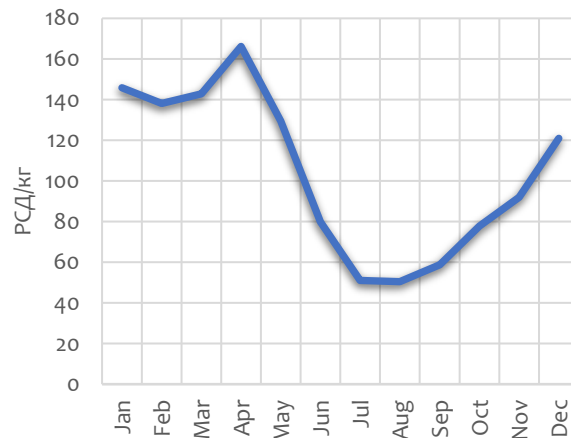
Унутар-годишњи тренд кретања цена на домаћем тржишту је веома сличан у посматраном периоду од 12 година, амплитуда варирања између година је највећа у априлу и она износи и до 100 динара по кг, а најмања у сезони - око 30 динара. Ипак, тренд увек прати исти образац: цена је по правилу увек највећа у првом кварталу године, највећу вредност достиже у априлу и по правилу је увек најскупљи домаћи парадајз из производње у затвореном простору.

Графикон 41: Трговински биланс свежег парадајза: Србија 2009 – 2018

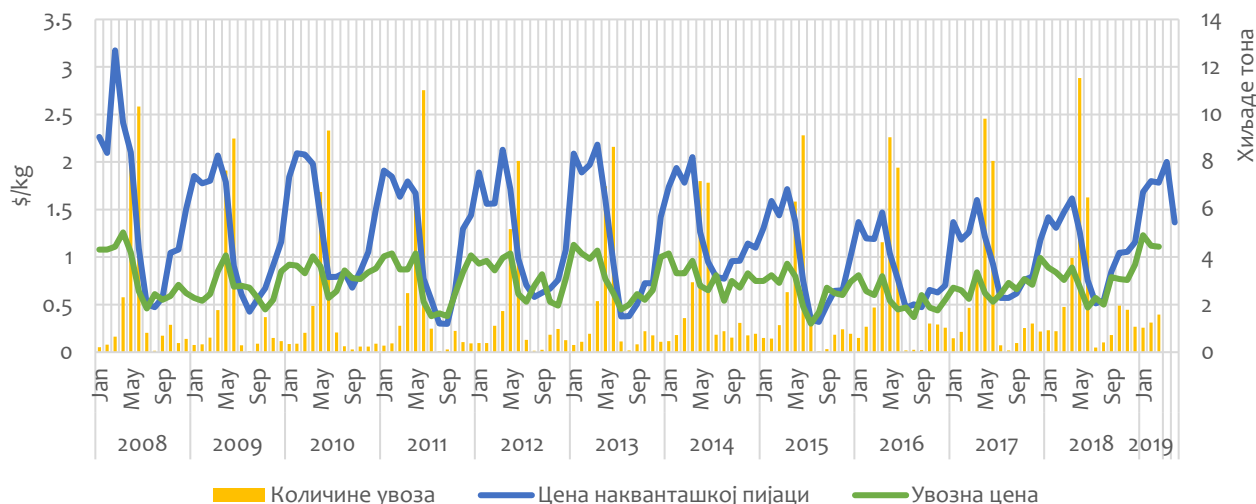
Извор: UN COMTRADE

Графикон 42: Унутрагодишњи тренд кретања цене на кванташким пијацама за период 2007-2019

Извор: ITC Trademap

Графикон 43: Цене парадајза на различитим тржиштима Јануар 2010- Март 2019

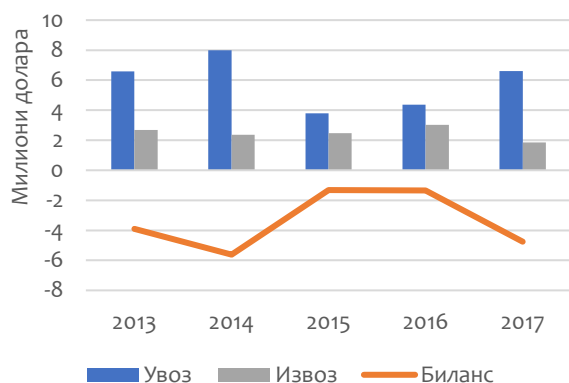

Извор: STIPS

Прерада парадајза

Тржиште прерађеног парадајза се процењује на 7,3 хиљаде тона, 93% удела на тржишту имају 3 компаније. Само једна од њих има линију за прераду свежег парадајза у парадајз пасту (double или triple у зависности од броја кувања) коју користи као сировину, док се остале компаније највећим делом снабдевају из увоза. Доминантан удео у преради парадајза у Србији имају велики индустријски капацитети, док је прерада у малим капацитетима и на домаћинствима веома скромна. Најзаступљеније прерађевине од парадајза на тржишту су: кечап, сос од парадајза, пире и сок од парадајза.

Графикон 44: Трговински биланс прерађевина од парадајза: Србија 2009 – 2018

Извор: UN COMTRADE

3.3.2. Краставци и корнишони

Табела 24: Основне бројке

Индикатор	Број
Укупна површина 2018 / Тренд раста површина	3.220 ха / тренд је у опадању са стопом од -2%
Производња 2018/ Тренд раста производње	42.500 т / тренд у опадању, -3%
Извоз 2008-18/2013-18/допринос извозу поврћа 2008-18	5,6 милиона \$/9.2 милиона \$ / удео од 4%
Вредност и удео у извозу свеже/прерада 2018	Вредност 15,2 милиона \$ / 3 милиона \$, удео 84%/16%
Тренд извоза 2008-18/2013-18	50% / 91%

Табела 25: Основни трендови код краставаца и корнишона

ПОЗИТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> • Све је присутнији тренд преласка са производње на земљи на шпалирску производњу • Снажан раст броја произвођача на малим површинама, 10-15 ари које могу чланови газдинства да обрађују без додатне радне снаге • Производња корнишона је стабилизована, тренд благог раста се наставља • Раст производње салатног краставаца у затвореном простору
НЕГАТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> • Производња краставаца салатара није конкурентна поред увозног краставаца из региона • Смањење производње код средњих произвођача (од неколико хектара) на земљи
РЕЗУЛТАТ
<ul style="list-style-type: none"> • Производња корнишона је највећим делом извозно оријентисана и извоз има снажан раст • Велики број произвођача на малим површинама у централној Србији • Расте производње на малим површинама у Војводини

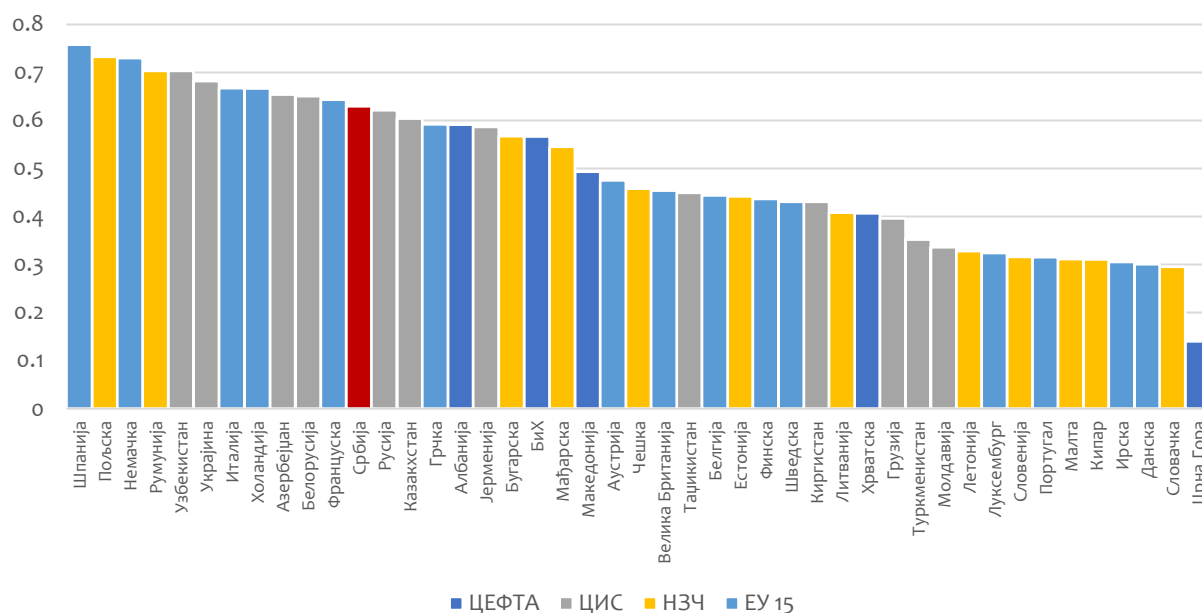
Краставци и корнишони се производе на укупној површини од 3,2 хиљаде хектара у 2018. години што Србију ставља на 34. место у свету и 10. место у Европи. Са просечном годишњом производњом у последњих 6 година од 54 хиљаде тона, Србија је други највећи произвођач у ЦЕФТА региону са 22% удела. Извоз у петогодишњем просеку износи 10,8 милиона долара са годишњим трендом раста од 91%, просечан увоз у истом периоду износи 4,7 милиона долара са трендом раста од 6%. Генерално гледано, Србија увози краставац салатар из Македоније и Албаније, а извози корнишоне у Немачку и Аустрију.

Трговину и производњу краставаца и корнишона је немогуће раздвојити, јер се у оба случаја воде као јединствена тарифа.

Висок индекс конкурентности Србије је последица сељења производње из Немачке и постојања добрих произвођача у Србији који су брзо организовали производњу

Србија је у групи земаља са високим индексом конкурентности, значајно испред земаља региона. Главни покретач производње је раст минималне цене рада у Немачкој почетком 2014. године, чиме је производња постала неисплатива у Немачкој и пресељена је у земље региона Србију и БиХ. Ову шансу су добри произвођачи искористили, инвестирали у производњу, чиме је Србија сврстана у земље са највећим растом производње у свету. Раст извоза је највећи од свег поврћа, износи просечно 50% на годишњем нивоу.

Графикон 45: Конкурентност краставаца и корнишона по земљама

Извор: UN COMTRADE, ITC, FAO, обрада SEEDEV

Снажан раст производње ће бити настављен јер су сви покретачи раста и даље присутни, производња се уситњава и тако се стабилизује

Специфичност производње корнишона је време, динамика и начин бербе, најситнији плодови су највиша класа, у сезони бербе бере се и по три пута на дан како плодови не би прерасли жељену дужину. Производња може бити на земљи (фолијама) или на шпалиру. Производња на земљи има предност јер може да се организује на великим површинама, за бербу је неопходна прикључна механизација и ангажовање великог броја радника. Са друге стране, производња на шпалиру се углавном заснива на мањим површинама јер је берба захтевнија и чешћа. Најважнија предност шпалирске производње је значајно већи удео плодова прве класе него код производње на земљи. У шпалирској производњи дистрибуција по класама је: прва класа 35%, 50% друге класе и 15% треће класе, док је у производњи на земљи удео прве класе 10-12%, друге класе 35% и треће класе 55%.

Тренд раста броја малих произвођача је позитиван, јер значајно доприноси буџету газдинстава на малим површинама, а са друге стране обезбеђује високу стабилност укупне производње.

Експанзија производње корнишона у Србији је почела 2014/15. године, првенствено након раста цене радне снаге у Немачкој. Покретач раста производње је била висока тражња на тржишту Европске уније, производња на великим површинама се показала као неисплатива код средњих произвођача због високих трошкова репроматеријала, радне снаге, мањег удела прве класе и ниске откупне цене појединих година. Производња на већим површинама се задржала код највећих произвођача који такође смањују површине у последњих неколико година.

Краставац салатар се у Србији узгаја на већини газдинстава у баштенској производњи за сопствену потрошњу. На тржишту Србије краставац из региона има значајан удео на тржишту. Производња краставаца салатара, уз парадајз, у пластеничкој производњи повећава понуду домаћег краставаца ван сезоне на тржишту и отвара могућност раста извоза, јер салатар из пластеника има дужи век трајања и боље подноси транспорт на удаљена тржишта.

Производња краставаца и корнишона, као и већина лако-кварљивог поврћа, је стабилна са падом производње и површина од 2%. Просечни приноси износе 13 т/ха; статистички приноси нису

релевантни, јер се рачунају као просечна вредност на нивоу Републике. Професионални произвођачи корнишона постижу приносе корнишона од 100 т/ха уколико раде производњу на земљи, односно око 60 т уколико се производи у шпалиру.

Табела 26: Производња краставаца и корнишона у периоду 2008-18

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Површине (ха)	4,165	4,176	4,145	4,218	4,222	4,048	4,179	3,990	3,843	4,271	3,220
Производња (т)	61,898	66,762	70,136	71,761	55,356	63,687	52,672	52,664	55,059	57,958	42,539

У производњи корнишона Војводина и остатак Србије учествују са приближно истим уделима. У почетку је производња у Војводини доминирала, али сада се однос променио. У Војводини је великим делом заступљена производња на земљи, али као и у остатку Србије, производња на шпалиру и у Војводини је у порасту.

Табела 27: Површина и производња по регионима у 2018

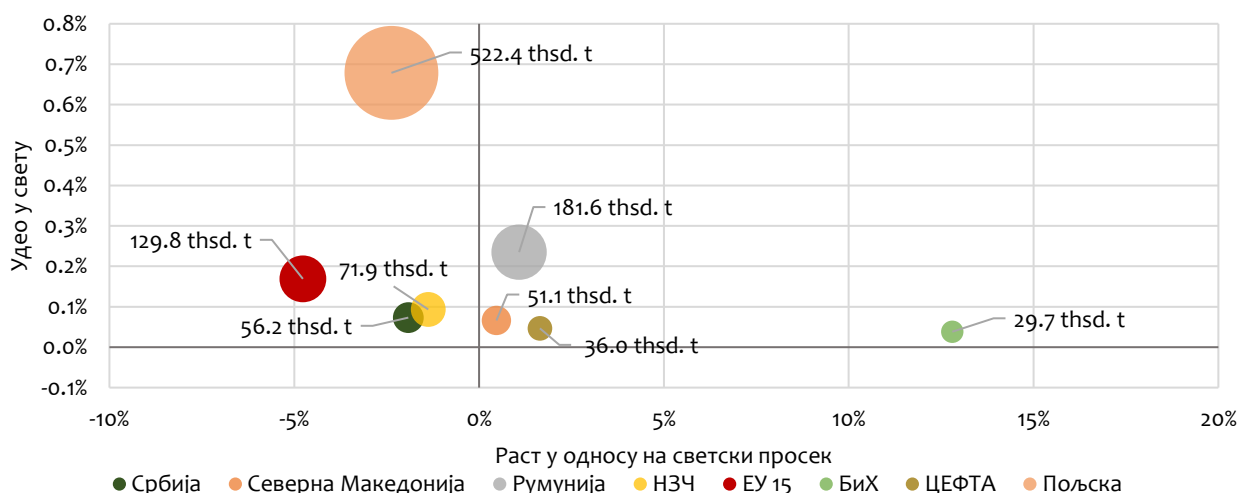
	Површина, ха	Производња, т	Принос т/ха
Србија	3.220	42.539	13,2
Београдски регион	142	1.588	11,2
Регион Војводине	569	7.624	13,4
Регион Шумадије и западне Србије	1.320	18.782	14,2
Регион јужне и источне Србије	1.189	14.545	12,2

Регион Војводине учествује у производњи са 18%, Шумадија и централна Србија са 44%, а јужна и источна Србија са 35%.

Производња корнишона је концентрисана у неколико општина у Централној Србији. Највећи број произвођача је лоциран у околини Крушевца (село Коњух), Трстеника, Аранђеловца и Свилајнца, у Војводини већа концентрација површина је у општинама Жабаљ (села Госпођинци и Бурђево), Сента, Кула, Оџаци. Краставац салатар је широко распрострањен широм Србије у баштенској производњи, већи произвођачи су концентрисани у јужној Србији, околина Лесковца и у централној Србији у околини Трстеника.

Производња Србије чини 22% производње ЦЕФТА региона и расте 2% спорије од светског раста. БиХ са уделом од 12% у региону има раст 13% бржи од светског просека.

Графикон 46: Производња и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2012-2017

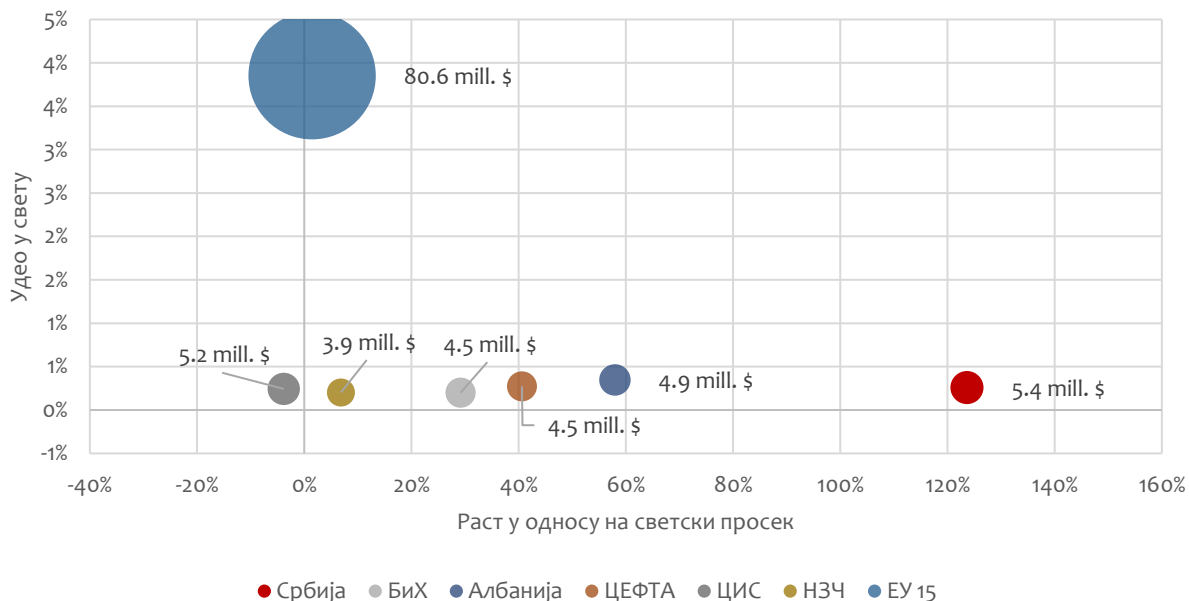
Извор: FAO

Произвођачи корнишона су вертикално интегрисани са организаторима производње или извозницима директно. Производња корнишона у Србије се великим делом обавља кроз кооперантске уговоре, било да су агрегатори домаћи прерађивачи или извозници корнишона.

Производња краставца салатара се све више сели у производњу у затвореном простору. Пласман је углавном на домаће тржиште.

У извозу највећи удео имају корнишони, а у увозу салатни краставци. Извоз има снажан тренд раста од чак 50% у просеку на годишњем нивоу, а у односу на светски просек извоз из Србије расте 120% брже од просечног глобалног раста.

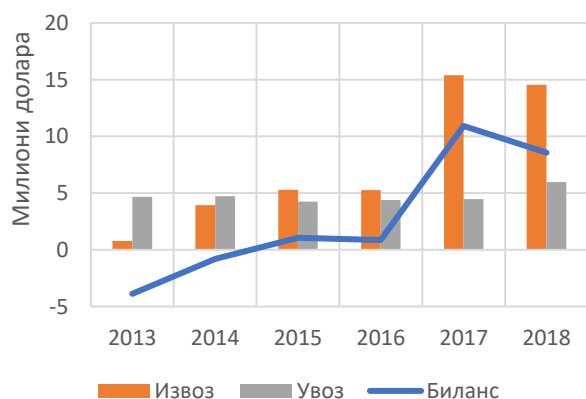
Графикон 47: Извоз и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2013-2018

Извор: UN Comtrade

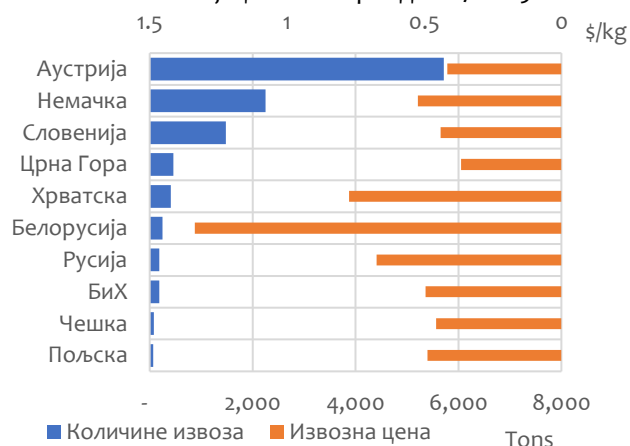
Доминантне извозне дестинације су Немачка и Аустрија, организатори производње из Немачке су инвестирали у прерадне капацитете у општини Жабаљ, где се прерађују само најкрупнији плодови, док се више класе (ситнији плодови) извозе као свежи. Увози се највише из Северне Македоније и Албаније и то салатни краставац.

Графикон 48: Трговински биланс свежег парадајза: Србија 2009 – 2018

Извор: UN COMTRADE

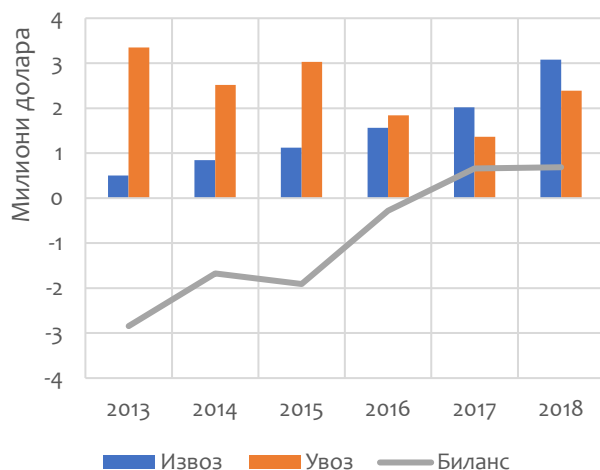
Графикон 49: Унутрагодишњи тренд кретања цене на кванташким пијацама за период 2007-2019

Прерада краставаца

Како за остало поврће, тако и за краставац, егзактни подаци о капацитетима не постоје. Извоз прерађених краставаца и корнишона у периоду 2013-18 просечно износи 1,7 хиљада тона и у укупном извозу краставаца и корнишона чини 16%. Просечан годишњи раст извоза износи 44%, биланс први пут у последњој деценији постаје позитиван 2017. године.

Графикон 50: Трговински биланс краставаца и корнишона Србије

Извор: UN COMTRADE

3.3.3. Паприка

Табела 28: Основне бројке

Индикатор	Број
Укупна површина 2018 / Тренд раста површина	12.000 ха / тренд је стабилан са стопом раста од 0.3%
Производња 2018/ Тренд раста производње	135.000 т / тренд има константан раст са годишњим просеком од 5%
Извоз 2008-18/2013-18/допринос извозу поврћа 2008-18	21,4 милиона \$/22,7 милиона \$ / удео од 17%
Вредност и удео у извозу свеже/прерада 2018	Вредност 6 милиона \$ / 15.6 милиона \$, удео 30% / 70%
Тренд извоза 2008-18/2013-18	5% / 23%

Табела 29: Основни трендови код паприке

ПОЗИТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> Извоз има стабилно високе вредности, тренд раста се убрзава Висока потражња на тржиштима региона позиционира Србију као значајног актера на тржишту Западног Балкана Раст потражње у прерађивачкој индустрији на домаћем тржишту додатно подстиче раст производње Висока исплативост производње код најбољих произвођача подстиче улазак других у производњу паприке
НЕГАТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> Добра зарада у последњих неколико година у паприци и стални раст потражње изазива улазак великог броја произвођача у производњу што ће довести до великог раста понуде наредне године и пада цене (уколико производна година буде добра) Зачинска паприка има опадајући тренд у извозу

РЕЗУЛТАТ

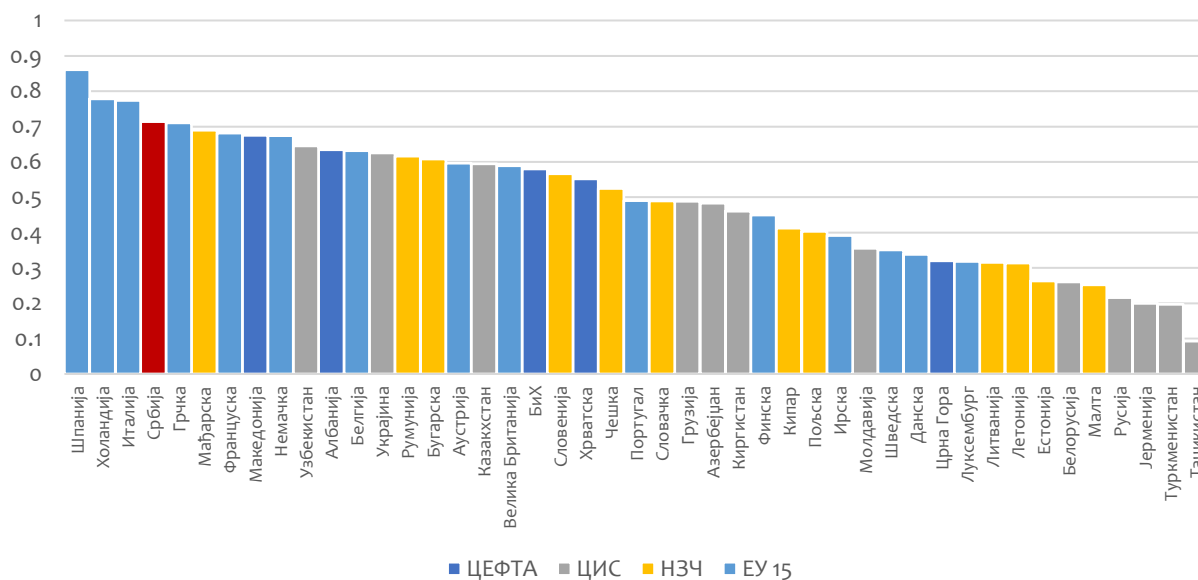
- Очекује се снажан раст производње наредних година као последица високих цена 2019. године
- Извоз расте, нарочито замрзнуте паприке
- Раст производње паприке бабуре у затвореном простору

Паприка у Србији има дугу традицију производње, трговине, прераде и потрошње. Добри трендови, који убрзавају последњих година, потврђују висок потенцијал паприке у будућности. У производњи се паприка карактерише великим варијабилностима: слатка, љута, бабура, дугачка, кратка, феферона. У Србији су заступљени сви варијетети, процењује се да је највећа заступљеност црвене паприке (за ајвар) око 40%, бабуре 30-35%, зачинска и чили око 10%, полубабура око 10 % и остали варијетети око 5%. Технологија производње је такође разноврсна, па се производи из семена директном сетвом или из расада, производи се на отвореном пољу али и у пластеницима или тунелима. Прерађује се на десетине начина – сушење, замрзавање, филетирање, у ајвар, конзервирање, у павлаци, печена...

Висока конкурентност Србије је последица: (1)добрих трендова у производњи заснованих на расту приноса, (2)константно високог извоза са трендом који убрзава последњих година

Србија заузима високо четврто место на листи од 47 земаља које су обухваћене анализом. Велики ЕУ и регионални произвођачи са дугом традицијом попут Мађарске, Македоније, Пољске налазе се иза Србије. Домаћа производња је значајно интензивирана последње деценије, висок квалитет и униформност производа обезбеђује стално узлазне трендове у извозу. Раст производње вођен је, поред извозом, и високом домаћом потражњом - прехранбена индустрија је последњих година постала високи потрошач паприке. Прерада је годинама највећим делом била заснована на домаћинствима, али је раст потрошње прерађевина (првенствено ајвара) довео до снажног раста индустријске прераде, пре свега малих и средњих капацитета.

Графикон 51: Конкурентност паприке по земљама

Извор: UN COMTRADE, ITC, FAO, обрада SEEDV

Производња је последњих година у благом паду, тренд је у дужој временској серији позитиван и очекује се раст производње вођен високим ценама у претходној сезони

Србија са просечном производњом у последњих 5 година од 170 хиљада тона је 21. произвођач у свету и 7. највећи произвођач у Европи. Паприка је једина од свог поврћа која има позитивне трендове раста у периоду 2008-2018 - у засејаним површинама од +0,4% и у укупној производњи од +5,2%. Трендови последњих година значајно убрзавају, па тако у последњих 5 година површине расту годишњом стопом од 2%, а укупна производња стопом од 10%.

Табела 30: Производња паприке у Србији за период 2008-2018

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Површине (ха)	12.781	12.553	12.491	12.185	11.906	11.714	11.865	14.845	16.977	17.386	12.016
Производња (т)	102.720	116.026	104.764	98.916	88.614	100.440	114.472	165.195	227.645	198.583	135.072

Паприка учествује у укупној производњи поврћа са 10%, а у површинама са 13%. У производњи доминирају два региона са уделом од 81% од укупне производње - Шумадија и западна Србија са уделом од 43% и јужна и источна Србија са уделом од 38%. Регион Војводине учествује са 16% и Београдски регион са 3%.

У анкети која је спроведена 2018. године не постоје подаци о производњи поврћа, па и паприке по општинама, па се не може говорити о егзактним уделима.

Табела 31: Површина и производња по регионима у 2018

	Површина, ха	Производња, т	Принос т/ха
Србија	12.016	135.072	11,2
Београдски регион	593	4.449	7,5
Регион Војводине	1.421	21.137	15
Регион Шумадије и западне Србије	5.225	57.647	11
Регион јужне и источне Србије	4.777	51.839	10,9

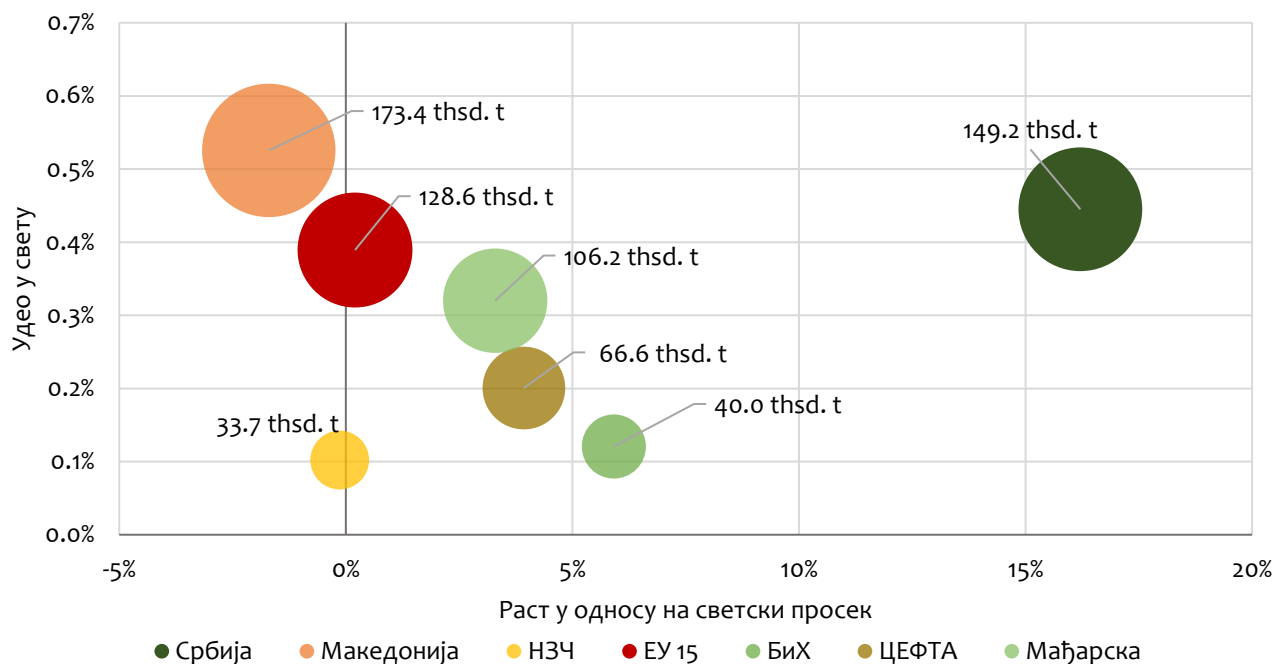
Паприка се у Србији производи у различитим типовима производње, од оних екстензивних до високоинтензивних у затвореном простору уз коришћење модерних технологија. Посматрано по типовима производње, највећи удео има производња на отвореном пољу, док производња у затвореном годинама бележи значајан раст. Због великих варијација међу произвођачима, не може се говорити о просечним приносима који су на нивоу Србије изузетно ниски.

Добри произвођачи у Војводини постижу приносе на отвореном пољу од 50-70 т/ха, док су приноси у другим регионима двоструко мањи. Производњу у затвореном великим делом чини производња у тунелина, где се постижу приноси 150-250 т/ха, док се у пластеницима и стакленицима виших перформанси углавном производи бабура са приносима од 350 т/ха.

Производња у Војводини је великим делом концентрисана у општини Кула, село Руски Крстур, у Жабљу, Ковиљу, Пећинци (бабура). У остатку Србије концентрација је изражена у околини Лесковца, Пирота, Ниша, где је производња највећим делом намењена преради, док је у општинама Трстеник и Крушевац производња у пластеницима и тунелима у порасту.

Са просечном производњом у периоду 2012-17 од 150 хиљада тона, Србија је други највећи произвођач ЦЕФТА региона са 31% удела после Северне Македоније. Раст производње је за 15% бржи од тренда раста света, а у поређењу са другим групама земаља, Србија је по величини производње изнад просека ЕУ 15 земаља и вишеструко изнад просека НЗЧ.

Графикон 52: Производња и тренд раста у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2012-2017

Извор: FAO

Покретачи производње у прошлости су били домаћа потрошња и кућна прерада, а данас су то извоз и индустрија прераде паприке у мањим и средњим индустријским капацитетима

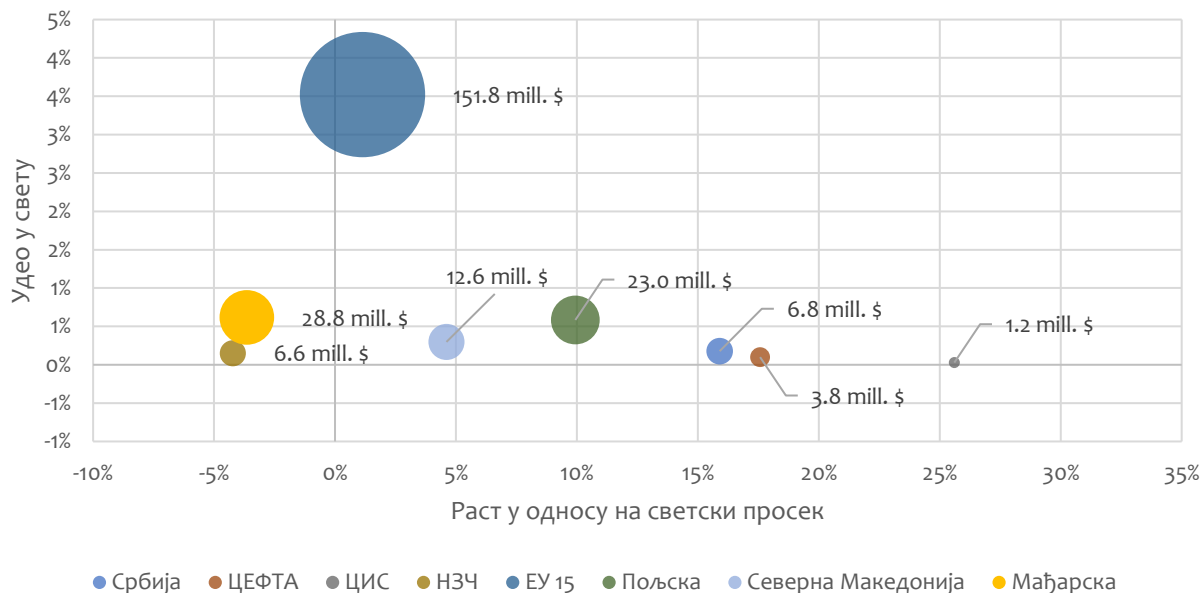
Произвођачи се могу поделити на два основна типа: (1) производња за свежу употребу или прераду и (2) производња индустријске паприке за сушење и млевење. Даље се производња за свежу употребу или прераду може делити по типовима паприке (црвена папирка, бабура, љута и сл). Потрошња у Србији се одликује ниском потрошњом свеже паприке по глави становника и високом потрошњом прерађевина. Паприка има многобројне могућности за пласман – као свежа, замрзнута, прерађена у ајвар, у комбинацији са другим производима (сир, павлака), сушена, млевена, туцана.

Производња у Војводини се одликује коришћењем високородних хибрида, употребом квалитетних ђубрива у комбинацији са микроелементима, интензивним наводњавањем... плодови су уједначеног високог квалитета и највећим делом су намењени извозу и продаји у свежем стању. Добри произвођачи постижу приносе од 50-70 т/ха на отвореном пољу и високу профитабилност. У централној и јужној Србији се у великој мери користе домаће нископриносне сорте или сопствено семе, приноси су значајно мањи, 20-30 т/ха са високим варијацијама у погледу квалитета, а паприка се претежно користи за прераду (ајвар, печена, кисела). У централној Србији производња у затвореном простору, пластеницима и тунелима, расте последњих неколико година са приносима од 150-200 т/ха.

Производња индустријске паприке је у опадању, смањена потражња је последица ниже квалитативне конкурентности млене паприке. Све је већи број произвођача који унапређују квалитет индустријске паприке. Један од важних потрошача домаће млене паприке била је прерађивачка месна индустрија која у последњих неколико година уместо домаће паприке користи готове мешавине зачина и додатака према типу прерађевине. На тај начин прерађивачка месна индустрија обезбеђује потрошачима производе уједначеног укуса, а са друге стране производња индустријске зачинске паприке има значајан пад потражње на тржишту.

Трговина Србије свежем паприком расте значајно брже од светског просека, за 16%. Некада доминантни актери на регионалном тржишту, Мађарска и Северна Македонија имају значајно спорији раст. Такође, добре трендове на тржишту паприке поред Србије користе и други, па тако Албанија (која није приказана због боље видљивости осталих) са просечним извозом од 3,2 милиона долара расте 90% брже од светског просека.

Графикон 53: Извоз и тренд раста свеже паприке у односу на светски просек у одабраним земљама за период 2013-2018

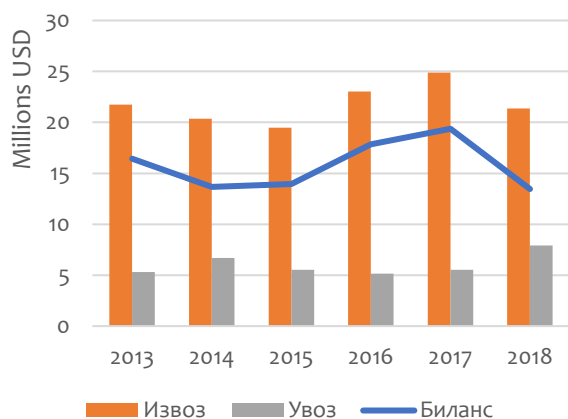

Извор: UN Comtrade

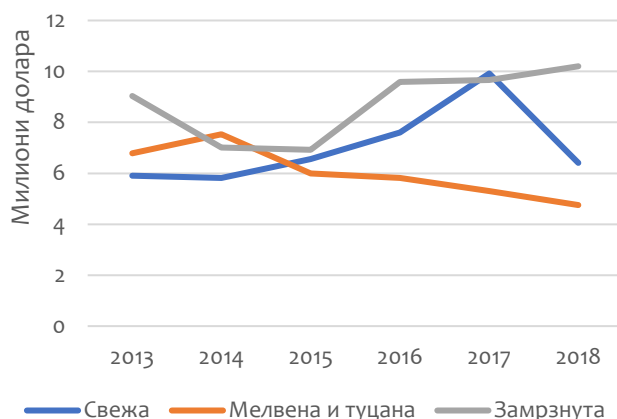
Тржиште паприке има узлазне трендове на иностраном и домаћем тржишту. На тржишту Србије око 70% производње се прерађује, а 30% се троши у свежем стању. Прерада свеже паприке се у прошлости заснивала на преради на домаћинствима и у мањој мери у индустријским погонима, данас расте прерада у мањим и средњим капацитетима. Прерада паприке у ајвар је у порасту, последњих година су у порасту инвестиције у мале и средње индустријске прерадне капацитете.

Паприка је најизвозеније поврће из Србије, извоз годинама превазилази 20 милиона долара. У укупном извозу паприке 2018. године свежа паприка учествује са 30%, замрзнута са 48% и млевена и туцана паприка са 22%. Србија је 2018. године извозила паприку у преко 30 земаља света. Константно растући тренд извоза у последње 4 године има замрзнута паприка, млевена и туцана паприка опада већ шесту годину заредом, а свежа паприка је после петогодишњег раста у опадању.

Графикон 54: Трговински биланс паприке: Србија 2009 – 2018

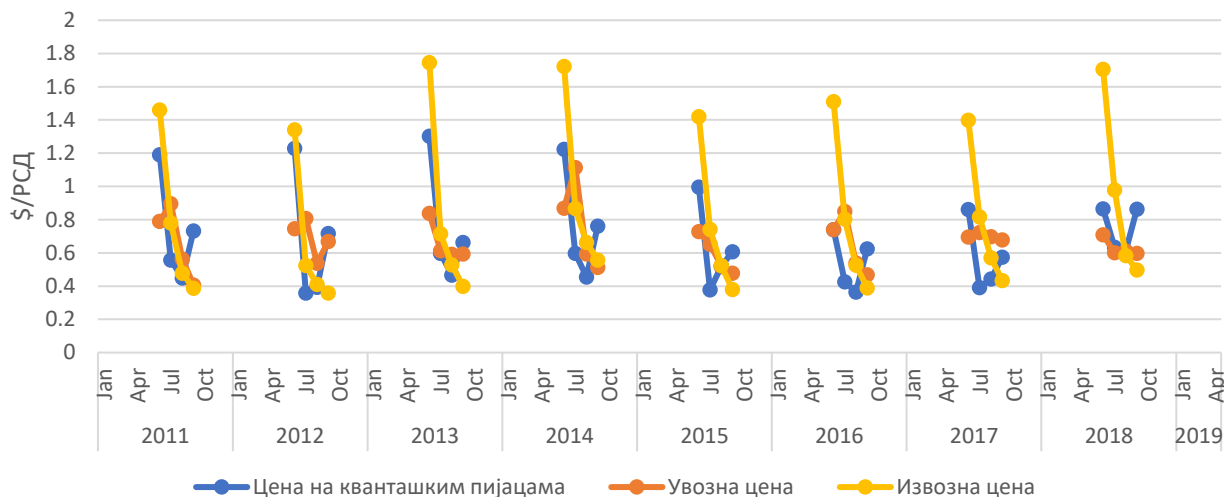
Графикон 55: Извоз свеже, замрзнуте и млевене паприке за период 2013-2018

Извор: UN COMTRADE

Тржиште бабуре је претежно извозно оријентисано, а највише цене се постижу почетком продајне сезоне када је цена највиша у извозу, док је крајем сезоне цена на домаћем тржишту по правилу највиша.

Графикон 56: Цене паприке бабуре на различитим тржиштима Јануар 2011- Април 2019

Извор: STIPS

3.4. Корисници у сектору свежег поврћа

Анализа података Анкете о структури газдинстава која је спроведена 2018. године даје информације о броју произвођача поврћа у Србији и њиховој економској снази. Међу газдинствима специјализованих типова производње, 8.126 газдинстава (1,43%) су специјализована за производњу поврћа, цвећа и остале хортикултуре, од тога 2.281 газдинство, односно 28% од укупно специјализованих газдинстава за овај тип производње производи у затвореном простору, а 45% заснива производњу на отвореном пољу. Регионална дистрибуција газдинстава специјализованих за производњу поврћа, цвећа и остале хортикултуре је равномерна и у укупном уделу сваког региона је најмање заступљена у поређењу са другим типовима производње.

Просечна економска величина пољопривредних газдинстава у Србији износи 8.610 евра и виша је за 45% у односу на просечну величину 2012. године (5.939 евра), што је резултат смањења броја

газдинстава и повећања њихове економске моћи. Економска величина газдинстава на северу (14.714 евра) је значајно већа него на југу (6.256 евра).

Газдинства специјализована за повртарство, цвећарство и остале хортикултуре су просечне економске величине од 10.576 евра и то их ставља на треће место економски најснажнијих газдинстава у поређењу са осталим типовима. У односу на попис пољопривреде 2012, ово је лошија позиција за газдинства која се баве производњом поврћа - тада је овај тип газдинстава имао највећу просечну економску снагу. Подела газдинстава према правном статусу носиоца говоре да породична пољопривредна газдинства (ППГ) имају значајно нижу економску снагу (9.051 евро) у односу на правна лица (ПЛ) и предузетнике (73.876 евра) који су иначе носиоци производње поврћа у Србији.

Табела 32: Економска снага пољопривредних газдинстава специјализованих за различите пољопривредне производње

	ПГ, укупно	ППГ	ПЛ и предузетници
ПГ специјализована за			
Ратарство	10.881	8.754	397.199
Повртарство, цвећарство и остала хортикултура	10.576	9.051	73.876
Вишегодишње засаде	6.742	5.919	114.213
Узгој говеда, оваца и коза	10.290	9.998	265.934
Узгој свиња и живине	12.376	8.281	767.190
Мешовита ПГ са:			
Биљном производњом	5.597	5.403	279.764
Сточарском производњом	9.476	8564	3662427
Биљном и сточарском производњом	8062	7254	1.167948

Извор: Анкета пољопривреде 2018

Из података анкете који се односе на економску величину газдинстава према типу производње евидентан је мали проценат газдинстава која су разврстана у групу „Веома велика“ са износом > или = од 100.000 евра. Процент ових газдинстава је највећи у сектору поврћа и износи 0,9% од укупног броја газдинстава специјализованих за повртарство, цвећарство и остале хортикултуре. Код ратарске производње он износи 0,8%, код сточарске 0,5%, а код вишегодишњих засада 0,1%.

У сектору поврћа газдинстава веома мале и мале економске величине која чине економске класе до 8.000 евра имају највећи удео од 69%, док велика и веома велика газдинства са величином класе преко 25.000 евра чине 9,4% од укупног броја газдинстава специјализованих за повртарство, цвеће и остале хортикултуре.

Табела 33: Број специјализованих газдинстава за повртарство, цвећарство и остале хортикултуре у Републици Србији према класама економске снаге⁴

	Веома мала EUR<2.000	Мала EUR 2000-<8000 EUR	Средња EUR 8.000-<25.000 EUR	Велика EUR 25.000 - <100000 EUR	Веома Велика ≥100.000 EUR
Укупно Република Србија (8.126 газдинстава)	2.388	3.259	1.713	696	70

⁴ Vidi, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20196002.pdf>

У подацима по типовима производње у затвореном простору или на отвореном пољу коришћени су само подаци из Анкете спроведене 2018. године за производњу поврћа и цвећа који су дати збирно, а изостављени су подаци за производњу осталих хортикултурних биљака које нису предмет ове анализе. С тим у вези различит број укупних газдинстава – за поврће и цвеће 5.993, а за Специјализована газдинства у табелама изнад укупан број је 8.126, јер се посматрају и остале хортикултуре.

Производња на отвореном пољу је и даље заступљенија у укупној производњи поврћа и цвећа и има удео од 62% наспрам 38% производње у затвореном простору.

Табела 34: Број газдинстава по коришћеном пољопривредном земљишту која производе на отвореном и заштићеном простору

Република Србија	Укупно	< 0.5 ха	0.5<= ха <1	1<= ха<2	2<= ха<5	5<= ха<10	10<= ха<20	20<= ха<30	30<= ха<50	50<= ха<100	ха>=100
Производња у заштићеном простору	2.281	223	160	146	444	638	370	111	109	62	17
Производња на отвореном	3.712	165	239	370	689	792	637	402	129	105	186

Анализом броја газдинстава разврстаним по класама приближно усклађеним (доња граница прихватљивости за производњу на отвореном пољу од 3 хектара не постоји у Анкети, па је узета вредност од 2 хектара као доња граница) специфичним критеријумима ИПАРД 2 програма, приметан је мањи проценат прихватљивих корисника који производе у затвореном простору и он износи 32% од укупног броја газдинстава која производе у затвореном простору, односно 12,5% укупног броја газдинстава која се баве производњом поврћа. С друге стране, удео прихватљивих корисника који производе на отвореном пољу износи 74% од газдинстава која производе на отвореном и 45% укупног броја газдинстава која су специјализована за производњу поврћа.

Табела 35: Број газдинстава у заштићеном простору са прилагођеним површинама коришћеног пољопривредног земљишта посебним условима прихватљивости ИПАРД правилника

Производња у заштићеном простору	Укупно	< 0.5 ха	0.5 ха<= и <=5 ха	5 ха<= и <=20 ха	20 ха<= и <=100 ха	100 ха <
	2.281	223	748	1.008	285	17

Табела 36: Број газдинстава на отвореном пољу са прилагођеним површинама коришћеног пољопривредног земљишта посебним условима прихватљивости ИПАРД правилника

Производња на отвореном	Укупно	2<	2<= и <=100	100<
	3.712	609	2.754	186

У сектору поврћа произвођачи су се на различите начине специјализовали за већину производњи. Тако су се, на пример у тешко-кварљивом поврћу, профилисали велики произвођачи који раде пар стотина хектара и представљају носиоце производње. Док се у лако-кварљивом поврћу у великом проценту специјализују произвођачи средње величине који постижу високе приносе, често су географски груписани (паприка Руски Крстур, парадајз Лесковац...), значајан удео производње је у затвореном простору.

Табела 37: Типови произвођача, карактеристике и потенцијал за раст

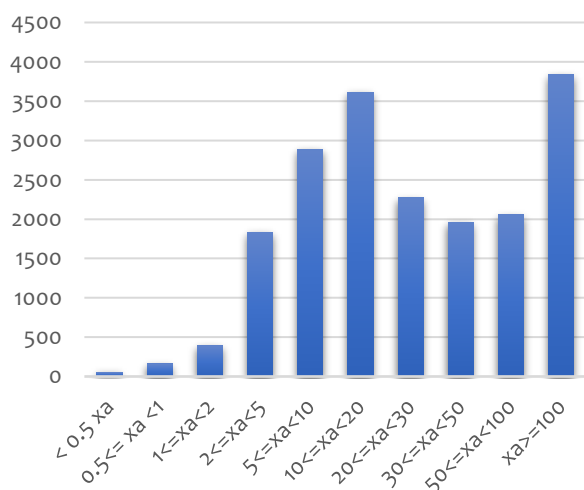
Тип произвођача	Карактеристике	Потенцијал за раст
Велики произвођачи – предузетници који су носиоци производње	<ul style="list-style-type: none"> Обрађују неколико стотина хектара 	- Инвестиције у додавање вредности финалном производу

<p>посебно код тешко-кварљивог поврћа</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Комерцијална газдинства која прате трендове, послушују тржиште и на основу сопствене стратегије инвестирају • У већини случајева је породични посао • Савремена производња у оквиру инвестиционих могућности • Ангажују стручњаке • Висок технолошки ниво производње и изузетно ниски производни трошкови 	<ul style="list-style-type: none"> - Могуће инвестиције у прерадне капацитете за искоришћење класа производа лошијег квалитета -
<p>Газдинства која производе на површинама средње и мање величине и носиоци су производње код лако-кварљивог поврћа</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Обрађују неколико десетина хектара • Добри произвођачи који постижу висок квалитет производа • Најчешће нису вертикално интегрисани али постоји дугорочна сарадња са одређеним извозницима или прерађивачима • Значајан удео су газдинства са мешовитом производњом и смањеним ризиком • Производња у затвореном 	<ul style="list-style-type: none"> - Инвестирање у технологију за интензивирање производње - ранији излазак на тржиште зарад супституције увоза
<p>Газдинства која су у кооперацији са прерађивачком индустријом</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Произвођачи како лако тако и тешко-кварљивог поврћа • Сортимент је углавном унапред дефинисан од потреба прераде • Везани за неколико великих прерађивачких погона 	<ul style="list-style-type: none"> -

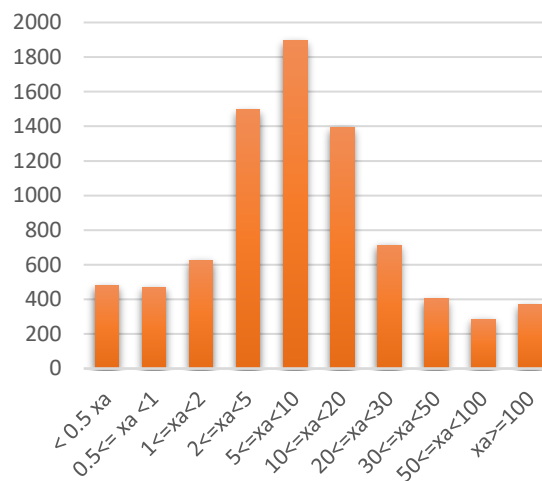
Дистрибуција коришћеног пољопривредног земљишта по величини поседа показује да највећи удео у укупном земљишту имају газдинства са преко 100 ха (20%) и група газдинства величине од 5 до 20 хектара (34%, газдинства од 5-10 ха 15%, а газдинства од 10-20 ха 19%). По броју газдинстава највећи удео имају газдинства која обрађују од 2 до 20 ха (58%, од тога она од 2-5 ха имају 18%, 5-10 ха 23% учешћа и 10-20 ха 17%).

Укупњеност газдинстава је значајна, али не као код осталих сектора: у сектору поврћа 8% свих газдинстава (са поседима већим од 50 хектара) обрађује 30% укупног земљишта под поврћем, цвећем и осталим хортикултурама.

Графикон 57: Коришћено пољопривредно земљиште (ха) од стране ПГ по величини поседа

Графикон 58: Број ПГ по величини поседа

Извор: РЗС, Анкета пољопривреде 2018

3.5. Прерада

Индикатор	
Производња сокова од воћа и поврћа	178.876 т (2018)
Извоз прерађеног поврћа	108,1 милиона УСД (просек 2013 – 2018)
Тренд извоза	+ 5,3%
Тренд извоза замрзнутог поврћа	+ 8,6%
Тренд извоза сувог поврћа	+ 11%
Тренд извоза сувих легуминоза	-13,6%
Тренд извоза конзервираног	+ 22,7%
Тренд извоза прерађевина од парадајза	+12.8%
Тренд извоза сокова од воћа и поврћа	-8,8%
Произвођачи сокова воћа и поврћа	РСД
Број компанија које имају активан статус у АПР	154
Број компанија које имају пословне приходе у 2017 и 2018	35
Просечан нето резултат	36.005.007
Нето резултат укупно	1.260.175.250
Просечан број запослених	44
Укупан број запослених	1.555
Просечан капитал	80.557.076
Просечан пословни приход	91.599.181
Просечан извоз по компанији	310.252.579
Укупан пословни приход	20.838.172.250

Остала прерада воћа и поврћа	РСД
Број компанија које имају активан статус у АПР	1.533
Број компанија које имају пословне приходе у 2017 и 2018	595
Просечан нето резултат	3.002.929
Нето резултат укупно	1.786.743.000
Просечан број запослених	14,3
Укупан број запослених	8.479
Просечан капитал	2.375.932
Просечан пословни приход	4.802.133
Просечан извоз по компанији	63.154.358
Укупан пословни приход	78.127.979.000

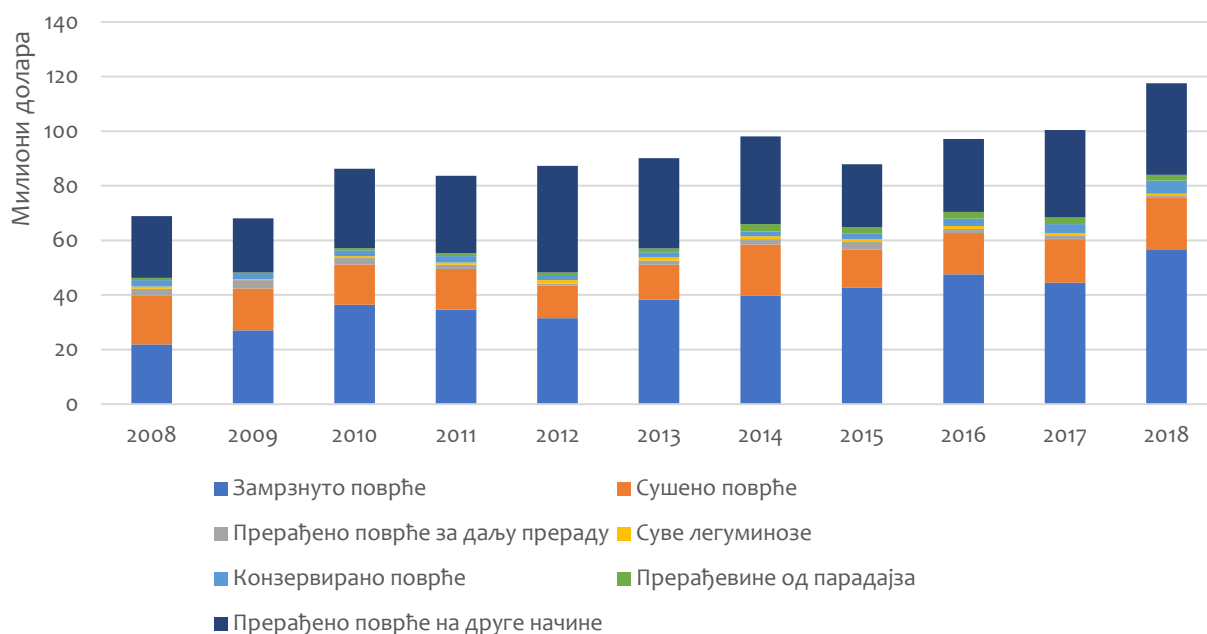
Табела 38: Основни трендови

ПОЗИТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> • Раст извоза замрзнутог, сувог и конзервираног поврћа, као и прерађевина од парадајза • Имплементација стандарда • Вертикална интеграција са произвођачима кроз уговорену производњу • Раст потражње за прерађеним поврћем првенствено у извозу на удаљена тржишта (ван региона) али и на домаћем тржишту
НЕГАТИВНИ ТРЕНДОВИ
<ul style="list-style-type: none"> • Пад извоза сувих легуминоза и сокова
РЕЗУЛТАТ
<ul style="list-style-type: none"> • Расте број малих и средњих произвођача који се вертикално интегришу са извозницима и прерађивачима • Позитивни трендови извоза ће се наставити • Произвођачка база се уситњава и тако додатно стабилизује.

Прерада поврћа је за потребе анализе подељена и груписана у неколико типова у односу на технологију која се користи: замрзнуто поврће, сушено поврће, конзервирано (пастеризовано и стерилизовано) и у малом проценту сокови од поврћа.

Раст извоза замрзнутог поврћа је константан у последњих 10 година, вођен је првенствено растом тражње у земљама региона. Раст потрошње замрзнутог је општи тренд у свету како код поврћа тако и код воћа, јер је очување органолептичких својстава и хранљиве вредности највеће приликом замрзавања у поређењу са свим осталим видовима прераде. У структури извоза сушеног поврћа највећи проценат има извоз чипса од кромпира, док код полупрерађеног поврћа за даљу прераду највећи удео имају прерађене печурке.

Графикон 59: Извоз поврћа по типовима прераде за период 2008-2019

Извор: ITC Trademap

Прерада се често види као додавање вредности производима али у последње време то није правилу већ све чешће изузетак. Свеже је све више додата вредност, а производи нижих категорија квалитета се прерађују уз мноштво додатака.

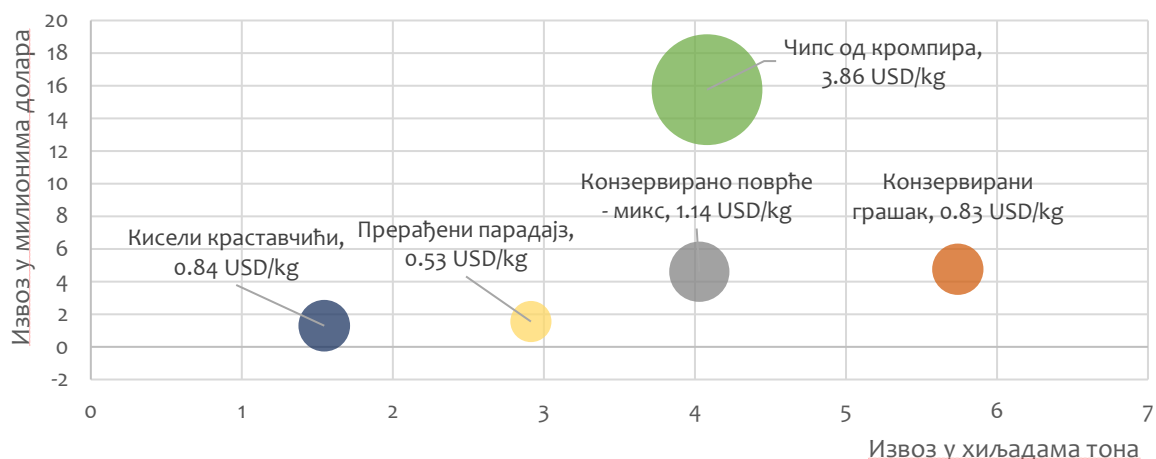
Подаци о производњи прерађевина од поврћа нису јавно доступни, па се не може говорити о прецизним бројевима. Привредни субјекти који се баве прерадом поврћа у највећем броју случајева прерађују и воће. Према доступним подацима МПШВ постоји око 30 привредних субјеката који се баве конзервирањем и прерадом воћа и поврћа и око 15 произвођача сокова од воћа и поврћа, где поврће учествује са уделом испод 10%.

За замрзавање поврћа тренутно је регистровано 13 хладњача, све у региону Војводине и још 40 хладњача које поред поврћа замрзавају и остале пољопривредне производе.

Србија просечно (2013-2018) извози око 150 милиона долара поврћа, од тога 37% чини свеже поврће а 63% прерађевине.

Од конзервираног и сувог поврћа највећу вредност и цену има чипс од кромпира са просечним извозом од 15,7 милиона долара, 4 хиљаде тона и ценом од 3,8 \$/кг. Водећи произвођач чипса од кромпира је компанија *Marbo product* која послује у саставу компаније *Pepsico*. Код осталих прерађевина велики прерађивачки погони имају значајан удео у укупној производњи и извозу.

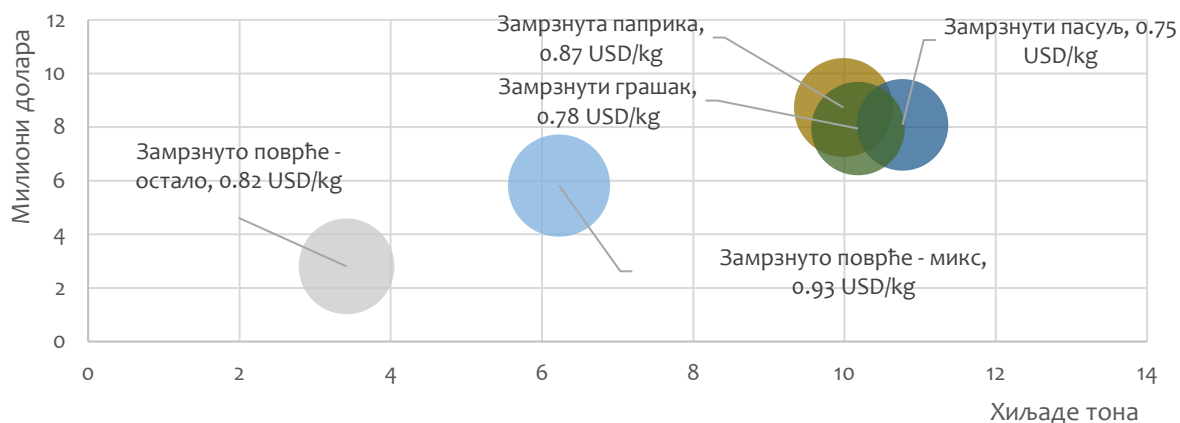
Графикон 60: Просечна цена (величина баблса), количина и вредност извоза конзервираног и сувог поврћа за период 2012-2018

Извор: ITC Trademap

Код извоза замрзнутог поврћа највећу вредност извоза имају замрзнуте легуминозе -пасуљ и грашак и замрзнута паприка. Доминантни актери на тржишту замрзнутог поврћа су компаније Аретол из Новог Сада и Фриком из Београда. Како и код конзервирања и у замрзнутом поврћу велики индустријски погони имају доминантан удео на тржишту. Изузетак је замрзнута паприка коју највећим делом извозе велетрговци који поседују или изнајмљују хладњаче где раде сечење и замрзавање паприке и извоз у регион и земље ЕУ.

Графикон 61: Просечна цена (величина баблса), количина и вредност извоза замрзнутог поврћа за период 2012-2018

Извор: ITC Trademap

Највећу цену и највећу укупну вредност извоза од свих прерађевина од поврћа постиже чипс од кромпира, следе замрзнута паприка, грашак и пасуљ. Прерађевине од парадајза имају најмању цену и укупну вредност од најизвозенијих прерађевина од поврћа.

Графикон 62: Просечна цена најизвозенијих прерађевина од поврћа у периоду 2012-2018 у \$/кг

Графикон 63: Вредност извоза најизвозенијих прерађевина од поврћа у периоду 2012-2018 у милионима долара

Извор: ITC Trademap

Табела 39: Приказ компанија по пословним приходима (шифра делатности 1039)

Компаније по пословним приходима	Број компанија	Пословни приходи	Нето резултат	Капитал	Број запослених	Укупан извоз у 2017	Укупан увоз у 2017
	Укупно	Просек	Просек	Просек	Просек	Просек	Просек
Од 1 - 5 милијарди динара	15	1.877.388.067	88.872.267	1.071.294.933	171	1.129.612.070	190.223.511
Од 500 милиона до 1 милијарде динара	20	733.558.750	1.589.550	233.812.350	66	387.455.522	143.804.271
Од 100 - 500 милиона динара	112	223.381.821	4.630.446	98.449.791	27	100.367.286	18.935.087
Испод 100 милиона динара	448	22.940.221	-215.942	10.122.290	4	3.666.106	1.234.156

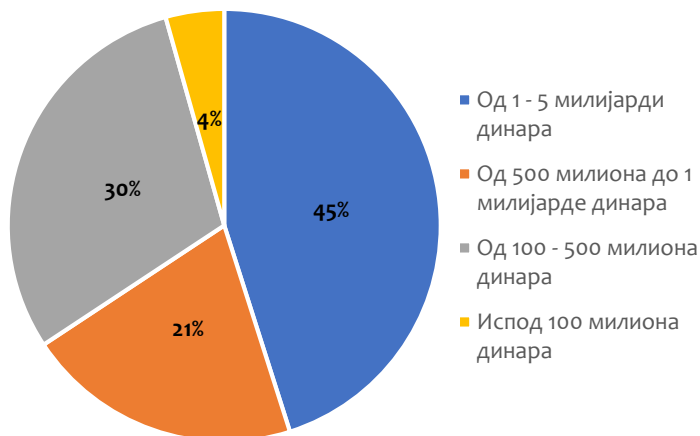
За извештај о компанијама по објављеним финансијским подацима анализирани су компаније са шифром делатности 1039 – остала прерада и конзервирање воћа и поврћа и 1032 – производња сокова од воћа и поврћа, шифре делатности гране 108 која се односи на осталу производњу прехранбених производа није коришћена иако се ту налазе велике компаније прехранбене индустрије, али поред прераде воћа и поврћа значајан удео асортимана чине и прерада других пољопривредних производа, па анализа не би била конзистентна.

Анализирано је 1.533 компаније које имају активан статус, 595 њих који имају пословне приходе у 2017. и 2018. години. Просечан нето резултат је 3 милиона динара, а укупан 1,7 милијарди динара. Компаније прерађивачке индустрије просечно запошљавају 14 радника, а укупно 8,5 хиљада радника. Просечан капитал износи 2,4 милиона динара, просечан извоз 63 милиона динара, а укупан пословни приход износи 78,1 милијарду динара.

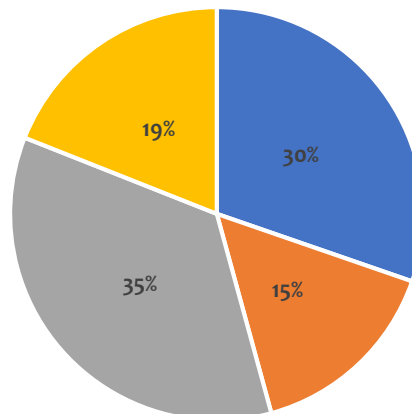
Највећи удео у укупним пословним приходима имају највеће компаније са пословним приходима између 1 и 5 милијарди динара (36% укупних прихода посматраних компанија), иста група компанија има највећи удео у извозу (45%) и у увозу (54%). Укупна вредност увоза ових компанија износи 354 милиона динара, а извоз 1,6 милијарди динара. У структури запослених највеће уделе имају група

компанија са приходима 1-5 милијарди динара (30%) и група са приходима 100-500 милиона динара (35%).

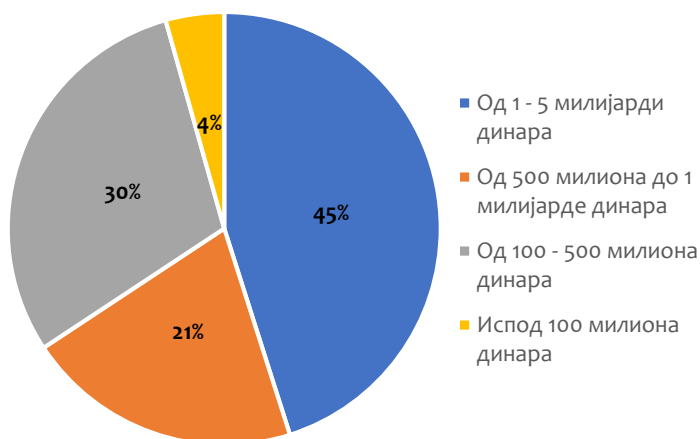
Графикон 64: Удели компанија разврстаних по приходима у укупном извозу прерађивачке индустрије посматраних компанија

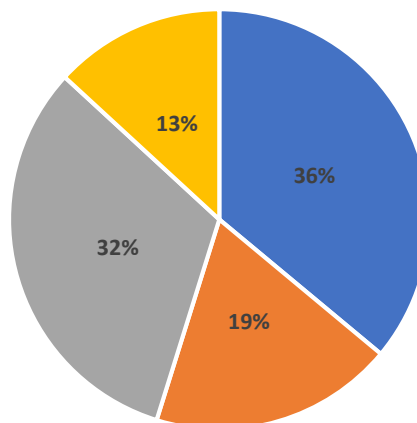
Графикон 65: Удели компанија разврстаних по приходима у укупном броју запослених прерађивачке индустрије посматраних компанија

Графикон 66: Удели компанија разврстаних по приходима у укупном увозу прерађивачке индустрије посматраних компанија

Графикон 67: Удели компанија разврстаних по приходима у укупним приходима прерађивачке индустрије посматраних компанија

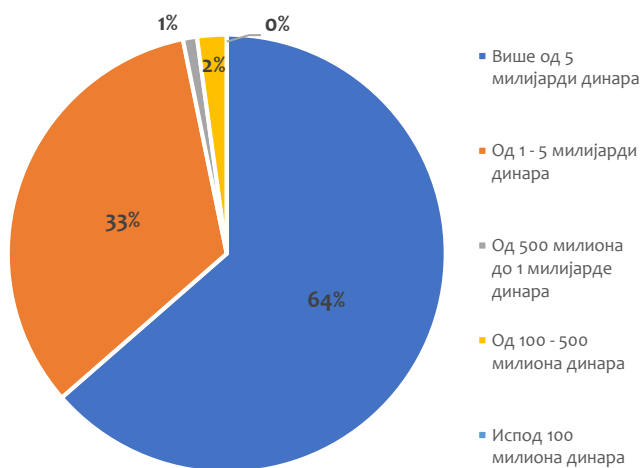
Извор: АПР

Удео сокова од поврћа је мали у трговини и производњи сокова од воћа и поврћа и углавном се налазе у соковима од мешавине воћа и поврћа, док је изузетак само сок од парадајза. Анализа компанија које се баве производњом сокова евидентна је доминација две компаније са приходима преко 5 милијарди динара, извозе и увозе преко 60% од укупне међународне трговине посматраних компанија. Укупан извоз износи 4,82 милијарде динара, а увоз 2,47 милијарди динара. У укупним приходима учествују са 60% и запошљавају половину запослених у производњи сокова.

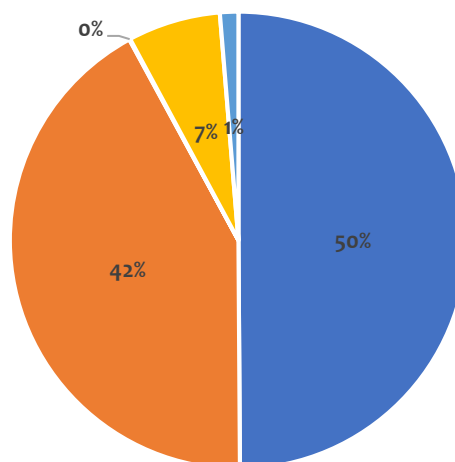
Табела 40: Приказ компанија по пословним приходима (шифра делатности 1032)

Компаније по пословним приходима	Број компанија	Пословни приходи	Нето резултат	Капитал	Број запослених	Укупан извоз у 2017	Укупан увоз у 2017
	Укупно	Просек	Просек	Просек	Просек	Просек	Просек
Више од 5 милијарди динара	2	6.241.187.000	484.727.000	5.189.944.500	388	3.452.055.250	1.506.915.319
Од 1 - 5 милијарди динара	3	2.168.720.333	54.919.667	2.147.847.000	219	1.201.800.562	476.669.020
Од 500 милиона до 1 милијарде динара	1	767.343.000	59.647.000	592.336.000	1	112.905.372	413.144.872
Од 100 - 500 милиона динара	4	269.792.250	17.275.750	79.257.667	26	59.105.681	76.742.519
Испод 100 милиона динара	27	115.750	-103.250	57.000	1	0	0

Графикон 68: Удели компанија разврстаних по приходима у укупном извозу прерађивачке индустрије посматраних компанија

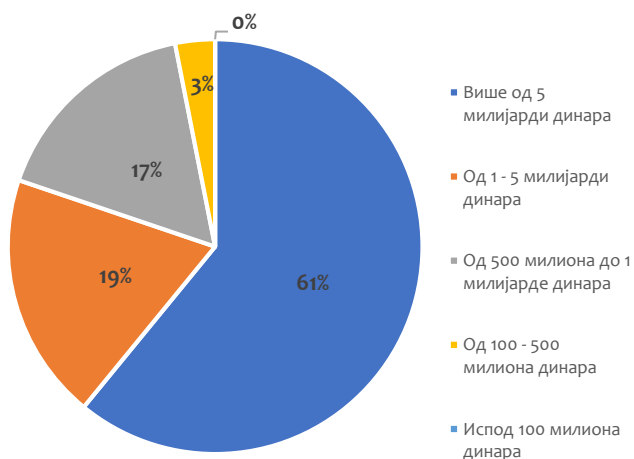

Графикон 69: Удели компанија разврстаних по приходима у укупном броју запослених прерађивачке индустрије посматраних компанија

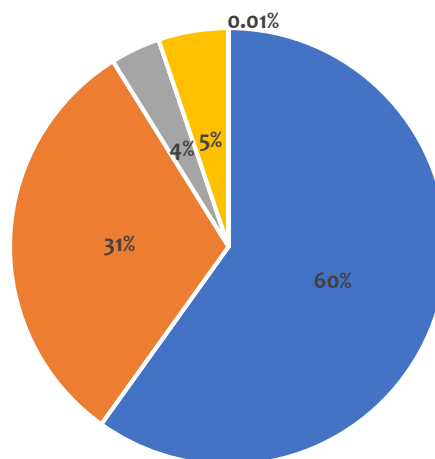

Извор: АПР

Графикон 70: Удели компанија разврстаних по приходима у укупном увозу прерађивачке индустрије посматраних компанија

Графикон 71: Удели компанија разврстаних по приходима у укупним приходима прерађивачке индустрије посматраних компанија

Извор: АПР

3.6. Корисници

Анализа сектора прераде обухватила је 631 компанију која се бави осталом прерадом воћа и поврћа (шифра 1039) и производњом сокова од воћа и поврћа (шифра 1032). Структуру корисника је тешко дефинисати по капацитетима прераде и по врсти прераде из више разлога: (1) не постоји јавно доступан регистар са познатим капацитетима прераде воћа и поврћа, (2) укупна производња прерађевина се не прати, јер се асортиман мења у зависности од потреба тржишта.

Структура корисника је сагледана на основу анализа компанија које су у активном статусу и које су поднеле финансијске извештаје Агенцији за привредне регистре.

Табела 41: Преглед компанија по прихватљивим критеријумима по величини привредних субјеката

	Промет већи од 50 милиона евра	Промет мањи од 50 милиона евра	Укупан биланс (укупна актива) већа од 43 милиона евра	Укупан биланс (укупна актива) мања од 43 милиона евра	Број запослених већи од 250	Број запослених мањи од 250
Број компанија које се баве осталом прерадом и конзервирањем воћа и поврћа	2	593	0	595	3	592
Број компанија које се баве производњом сокова од воча и поврћа	3	34	2	35	2	35

Анализом прихватљивости корисника на основу величине привредних субјеката евидентно је да 99% анализираних компанија спада у потенцијалне кориснике.

4. ПОКРЕТАЧИ РАЗВОЈА У СЕКТОРУ ПОВРЋА

У сектору поврћа се у последњој деценији дешавају значајне структурне промене. Сектор има стабилну производњу са просечним падом од 2,8% и падом површина од 3,7% у периоду од последњих 10 година. Са друге стране раст извоза од просечно 10% сврстава поврће у три сектора са највећим просечним растом извоза (поред воћа и уљарица).

Покретачи развоја у сектору производње поврћа у протеклом периоду су

- 1) Произвођачи – предузетници који прате сигнале тржишта, инвестирају и уводе иновације у сектор
- 2) Раст потрошње поврћа
- 3) Прерађивачи који у тржишном ланцу додају вредност производима – агрегатори

4.1. Произвођачи

Највећи утицај на развој сектора поврћа и његова највећа конкурентска предност су произвођачи предузетничког духа који су тржишно оријентисани, примењују најсавременију технологију производње и инвестирају, како у опрему тако и у знање. Поврће је, као и други сектори, развијано без стабилних и предвидљивих политика и подршке, па су се добри произвођачи прилагођавали тржишној економији и захтевима тржишта. Пратећи сигнале тржишта произвођачи – предузетници уводили су нове технологије, отварали нове канале продаје, смањивали трошкове производње, интензивирали производњу, постајали конкурентнији, скраћивали тржишни ланац, интегрисали вертикално са извозницима или прерађивачима или хоризонтално са другим произвођачима и на тај начин омогућили сектору поврћа брз раст и развој.

Покретачи развоја су се разликовали у зависности од врсте производње, па су тако неки од важнијих покретача развоја били:

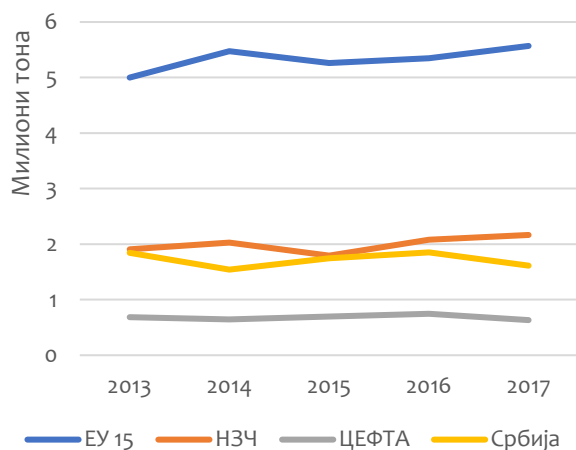
- Код шаргарепе – мали број високо-професионализованих произвођача који су анализирали тржиште и инвестирали значајна средства у модернизацију производње и додавање вредности производима
- Код краставаца корнишона – раст минималне цене рада у Немачкој је тамошњу производњу учинио непрофитабилном (јер је корнишон изузетно ценовно детерминисан и преко одређене границе купац одустаје од куповине), производња је, поред осталих земаља региона, пресељена и у Србију где су се одмах организовали добри произвођачи, како у производњи на земљи на великим површинама, тако и на шпалиру где велики број произвођача производи на малим површинама (понавља се успешни сценарио малине)
- Код паприке – с једне стране чињеница да квалитетна паприка не може да се произведе северније од Мађарске, а да тражња расте у земљама Европе и с друге стране, промена у навикама потрошача у региону и на домаћем тржишту и раст потрошње прерађевина од паприке
- Код парадајза – спремност потрошача да плати вишу цену за виши квалитет парадајза, како на домаћем тржишту тако и у извозу, покренуо је снажан тренд раста производње у затвореном простору и напуштању производње на отвореном

4.1.1. Раст потрошње поврћа

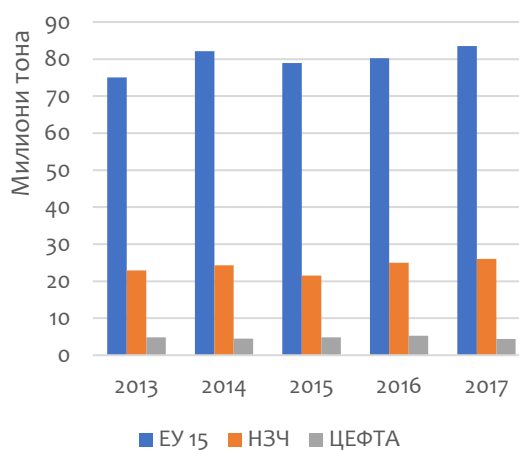
Поврће, као и воће има стабилан раст потрошње у последњих неколико година. Промене навика потрошача које су се већ десиле у развијеним земљама - већа брига за квалитет хране, нутритивне вредности, здравствени бенефити, раст броја вегетеријанаца, вегана... дешавају се и код нас (тзв. процес вестернизације).

У смислу статистике, не воде се прецизни подаци о потрошњи поврћа, а методологија за израчунавање потрошње свежег и прерађеног поврћа је: укупна производња + укупан увоз – укупан извоз. Највећу потрошњу и стабилан раст потрошње имају ЕУ 15 земље, просечно око 5,7 милиона тона годишње, потрошња Србије је на нивоу просека НЗЧ земаља са потрошњом око 2 милиона тона, док је просек потрошње у ЦЕФТА земљама око 800 хиљада тона.

Графикон 72: Просечна потрошња по земљама у периоду 2013-2017

Графикон 73: Укупна потрошња група земаља у периоду 2013-2017

Извор: FAO, UN Comtrade

4.1.2. Прерађивачка индустрија као агрегатор за одређене врсте поврћа

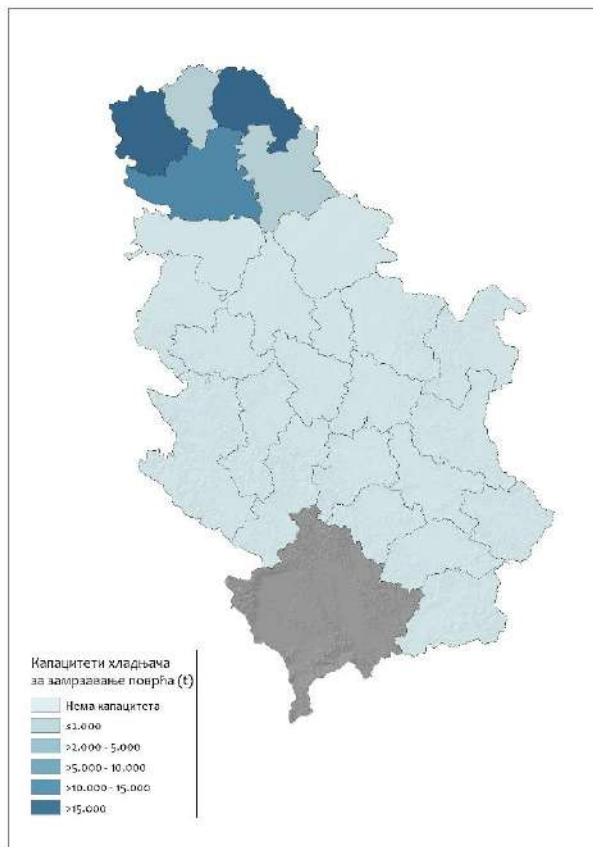
Прерађивачи су у одређеној мери агрегатори у сектору поврћа – прерада кромпира у чипс, замрзавање поврћа, сушење поврћа, конзервирање. Производња се највећим делом унапред уговара кроз кооперантске односе са произвођачима. У трговини свежим поврћем агрегатори су присутни у мањој мери код тешко-кварљивог поврћа где поједини произвођачи заснивају центре за паковање, па своју производњу допуњују откупом и тако пласирају на тржиште, док је код лако-кварљивог поврћа сам тржишни ланац другачији - па је израженији утицај трговаца који организују тржишни ланац - имају своје хладњаче или их закупују, откупљују производе које препродају или их прерађују (замрзавају, суше) и пласирају их углавном у извоз.

У Србији према доступним подацима има 13 хладњача које су специјализоване за замрзавање поврћа, укупног капацитета 51.100 тона. Четири хладњаче имају удео близу 80%, односно 40.000 тона (Аретол из Новог Сада, Панонка ад из Сомбора, ABC Food ад из Руског Крстура и Village frost из Хоргоша). Поред поменутих хладњача за замрзавање поврћа постоји још 40 хладњача укупног капацитета 145.440 тона које замрзавају воће и поврће, међу поврћем је доминантна паприка која се замрзава поред воћа у 16 хладњача. Посматрано по окрузима међу хладњачама са мешовитим асортиманом за замрзавање предњачи Град Београд са капацитетом од 41.000 тона. Од тога највећи део одлази на свеже воће и сладолед (Delhaize капацитети 17.000 тона и капацитети за сладолед 12.000 тона), а за поврће је највећи капацитет од 6.500 тона (Фриком ад).

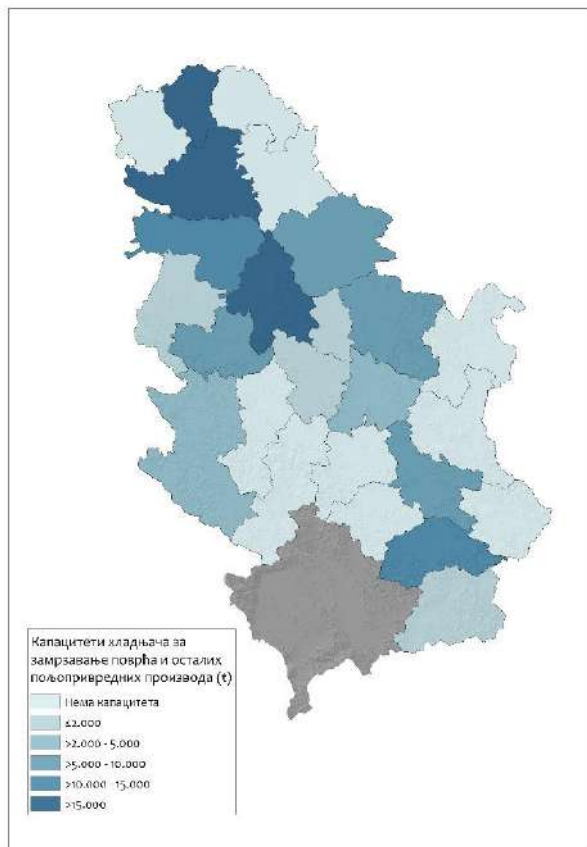
Поред хладњача за дубоко замрзавање у Србији постоји 15-20.000 т капацитета хладњача у фрижидер режиму који служе за чување тешко-кварљивог поврћа, а поред овога значајни су капацитети за чување лука и кромпира у складиштима без температурног режима.

Хладњаче које се баве замрзавањем поврћа су концентрисане у Војводини, претежно у Бачкој и Банату, хладњаче мешовитог асортимана су присутне у већини округа у Србији. Концентрација већих капацитета је у Војводини и јужној Србији.

Мапа 1: Капацитети хладњача за замрзавање поврћа по регионима

Мапа 2: Капацитети хладњача за замрзавање поврћа и осталих пољопривредних производа по регионима

Извор: Анкета пољопривреде 2018

5. СТРУКТУРА ТРЖИШНОГ ЛАНЦА

Код поврћа се могу разликовати два велика типа тржишних ланаца у зависности да ли се ради о лако или тешко-кварљивом поврћу. Ови типови могу имати више подтипова у зависности од величине произвођача (велики произвођачи не раде са посредницима већ са крајњим купцем – нпр. супермаркетом док мањи раде преко посредника). Једна од важних разлика између тржишног ланца лако и тешко-кварљивог поврћа је то што је ланац код тешко-кварљивог краћи у погледу актера у ланцу, а дужи у погледу времена кретања робе дуж ланца.

Гледано на међународном нивоу, ланац поврћа се у највећем проценту се завршава у земљама региона и Европе, али ипак поврће из Србије се извози у преко 70 земаља света. Извоз је изразито диверзификован, само две земље имају двоцифрено учешће међу извозним дестинацијама. Највећи удео у укупном извозу има Русија са 17% (највише се извози замрзнуто поврће) и Немачка са 13% (највише се извози суво, замрзнуто поврће и корнишони), бивше земље СФРЈ чине 30% извоза Србије.

На домаћем тржишту је већ годинама у току процес супермаркетизације, удео супер и хипермаркета значајно расте на рачун малих независних малопродаја. На тржишту Србије су присутни велики европски малопродајни ланци (Metro, Lidl, Ahold-Delhaize), неколико регионалних (Idea, Vero, Домаћа

трговина (Арома)), као и национални (DIS, Sunce, Persu, Univerexport, Aman...) . У тржишном ланцу поврћа овај канал продаје има значајну улогу, рад са супермаркетима је првенствено за велике произвођаче, и велике трговце. Супермаркети имају строге захтеве по питању квалитета, калибра производа, паковања и захтева за учешћа у акцијама које организују током године.

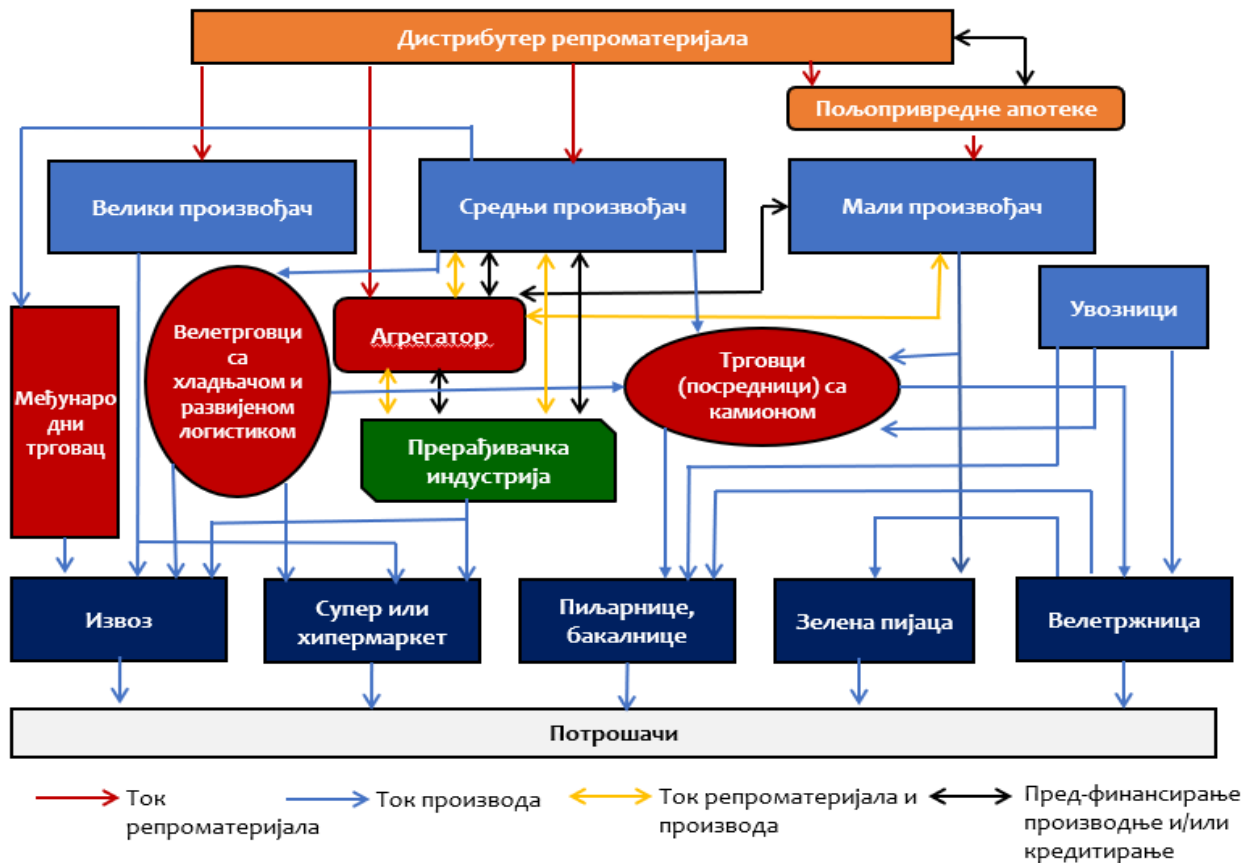
Зелене пијаце и велетржнице, односно кванташке пијаце и даље представљају значајан канал продаје, али њихова улога све више опада. Не постоје подаци колико процената укупне производње поврћа одлази кроз овај канал али процењује се да је тај удео испод 10%. Једина велетржница у Србији, Велетржница Београд све више губи на значају, продаја се и даље обавља претежно на отвореном, хала за воће и поврће и после неколико година од завршетка радова није пуним капацитетом у функцији и ово место свакако није важан центар продаје поврћа. Значај ове велетржнице је пре свега у одређивању цене, јер сви актери у ланцу и даље формирају цену пре свега на основу цене на београдској велетржници.

Међу посредницима у трговини – велетрговцима постоји подела према обиму продаје и важности у ланцу. Мањи број некада средњих велетрговаца који су највећим делом продавали на београдском кванташу (данас Велетржница Београд) су инвестирали у сопствене хладњаче и позиционирали се као важни снабдевачи домаћег тржишта, а од пре неколико година највећи међу њима се окрећу интензивно извозу. Мањи број највећих велетрговаца (Darkom, MDD, Fruit Company, К.Б. Company...) се позиционирао као снабдевач ланцима супермаркета за већину асортимана воћа и поврћа. Велетрговци мањег обима трговине углавном снабдевају мале независне продавнице (пиљаре, бакалнице...), продавце на кванташким и зеленим пијацама. Сви велетрговци без обзира на величину продаје набављају робу на слободном тржишту, реткост је да постоји неки вид кооперантског односа са произвођачима.

Извозници су важна карика ланца пре свега у лако-кварљивом поврћу, где се производња заснива на малим и средњим добрим произвођачима који нису довољно велики за извоз, а ни за дугорочне уговоре са супермаркетима. Извозници углавном закупљују хладњаче или купују услугу паковања, сечења, замрзавања... Кооперантски однос са произвођачима је присутан али се углавном не праве велике кооперантске мреже, већ мања база сталних произвођача, а у зависности од потражње роба се докупљује.

Прерађивачка индустрија углавном заснива производњу на чврстим кооперантским уговорима, али поједини актери из прераде заснивају и сопствену производњу. У зависности од технолошког процеса прераде унапред се дефинише сортимент и технологија производње, као и параметри квалитета. Последњих година је карактеристично да се отварају погони за прераду мањег капацитета, првенствено за прераду паприке у ајвар и кисели програм као допуну асортимана понуде.

Шема 1: Структура тржишног ланца поврћа

Сваки ланац има своје специфичности, али генерално се може дефинисати ток инпута и производа по актерима у ланцу.

Табела 42: Учесници у тржишном ланцу и токови производа и инпута

Купује од	Учесник у тржишном ланцу	Продаје
Директно од добављача инпута	Велики произвођачи	Прерађивачима Извози директно Супермаркетима
Директно од добављача инпута Агрегатора	Средњи произвођачи	Трговцима Велепродавцима на кванташким пијацама Прерађивачима Извозницима
Пољопривредне апотеке Агрегатори	Мали произвођачи	Зелена пијаца Кванташка пијаца Прерађивачима Малим независним малопродајама
Директно од добављача инпута Малих и средњих произвођача	Агрегатори	Извозе директно Прерађивачима
Средњих и малих	Трговци	Кванташ Извоз Малим независним малопродајама Супермаркети
Свих	Прерађивачи	Извоз Супермаркети Малопродаја

5.1. Добре праксе дуж тржишног ланца

Постоји велики број добрих пракси који се односи на производњу, чување и руковање после бербе и прераду поврћа и он у највећој мери зависи од типа производа и нивоа финансијских могућности за инвестирање. Пласман поврћа у извоз је условљен поседовањем одређених стандарда (GlobalGAP, EuroGAP, BRC...). У табели су дати само неки од основних добрих производних пракси.

Табела 43: Основне производне добре праксе по најважнијим повртарским културама

	Кромпир	Шаргарепа	Црни лук	Паприка	Парадајз	Купус
Производња						
Коришћење квалитетног семена и садног материјала	XXXXX **	XXXXX ****	XXXXX ****	XXXXX **	XXXXX *****	XXXXX ***
Припрема земљишта	XXXXX ****	XXXXX *****	XXXXX ****	XXXX ****	XXXX ***	XXXXX ***
Коришћење модерних сејачица/садилица	XXX ****	XXXX **	XXXX *	XXX **	XXX **	XXXX **
Наводњавање	XXXX **	XXXX **	XXXX **	XXXX **	XXXX **	XXXXX ****
Фертигација	XXXX **	XXXX **	XXXX *	XXXXX **	XXXXX **	XXXX **
Поверити заштиту стручњацима	XXXXX ***	XXXXX ***	XXXXX ***	XXXXX ***	XXXXX ***	XXXXX ***
Поштовати плодоред	XXXXX ****	XXXXX ***	XXXXX ***	XXXXX ***	XXXXX ****	XXXXX ***
Коришћење машина за бербу	XXXXX ***	XXXXX ***	XXXXX ***	XXXX **	XXXX **	XXX *
Маркетинг						
Уводити стандарде	XXX **	XXXX **	XXXX **	XXXX **	XXXX **	XXXX **
Додавати вредност кроз паковање, калибрање	XXXXX *	XXXXX **	XXXXX **	XXXXX *	XXXXX ***	XXX **
Чување, продаја						
Складиштење/чување (postharvest)	XXXXX ***	XXXXX ***	XXXXX ***	XXXXX **	XXXXX **	XXXXX **
Паковање	XXXX **	XXXX ***	XXXX ***	XXXXX **	XXXXX **	XXXX ***
Извоз	XXXX *	XXXX ***	XXXX **	XXXX **	XXX *	XXXX **
Прерада	XXXXX **	XXXXX *	XXXXX *	XXXXX **	XXXXX **	XXXXX ***

X колико је важна (5X изузетно је важна, 1X није важна, 2-4X градација важности)

* колико се примењује тренутно (5* већина је примењује, 1* веома мали број је примењује, 2-4* градација примењивања)

6. РЕГИОНАЛНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ

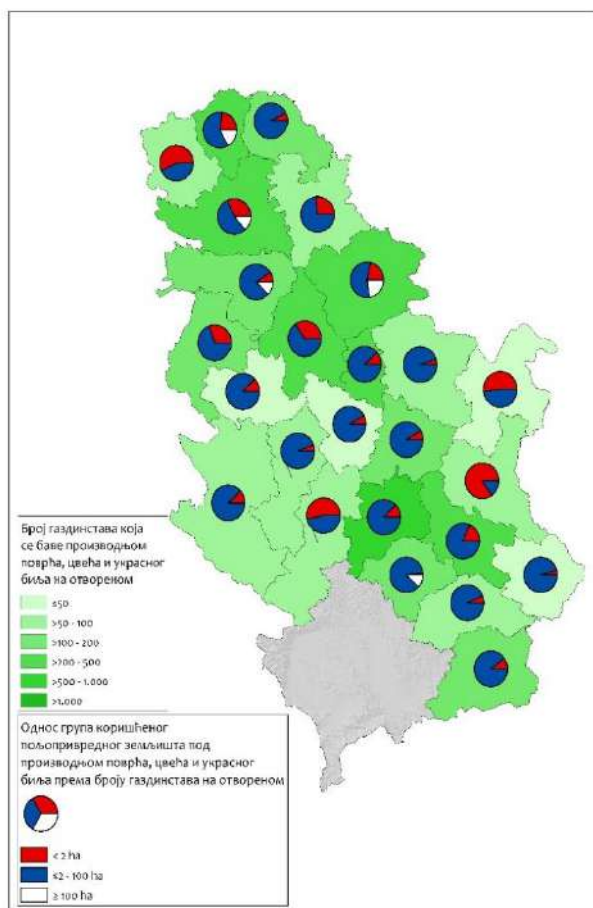
Регионална дистрибуција броја произвођача показује највећу концентрацију произвођача у региону јужне и источне Србије (31%), следе региони Војводине (29%) и Шумадије и западне Србије (27%) и са најмањим учешћем Београдски регион (12%). Концентрација произвођача у затвореном је највећа у јужној и источној Србији (41%) следи Војводина (30%) и региони Шумадије и западне Србије (15%) и Београдски регион (11%). Производња на отвореном пољу има равномернију дистрибуцију, Војводина (34%), Шумадија и западна Србија (29%), јужна и источна Србија (24%) и Београдски регион (12%).

Табела 44: Преглед броја газдинстава на основу величине поседа по регионима

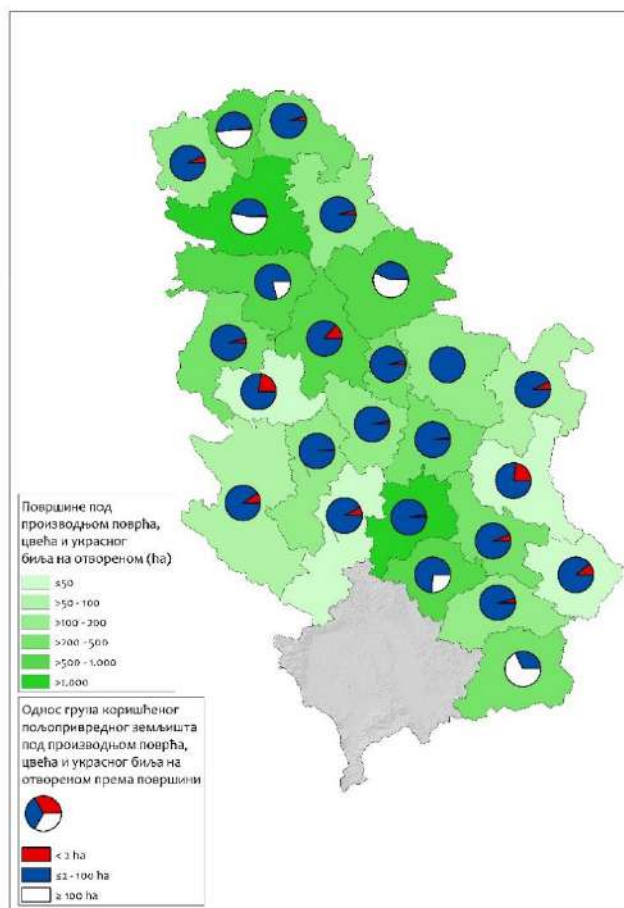
		Укупно	< 0,5 ха	0,5<= ха <1	1<= ха <2	2<= ха <5	5<= ха <10	10<= ха <20	20<= ха <30	30<= ха <50	50<= ха <100	ха >=100
Београдски регион	Производња у заштићеном простору	267	43	36	42	69	43	29	6	-	-	-
	Производња на отвореном	441	33	57	63	153	89	28	11	8	-	-
Регион Војводине	Производња у заштићеном простору	702	123	68	67	179	168	52	9	19	17	-
	Производња на отвореном	1.267	85	83	136	118	155	269	130	46	73	172
Регион Шумадије и западне Србије	Производња у заштићеном простору	356	26	18	8	83	74	26	31	55	34	-
	Производња на отвореном	1.095	24	39	108	253	334	166	81	67	23	-
Регион јужне и источне Србије	Производња у заштићеном простору	955	31	39	28	112	353	263	66	36	11	17
	Производња на отвореном	909	24	60	63	164	214	174	179	8	9	14

Уколико се класе које се односе на величину поседа коришћене у Анкети пољопривреде 2018. године прилагоде специфичним критеријумима прихватљивости ИПАРД 2 програма, евидентно је да је велики број газдинстава обухваћен програмом и убраја се у прихватљиве кориснике када се говори о производњи на отвореном пољу. Највећи удео међу газдинствима које се баве повртарском производњом на отвореном пољу имају газдинства са поседима од 2 до 100 хектара (специфични критеријуми за поврће су дефинисани од 3 до 100 хектара), њих чак 74% од укупног броја произвођача поврћа на отвореном спада у прихватљиве кориснике.

Мапа 3: Број газдинстава која се баве производњом поврћа, цвећа и украсног биља на отвореном простору и однос група по окрузима према величини коришћеног пољопривредног земљишта

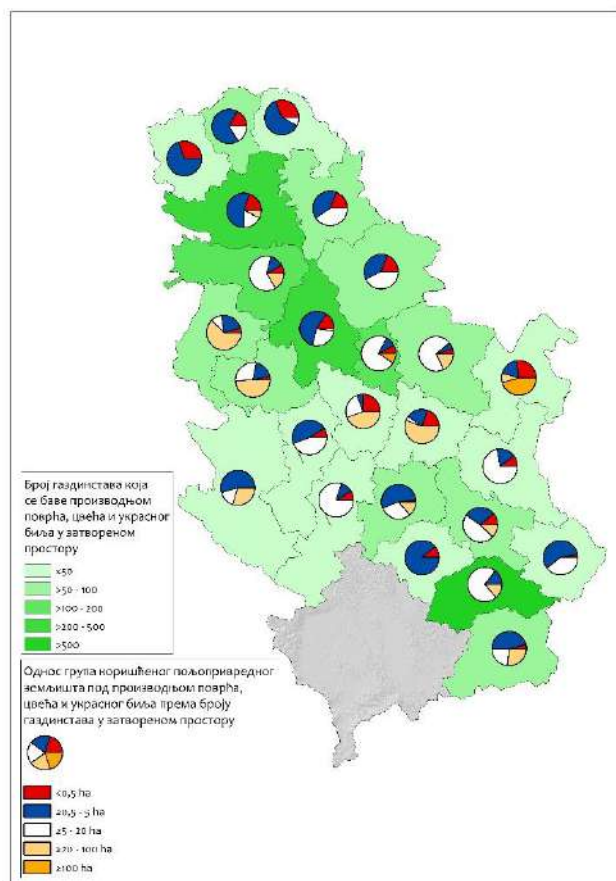

Мапа 4: Коришћено пољопривредно земљиште за производњу поврћа, цвећа и украсног биља на отвореном простору и однос група по окрузима према величини коришћеног пољопривредног земљишта

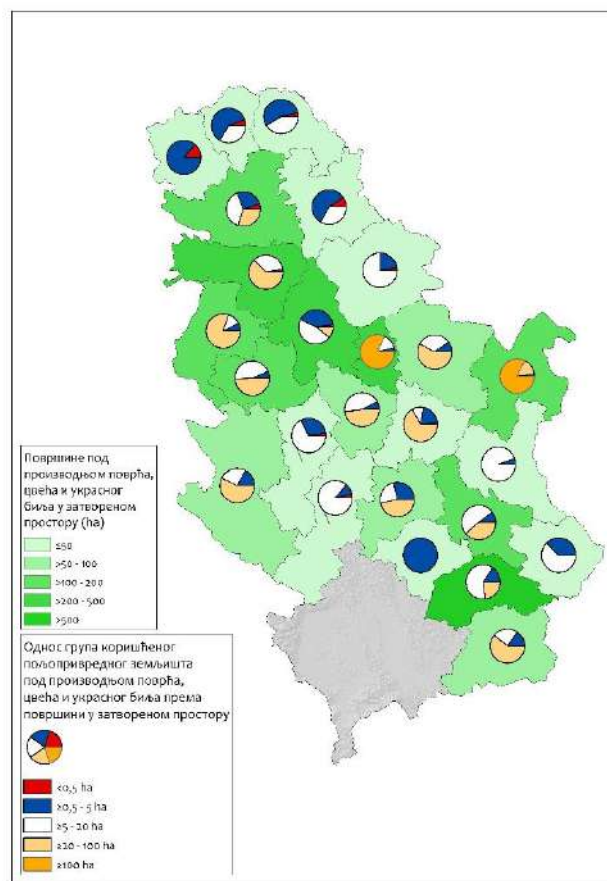

Када се посматра производња у затвореном прилагођена специфичним условима прихватљивости за овај тип производње у ИПАРД 2 програму, евидентно је да је од укупног броја произвођача који се баве производњом у затвореном тек трећина (32%) међу прихватљивим корисницима за ИПАРД подстицаје.

Мапа 5: Број газдинстава која се баве производњом поврћа, цвећа и украсног биља у заштићеном простору и однос група по окрузима према величини коришћеног пољопривредног земљишта

Мапа 6: Коришћено пољопривредно земљиште за производњу поврћа, цвећа и украсног биља у заштићеном простору и однос група по окрузима према величини коришћеног пољопривредног земљишта

7. SWOT анализа

Табела 45: SWOT анализа

Снаге	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> Добри климатски и земљишни услови за гајење поврћа Највећи број произвођача добро познаје технологију производње Примена најсавременијих технологија код највећих произвођача Постојање готово свих канала продаје – зелене пијаци, велетржнице, малопродајни ланци – супер и хипермаркети Улазак великих европских малопродајних ланаца на тржиште Србије Развијене међународне трговинске везе Доминантна позиција у региону за велики број поврћа Доступност квалитетних инпута на тржиште кроз присуство већине глобално значајних добављача инпута на тржишту Србије 	<ul style="list-style-type: none"> Значајан удео малих произвођача који не могу да издрже велике ценовне осцилације на тржишту Чест прелазак произвођача са једне културе на другу у зависности од кретања цене претходне године Велики број неадекватних складишта за тешкокварљиво поврће Осетљивост појединих производњи због високог удела малог броја великих произвођача у укупној производњи Висок удео транспортних трошкова у финалној цени онемогућава извоз на удаљенија тржишта Мала конкуренција међу супермаркетима омогућава постављање неповољнијих услова према произвођачима

<ul style="list-style-type: none"> • Стабилан и диверзификован извоз • Конкурентност поврћа је грађена у тржишним условима без преференцијалног приступа било ком тржишту, што даје посебну стабилност извоза • Све већи проценат механизоване производње • Цена коштања, посебно код тешко-кварљивог поврћа, нижа него код конкурената • Изграђена позиција на тржишту региона са доминантним уделом код већине поврћа <p>Тешкокварљиво поврће – лук, кромпир, купус, шаргарепа</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дуга традиција производње • Примена модерне технологије омогућава постизање највиших приноса • Ниска цена коштања • Доминантна позиција на регионалном тржишту за већину поврћа из групе • Постојање складишних капацитета <p>Лаккокварљиво поврће – паприка, парадајз, краставац</p> <ul style="list-style-type: none"> • Прелазак у производњу у заштићеном простору – парадајз у првом реду и паприка – бабура • Продужена понуда на тржишту • Висока конкурентност квалитетом на домаћем тржишту и у извозу • Диверзификован извоз, значајан удео извоза одлази у ЕУ земље • Постојање великог броја добрих произвођача средње величине који дају стабилност сектору 	<ul style="list-style-type: none"> • Недостатак радне снаге у берби • Недостатак квалификоване радне снаге за најважније операције (трактористи, руковаоци осталом механизацијом)
Могућности	Претње
<ul style="list-style-type: none"> • Инвестирање у опрему за додавање вредности производу • Унапређење интензивности производње код малих и средњих произвођача • Промовисање примера добре праксе - произвођаче са највишим приносима, који додају вредност... • Инвестирање у опрему за продужење животног века производа – хидрокулери код шаргарепе, квалитетни вентилациони системи код лука и кромпира... • Унапређење саветодавних служби • Већа употреба сертификованог семена за постизање бољих резултата • Инвестирање у производњу у затвореном код лаккокварљивог поврћа 	<ul style="list-style-type: none"> • Висока производња у земљама ЕУ и региона • Све учесталији проблем мања радне снаге и одласка квалитетних радника • Недовољно развијен малопродајни сектор који поврће и даље не види као извор зараде већ као маркетиншки алат за привлачење купаца • Временске непогоде – град, поглаве • Прелазак великог броја произвођача из шећерне репе у шаргарепу вођени високом ценом 2018. године • Повећана понуда шаргарепе из Турске по ниским ценама због високих државних субвенција • Висок удео увозног лука почетком године због недостатка складишних капацитета • Скупља производња кромпира него код конкурената из ЕУ (Холандија, Немачка..)

- Унапређење презентације производа кроз комуникацију са потрошачима – сорта дефинише намену производа, нутритивне вредности, значај за рурални развој...
- Увођење система интегралне заштите биљака
- Инвестирање у складишне капацитете за тешко-кварљиво поврће

8. ИЗАЗОВИ У СЕКТОРУ

8.1. Основни изазови

Сектор поврћа има стабилну укупну производњу, код већине поврћа извоз има двоцифрену стопу раста на десетогодишњем просеку, изазов је како ове позитивне трендове одржати и унапредити.

Интензивирање производње код свих типова произвођача

Добри трендови су највећим делом последица постојања добрих произвођача и професионализација најбољих међу њима за одређене производње. Тако данас најбољи произвођачи обрађују неколико стотина хектара земље заједно са газдинствима чланова своје породице, инвестирају у модернизацију производње, примењују најсавременију технологију и постижу високе приносе.

У наставку је дата табела са прегледом приноса који постижу различити типови произвођача поврћа и њихова процена њихове процентуалне заступљености у укупним површинама које су засејане 2018. године.

Табела 46: Преглед приноса код различитих типова произвођача и процена заступљености типова произвођача у укупним површинама по типовима производње поврћа.

Типови производње поврћа	Приноси				Процена учешћа категорија произвођача у укупним површинама			
	Непрофесионални произвођачи	Тржишно оријентисани произвођачи који не примењују савремене технологије	Професионални произвођачи	Најбољи произвођачи који користе најновију технологију производње	Непрофесионални произвођачи	Тржишно оријентисани произвођачи који не примењују савремене технологије	Професионални произвођачи	Најбољи произвођачи који користе најновију технологију производње
Лук из арпацика	8	15	25	30	45%	40%	10%	5%
Лук из семена	20	30	50	70	0%	10%	40%	50%
Шаргарепа, зимска	20	30	45	60	10%	20%	30%	40%
Кромпир	15	25	40	60	30%	40%	20%	10%
Купус за лагер, домаће сорте	15	20	30	40	10%	30%	30%	30%
Купус за лагер, хибриди	20	30	50	70	10%	20%	30%	40%
Карфиол	15	18	25	40	10%	20%	40%	30%

Броколи	6	10	15	25	10%	20%	50%	20%
Грашак			6	8	0%	0%	30%	70%
Парадајз стакленик/пластеник са грејањем	150	300	500	700	10%	20%	50%	20%
Парадајз тунелска производња	80	120	150	200	10%	20%	50%	20%
Парадајз на отвореном пољу	30	50	70	100	20%	30%	40%	10%
Паприка стакленик/пластеник са грејањем	150	200	280	350	10%	20%	60%	10%
Паприка бабура, тунелска производња	80	120	200	250	10%	20%	50%	20%
Паприка на отвореном пољу	20	35	50	70	20%	20%	40%	20%
Диње	12	20	30	40	10%	30%	40%	20%
Лубенице	15	30	50	90	20%	20%	50%	10%
Корнишони на земљи	30	50	70	100	10%	20%	40%	30%
Корнишони у шпалиру	30	40	70	90	10%	30%	40%	20%

Комерцијални произвођачи су подељени на 3 групе – произвођачи који су тржишно оријентисани, али не користе савремене технологије производње, професионални произвођачи (који из разних разлога не инвестирају значајно) и високопрофесионални произвођачи, често специјализовани за једно или мали број врста поврћа, који инвестирају и примењују најновију технологију. Приметна је велика разлика у приносима међу овим типовима произвођача без обзира да ли се ради о производњи у заштићеном простору или на отвореном пољу. Најбољи произвођачи ће наставити да постижу добре резултате јер су добро опремљени, имају сву потребну механизацију и знање за високе приносе. Изазов у наредном периоду је како за прве две групе произвођача који постижу значајно ниже приносе омогућити да интензивирају производњу. У зависности од производње група произвођача са највишим приносима просечно заузима површине од око 20-30%, (изузетак је производња грашка где се професионалном производњом углавном баве кооперанти великих прерађивачких капацитета, углавном за замрзавање) што је значајно, али са друге стране мали број великих произвођача су носиоци производње која је самим тим осетљивија.

Увођење сортимента који задовољава захтеве тржишта

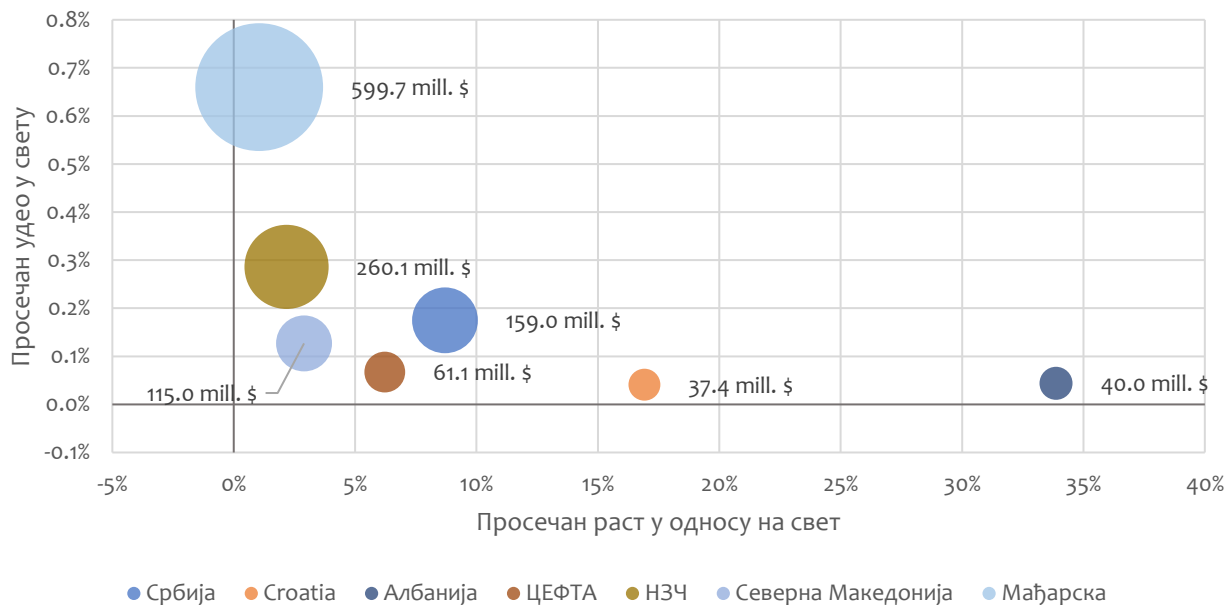
Одговарајући сортимент је од изузетне важности, како за постизање виших приноса, тако и за повећање пласмана. Код пласмана тешко-кварљивог поврћа све већу улогу имају сорте које дефинишу намену производа (код кромпира – за пржење, кување, печење; код шаргарепе – свежу употребу, кување, печење...), овај тренд у потрошњи је годинама присутан у већини ЕУ земаља и само је питање времена када ће стићи код нас. Код лако-кварљивог поврћа сортимент је важан критеријум приликом куповине, данас је присутно мноштво различитих сорти парадајаза (различитих боја, укуса, чврстине, облика), паприке (за свежу употребу, печена, за ајвар, бабура...). Увођење нових атрактивних, високо-приносних и висококвалитетних сорти је од изузетне важности за позиционирање на тржишту.

Конкуренција у региону

Србија је највећи извозник поврћа (свежег и прерађеног) у ЦЕФТА региону, има раст 8,7% већи од светског просека. Са друге стране, остале земље региона расту подједнако брзо или брже од Србије. Па тако, Албанија расте чак 34% брже од светског просека, а Хрватска 17%. Укупно гледано Србија је на

трећем месту по брзини раста извоза поврћа, али ако бисмо гледали појединачно у извозу парадајза Албанија брже расте, у извозу корнишона БиХ има одличне трендове.

Графикон 74: Трендови раста извоза свежег и прерађеног поврћа у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018

Извор: UN Comtrade

8.2. Финансирање и банкарски сектор

Дугогодишњим кредитирањем пољопривреде стекло се значајно искуство и завидна кредитна историја. Окружење је релативно стабилно, цена капитала ниска па су камате значајно смањене. Портфолио је у сталном порасту, конкуренција међу банкама такође, ниво лоших пласмана се константно смањује од 2016. године. Проблеми су пре свега код малих пољопривредника, јер све више банака напушта сегмент малих и у нешто мањој мери средњих привредних субјеката. Тако у 2018. години пољопривредник са добром кредитном историјом, покривеношћу колетералом и захтеваним кредитом који је интересантан банкама (од преко 100 хиљада евра па навише) може да рачуна на камату везану за евро од око или чак испод 3%. Што се смањује износ, то се камата повећава.

Очекивања за период имплементације ИПАРД 3 програма јесу да ће тржиште пољопривредних кредита карактерисати следеће:

- Портфолио пољопривредних кредита ће наставити да расте. Колики ће тај раст бити зависи од тога какве нас пољопривредне године очекују (лоша година у значајној мери повећава краткорочне кредите за сетву/садњу на рачун финансирања из сопствених средстава, али и смањује инвестициона улагања); какве ће бити цене пољопривредних производа, доступност ИПАРД средстава; цене капитала и нивоа камате и многих других чинилаца. Реална су очекивања да ће се овај темпо раста наставити и да се за 3-5 година банкарски портфолио пољопривредних кредита повећа за минимално 100 милиона евра.
- Банке ће наставити да унапређују своје методологије за евалуацију пољопривредних кредита.
- Задржавање постојећег нивоа камата, пошто су оне већ значајно смањене и сада су на нивоу профитабилности, уз евентуално њихово додатно смањење код субвенционисаних кредита.
- Заустављање тренда пада и благ пораст броја клијената.

- Пораст величине кредита.

8.3. Циљеви за сектор

Сектор поврћа је један од најстабилнијих сектора у производњи и један од три сектора са навећим растом извоза. Поред добрих трендова проблеми постоје и циљеви треба да буду усмерени на унапређење и решавање слабих тачака сектора:

- 1) успостављање нових производних линија и обнављање постојеће производње, постављање заштићеног простора;
- 2) модернизација машина и опреме ради смањења губитака након бербе и ради побољшања производног процеса кроз читав производни ланац;
- 3) унапређење складишних капацитета поврћа

Предлог за проширење циљева за Мету 1

- 4) Повећање извоза укупно и повећање вредности извоза по јединици обрадиве површине кроз интензивирање производње и додавањем вредности производима
- 5) Супституција увоза у одређеним периодима током године
- 6) Повећање приноса код највећег броја комерцијалних произвођача

Циљеви за Мету 3 су и даље актуелни и не предлаже се проширење циљева.

8.4. Досадашње ИПАРД искуства

8.4.1. Преглед циљева, услова и мера

Досадашњи општи циљеви ИПАРД-а

- подржати произвођаче у примарној пољопривредној производњи у усклађивању са правилима ЕУ, стандардима, политикама и праксама са циљем чланства у ЕУ;
- подржати економски, социјални и територијални развој, са циљем паметног, одрживог и инклузивног раста, кроз развој физичког капитала;
- одговорити на изазове климатских промена кроз промовисање ефикасне употребе ресурса;
- повећати продуктивност, квалитет производа и смањити трошкове производње;
- унапредити конкурентност локалних произвођача и прилагодити се захтевима домаћег и иностраног тржишта

У ИПАРД 2 програму сектор поврћа био је подржан кроз меру инвестиције у физичку имовину пољопривредних газдинстава и меру инвестиција у физичку имовину које се тичу прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства.

Специфични секторски циљеви за поврће у оквиру мере 1 су следећи:

- успостављање нових производних линија и обнављање постојеће производње, постављање заштићеног простора;
- модернизација машина и опреме ради смањења губитака након бербе и ради побољшања производног процеса кроз читав производни ланац;
- унапређење складишних капацитета воћа, поврћа и садница.

Табела 47: Специфични критеријуми прихватљивости за меру инвестиције у физичку имовину пољопривредних газдинстава

Специфични критеријуми

Пољопривредна газдинства са површином од најмање 0,5 ха до 5 ха заштићеног простора и/или минимум 3 ха до максимум 100 ха отвореног простора за производњу поврћа на крају инвестиције, осим у случају складишних објеката где капацитети морају бити задовољени на почетку инвестиције, прихватљива су за улагање у:
- куповину трактора (до 100 kW), машина и опреме
- изградњу/проширење/реновирање/модернизацију заштићеног простора (покривеног стаклом и/или пластиком), као и куповину опреме и/или материјала за производњу поврћа и сакупљање, хортикултуру и расадничку производњу
- системе за наводњавање на газдинству (отворена поља) за поврће, који користе подземне (извори, бунари) и површинске воде (реке, језера и резервоари) и изградњу система, укључујући пумпе, цеви, вентиле и прскалице
- изградњу и/или реконструкцију и/или опремање складишних капацитета за поврће, укључујући УЛО капацитете
- инвестиције на газдинству за производњу енергије из обновљивих извора

Специфични секторски циљеви за поврће у оквиру мере 3 су подржати микро, мала и средња предузећа за прераду воћа и поврћа како би се:

- сектор прераде воћа и поврћа унапредио и достигао стандарде ЕУ,
- побољшала техника и технологија производње,
- подржало увођење система безбедности хране и система квалитета,
- побољшао маркетинг производа од воћа и поврћа,
- увођењем нових технологија и опреме, боље позиционирала на домаћем и међународном тржишту.

Табела 48: Специфични критеријуми прихватљивости за меру инвестиције у физичку имовину које се тичу прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства

Специфични критеријуми
Право на подстицаје имају само микро, мала и средња правна лица, као што је дефинисано у члану 6. Закона о рачуноводству

8.4.1. Преглед искустава

Досадашње спровођење ИПАРД-а у Србији везано за поврће

У оквиру Мере 1 где је сектор поврћа међу прихватљивим секторима до сада је објављено пет јавних позива до краја 2019. године. Закључно са октобром 2019. године у оквиру мере 1 затворена су три јавна позива, пристигло је укупно 629 захтева.

- Куповина нове опреме и механизације – укупно 85 поднетих захтева
- Куповина новог трактора – укупно 393 поднета захтева
- Изградња и опремање објеката и куповину нове опреме и механизације – укупно 151 поднет захтев
- Куповину новог трактора – рок за подношење до 25. новембра 2020. године
- Куповину нове опреме и механизације – рок за подношење до 23. децембра 2020. године

У оквиру Мере 3 где је сектор поврћа међу прихватљивим секторима до краја 2019. године су објављена три јавна позива. Закључно са октобром 2019. године у оквиру мере 3 затворена су два јавна позива, а пристигло је укупно 107 захтева.

- Набавка нове опреме – укупно 26 поднетих захтева
- Изградња и набавка нове опреме – укупно 81 поднет захтев

- Изградња и набавка нове опреме – у периоду писања анализе позив је у току и биће отворен до 24. фебруара 2020. године

Мера 1

На основу обрађених захтева закључно са октобром 2019., укупни трошкови за Меру 1 износе 103 милиона евра (69% од укупно одобрених захтева за мере 1 и 3). У укупном броју поднетих захтева закључно са октобром (629) сектор поврћа учествује са 25 захтева (4%).

У оквиру Мере 1 закључно са октобром 2019. (прва три позива) од укупно поднетих 629 захтева процесуирано је 423 захтева. Донето је 212 решења о одобрењу предлога пројеката (34% од укупног броја поднетих и 51% од обрађених захтева) и 211 решења о одбијању/обустављању поступка (34% од укупног броја поднетих и 49% од обрађених захтева).

Од одобрених 212 пројеката за 118 (56%) усвојена су решења о исплати, а исплаћено је 111 (53% од одобрених и 18% од укупно поднетих) захтева. У сектору поврћа од укупно поднетих захтева (25) закључно са октобром је одобрено 5 захтева (20%), а исплаћен 1 захтев (20% од одобрених, а 4% од укупно поднетих захтева).

Укупни износ прихватљивих трошкова је 13,9 милиона евра (13% од укупно захтеваних трошкова), а укупни износ подршке 8,7 милиона евра. Укупно прихватљиви трошкови за сектор поврћа износе 1,5 милиона евра (11%). Просечан износ одобрене подршке по пројекту износи 62,6%.

Од 211 одбијених/обустављених захтева 82 (39% од одбијених и 13% од укупно поднетих) захтева су донета због одустајања подносиоца. Од укупног броја одбијених/обустављених захтева највећи број решења односи се на Сектор воћа и поврћа – 57 (27% од укупно одбијених/обустављених) решења.

Посматрано по регионима, у оквиру Мере 1 регион Војводине остварује највеће учешће, како у погледу поднетих предлога пројеката 60% (377 захтева) тако и у укупном износу захтеваних трошкова са 61% (63 милиона евра), следе региони Шумадије и западне Србије (20% поднетих захтева и 18% учешћа у укупним трошковима), јужне и источне Србије (15%/17%) и Београдски регион (5%/4%).

Мера 3

Укупни трошкови за Меру 3 износе 45 милиона евра (31% од укупно одобрених захтева за мере 1 и 3).

У оквиру Мере 3 закључно са октобром 2019. (прва два позива) од укупно поднетих 107 захтева процесуирано је 65 захтева. Донето је 29 решења о одобрењу предлога пројеката (28% од укупног броја поднетих и 46% од обрађених захтева) и 34 решења о одбијању/обустављању поступка (32% од укупног броја поднетих и 54% од обрађених захтева). У структури укупно поднетих захтева (107) највећи удео има сектор воћа и поврћа 61% (65 захтева).

Од одобрених 29 пројеката за 2 (7%) су поднети захтеви за исплату. Највећи удео у одобреним пројектима има сектор воћа и поврћа са 24 захтева (83% од укупно одобрених и 23% од укупно предатих).

Укупни износ прихватљивих трошкова је 11 милиона евра (25% од укупно захтеваних трошкова), а укупни износ подршке 5,6 милиона евра. Просечан износ одобрене подршке по пројекту износи 50,6%. Од укупно прихватљивих трошкова 88% одлази на сектор воћа и поврћа.

Од 34 одбијених/обустављених захтева, 8 (24% од одбијених и 8% од укупно поднетих) решења је донето због одустајања подносиоца. Од укупног броја одбијених/обустављених захтева највећи број решења односи се на Сектор воћа и поврћа – 14 (42% од укупно одбијених/обустављених) решења.

Посматрано по регионима, у оквиру Мере 3 регион Шумадије и западне Србије остварује највеће учешће, како у погледу поднетих предлога пројеката 50% (54 захтева) тако и у укупном износу захтеваних трошкова са 45% захтева (20,2 милиона евра), следи регион Војводине (26% поднетих

захтева и 32% учешћа у трошковима), регион јужне и источне Србије (23%/22%) и Београдски регион (1%/1%).

Искусва из региона

ИПАРД програм, поред Србије тренутно спроводе Турска, Северна Македонија и Црна Гора. Хрватска је у претприступном периоду спроводила САПАРД и затим ИПАРД за програмски период 2007-2013 и сад као чланица ЕУ спроводи Програм руралног развоја који се финансира из EAFRD фонда.

Анализирајући подршку а инвестиције у сектор поврћа искуства су различита.

Хрватска:

У оквиру ИПАРД програма у оквиру мере 1 (тад 101) подржавао се сектор поврћа и биле су обухваћене следеће инвестиције:

- Изградња и/или реконструкција заштићених простора за производњу поврћа
- Изградња и/или реконструкција објеката за складиштење (укључујући просторе за сортирање, паковање
- Опрема за пластенике
- Опрема за бербу, сортирање, паковање и складиштење поврћа

У оквиру мере 3 подржавале су се следеће инвестиције:

- Изградња и/или реконструкција погона за прераду поврћа са свом неопходном инфраструктуром (унутрашњи путеви, електро инсталације, одвод отпадних вода, водоснабдевање..)
- Опрема (опрема за сушење, опрема за прераду, паковање, стерилизацију, пастеризацију, хлађење, замрзавање, вештачко прозривање, уређаји за одвод отпадних вода, уређаји и погодни за грејање, опрема за транспорт, уређаји за транспорт у оквиру објекта..).

У оквиру Програма руралног развоја земљама чланицама дата је већа могућност подршке у односу на ИПАРД, не само финансијски, већ и процедурално. Сектор поврћа подржан је кроз различите мере подршке. У оквиру мере 4 за инвестиције у газдинства и прераду прихватљиве су следеће групе инвестиција:

- Пољопривредна механизација и возила за потребе пољопривредног газдинства
- Објекти за складиштење, хлађење, чишћење, сушење, класирање и паковање производа из властите примарне производње с припадајућом опремом и производњом
- Остала опрема
- Објекти на газдинству, управне зграде с припадајућом инфраструктуром
- Нови системи за наводњавање
- Куповина земљишта и објеката неопходних за реализацију инвестиције (до 10% од вредности пројекта).
- Уређење и трајно побољшање земљишта (привођење култури)
- Објекти за прераду поврћа те њихових остатака с припадајућом унутрашњом и вањском инфраструктуром.

Северна Македонија је, у односу на друге земље кориснице ИПАРД-а, обухватила највећи број сектора. Сектор поврћа подржава се и у оквиру инвестиције у пољопривредна газдинства (Мера 1) и у оквиру подршке преради (Мера 3).

У оквиру мере 1 у Северној Македонији обухваћена је и подршка за прераду на фарми и обухваћене су следеће инвестиције:

- Инвестиције у изградњу и реконструкцију објеката, пластеника, стакленика (минимална површина 1 ха, укључујући пашњаке и ливаде)
- Набавка опреме за активности након бербе, за прераду на газдинству и директну продају
- Изградња објеката за складиштење, прераду, лабораторије и остале просторије, компјутерска опрема и сл.

У оквиру мере 3 обухваћене су следеће инвестиције:

- Набавка опреме, машина и уређаја за прераду пољопривредних производа
- Изградња објеката за прераду и унапређење постојећих
- Инвестиције у производњу енергије из обновљивих извора.

У Црној Гори сектор поврћа подржава се кроз мере 1 и 3.

У оквиру мере 1 подржавају се следеће инвестиције:

- Изградња и/или реконструкција стакленика и пластеника
- Изградња и/или реконструкција објеката за складиштење, укључујући УЛО хладњаче
- Изградња и/или реконструкција система за наводњавање
- Изградња ограда око засада
- Изградња постројења из обновљивих извора енергије
- Изградња и/или реконструкција управне зграде са пратећим објектима производних капацитета.

У мери 3 подржавају се следеће инвестиције:

- Изградња и/или реконструкција објеката за пријем, обраду, прераду, складиштење и паковање сировна, производа, лабораторије, управне зграде и осталих неопходних просторија,
- Набавка опреме, машина и уређаја за прераду, сушење, сецкање, млевење, мешање, замрзавање, складиштење, паковање, превоз производа,
- Изградња, реконструкција унутрашњих путева, водоводне, канализационе, електро-мреже, објекти за отпремање отпадних вода, прераду нус производа биљног порекла, прерада нус производа и сл.
- Инвестиције за изградњу постројења за производњу енергије из обновљивих извора енергије.

Албанија спроводи ИПАРД програм од 2018. године и до сад су расписана два позива. Поред мера у инвестицију у физички капитал газдинстава и у прераду (М1 и М3), Албанија спроводи и меру 7, Диверзификација економских активности на газдинствима.

У сектору поврћа, у оквиру Мере 1 прихватљиве су следеће инвестиције:

- Изградња и/или реконструкција пластеника, стакленика, тунела, укључујући инсталације и технологије за обновљиве изворе енергије за грејање и наводњавање
- Инвестиције у опрему за бербу и специјализовану опрему за након бербе и објекте на фарми (трајни објекти за складиштење, претходно хлађење, прање, чишћење, сортирање, паковање, јединице за хлађење, хладњаче и безусловно складиштење кромпира
- Набавка новог или надоградња постојећег система кап по кап, систем за прскање воде, услуге копања бунара кад није на располагању примано наводњавање

- Производња енергије из обновљивих извора за коришћење на фарми, грејање, хлађење, вентилацију, наводњавање и водне пумпе (као што су соларни панели ли друге технологије искључујући опрему за био - гас
- Набавка специјализоване опреме и машина за хортикултуру (као што су специјализовани трактори, култиватори, прскалице, дрљаче и друга опрема
- Опрема и технологије за производњу енергије из обновљивих извора за коришћење на фарми;
- Унутрашњи путеви и паркинг места унутар фарме
- Управне зграде с одговарајућом опремом.

У оквиру мере 3 подржавају се следеће инвестиције:

- Изградња и /или реконструкција објеката и просторија
- Опрема, машине и уређаји.

Турска спроводи други ИПАРД и сектор поврћа обухваћен је само кроз меру 3 за инвестиције у прераду пољопривредних производа:

- Линије за чишћење, прање, сортирање и паковање
- Системи за прањење и обележавање
- Модификатори атмосфере, системи за хлађење и линије за паковање
- Машине за сушење, опрема и линије за паковање
- Изградња и или реконструкција јединица за предхлађење, хлађењем складиштење, дезинфекцију, сортирање, паковање...
- Складишта за сировине, за паковање,

Закључци из анализа и интервјуа

Позитивна искуства

- Интересовање које премашује понуду за тракторе
- Добра потражња за механизацијом
- Доста малих и средњих пољопривредника се одлучује за подношење захтева за ИПАРД средства, иако је највећи број захтева трактор
- Раст интересовања после првих исплата

Негативна искуства

- Период од подношења документације до добијања решења о одобрењу неоправдано дуг, највећи број одустајања из овог разлога
- Неоправдана спорост администрације на локалном нивоу првенствено у издавању документације за градњу објеката

8.5. Инвестиционе потребе

У процесу дефинисања потенцијала апсорпције грантова први корак је познавање окружења у сектору (пољопривреде, прехранбене индустрије, економије...) који желимо да променимо, унапредимо. У ову сврху треба да послуже анализе, познавање структуре и карактеристике тржишних ланаца, њихов приступ финансирању и слично. Познавање окружења је веома важно, јер нам омогућава да откријемо и дефинишемо промене које желимо да спроведемо доделом бесповратних средстава (грантова). Затим је важно дефинисати приоритете: које кориснике, секторе, регионе, инвестиције треба подржати. Поред тога апсорпција зависи од услова гранта: да ли је плаћање пре или после завршетка инвестиције, какве је стандарде потребно испунити, колики

је проценат подршке, колико је брза процедура евалуације и одлучивања, колики су минимални и максимални трошкови и много других услова. На крају зависи и од индивидуалних одлука потенцијалног корисника, приоритет улагања, ризик, време потребно за процедуру, ситуација на тржишту и многи други фактори.

Шема 2: Шеме приступа дефинисању инвестиционих потреба и капацитета апсорпције у грант шемама

Корисници

Комерцијалне произвођаче поврћа је јако тешко дефинисати, јер су улагања по типовима поврћа значајно различита: производња кромпира по хектару је виша од производње црног лука или шаргарепе, производња корнишона је скупља од производње паприке. Минималне површине за комерцијалне произвођаче је из наведених разлога тешко дефинисати, али генерално говорећи произвођачи који се баве производњом на мање од 10 ха на отвореном или 1 ха у заштићеном простору су углавном концентрисани на локално тржиште. Највећи део произвођача на отвореном пољу је обухваћен специфичним условима ИПАРД порграма, док су са друге стране произвођачи у затвореном, где су улагања по јединици површине значајно већа у великој мери ограничена са горњом границом од 5 ха.

Прерада у поврћу је великим делом резервисана за велике прерађивачке капацитете који нису заинтересовани за ИПАРД програм, јер су делови већих компанија и превазилазе горње границе опшних критеријума прихватљивости у великом броју случајева. Ипак постоји све већи број малих и средњих прерадних капацитета који се баве прерадом (замрзавањем, конзервирањем...) и то су већином трговци који своје стратешке одлуке и пословно планирање доносе искључиво на основу тржишних прилика и највећа препрека за коришћење ИПАРД средстава је дуго време евалуирања пројеката и обраде захтева.

Инвестиције

Веома широк опсег прихватљивих инвестиција, како за примарну производњу тако и за прераду. Значајан број комерцијалних произвођача је у претходном периоду инвестирао у механизацију (машине за обраду и припрему земљишта, машине за садњу, машине са вађење и акупљање поврћа...) и у наредном периоду се може очекивати раст инвестиција у складишне капацитете, ULO и вентилационе системе, опрему за прање, дезинфекцију, хлађење производа, опрему за паковање и обележавање.

Регион

Дозвољени су сви региони с тим што се предност даје регионима са мење повољним условима за обављање пољопривредне производње, што у основи не утиче на број кориниска, јер није опредељујући мотив за улазак у ИПАРД програм.

Сектор / производи

Сектор поврћа је дефинисан како у примарној производњи, тако и у преради. Сви производи који се класификују као поврће су на листи дозвољених производа. Један од ограничавајућих фактора, нарочито услед неповољних трендова у сектору воћарства где многи добри произвођачи прелазе на производњу поврћа, је обавеза да производ за који се конкурише мора већ да буде уписан у РПГ. Овај ограничавајући услов треба преформулисати да уместо на почетку инвестиције одређени усеви треба бити уписан на крају.

8.6. Препоруке везане за ИПАРД

Као резултат интервјуа и анализа дате су препоруке шта треба променити у предстојећем ИПАРД 3 програму у односу на претходни ИПАРД 2 програм.

- 1) Значење појмова: *изградња* јесте изградња, грађење, **наставак градње започетог објекта**, доградња, реконструкција, санација, односно адаптација у складу са законом којим се уређује планирање и изградња у Мери 1 и Мери 3.

Табела 49: Препорука 1

РАЗЛОЗИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ
Дефиниција наставак градње започетог објекта који још увек није у функцији није обухваћена Законом о планирању и изградњи терминима „доградња“ или „грађење“	(+) Повећање броја завршених објеката (+) Отварање могућности адаптације и примене намени старијих објеката (-) Већа могућност за финансирање лоших пројеката

- 2) Општи услови за остваривање права на одобравање пројекта у Мери 1 и Мери 3.

Право на одобравање пројекта остварује лице из члана 3. овог правилника ако:

- 14) за објекат који је предмет инвестиције има дозволу за изградњу у складу са законом којим се уређује планирање и изградња, односно ако достави доказ да је предата комплетна документација за издавање дозволе, а дозволу достави у периоду од 5 месеци од дана подношења захтева за одобрење пројекта

Табела 50: Препорука 2

РАЗЛОЗИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ
Ситуација на терену показује да је једна од највећих препрека приликом подношења захтева за одобрење пројекта спорост администрације на локалном нивоу приликом прибављања потребних услова и добијања грађевинске дозволе. Министарство надлежно за послове пољопривреде нема механизма да утиче на унапређење ефикасности администрације на локалном нивоу, па се предлаже могућност одложеног достављања грађевинске дозволе у прописаном року који је усклађен са просечним временом добијања дозвола за градњу објеката, уколико је достављен доказ да је сва документација предата надлежним институцијама за издавање дозволе.	(+) Увећање броја пројеката за изградњу (-) Повећање обима посла за УАП и већи број предмета за касније разрешавање

- 3) Предлаже се укидање величине газдинства у површинама као специфичан критеријум у одобрењу и исплати пројеката, као и дефинисање нових специфичних критеријума у наредним предлозима

Посебни услови за остваривање права на одобравање пројекта у Мери 1.

Пољопривредна газдинства са површином од најмање 0,5 ха до 5 ха заштићеног простора и/или минимум 3 ха до максимум 100 ха отвореног простора за производњу поврћа на крају инвестиције

Табела 51: Препорука 3

РАЗЛОЗИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ
<p>Секторске анализе за сектор воћа и сектор поврћа су показале да је кључна за сектор диверзификација производње и смањење ризика поготово код породичних пољопривредних газдинстава. Прелазак произвођача из једног сектора у други ни на који начин не доводи у питање оправданост и одрживост инвестиције. Неповољни трендови у поједином секторима (нпр. јабуке) су често узрок за прелазак произвођача у у друге производње воћа или на пример поврћа где је обрт новца бржи и производни процес краћи. Такође, произвођачи инвестирају у други сектор како би смањили ризик, продужили сезону радова да би боље искористили стално запослену радну снагу или дугорочније везали сезонску радну снагу, диверзификовали понуду итд. Након реализације инвестиције и почетка спровођења пословног план, а пре исплате корисник подстицаја је у обавези да усеје за које је конкурисао упише у РПГ и тиме би испуњавао предложене измене.</p> <p>Површине нису адекватни критеријум за одређивање прихватљивости подносиоца из више разлога:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ниво технологије који се примењује, инвестиционе потребе, могућност за профит не зависе од величине поседа, него од продуктивности и прихода по јединици површине који опет зависи од примењене технологије, тржишта, квалитета и другог. - Произвођачи су приморани да се прилагођавају постављеним условима површина како би остварили право на подстицај, било национални или из ИПАРД фонда. Они прилагођавају површине у Регистру пољопривредних газдинстава према условима конкурса а не према стварном стању тако да је Регистар нема своју улогу и не осликава право стање са терена и ова чињеница значајно обесмишљава значај и улогу РПГ. 	<p>(+) Увећање броја пројеката</p> <p>(+) Убрзавање позитивног тренда раста производње у заштићеном простору</p> <p>(+) Позитиван сигнал за уређење стања у РПГ</p> <p>(+) стварање значајно веће базе потенцијалних корисника ИПАРД средстава</p> <p>(+) Већи број инвестиција у складишне капацитете код тешко-кварљивог поврћа</p> <p>(-) Повећање обима посла за УАП</p>

- 4) Предлаже се дефинисање нових посебних услова за конкурисање у сектору поврћа у Мери 1 и Мери 3

Посебни услови за остваривање права на одобравање пројекта су:

Минимална висина инвестиције износи 50.000 евра у динарској противвредности обрачуната на месечном нивоу у месецу подношења захтева за одобрење пројекта.

Табела 52: Препорука 4

РАЗЛОЗИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ
<p>На основу Извештаја о спровођењу ИПАРД 2 програма у Републици Србији који је представљен на Шестој седници Одбора за праћење у новембру 2019. у Врднику, доступни су следећи подаци:</p> <ul style="list-style-type: none"> • У Мери 1 од обрађених пројеката, 25 је из под-сектора поврћа. Укупна вредност прихватљивих трошкова износи 	<p>(+) Раст учешћа инвестиција више вредности</p> <p>(+) Скраћивање времена обраде захтева, инвестиције ниже од 50.000</p>

<p>1,5 милион евра, односно просечно 60.280 евра (износ подстицаја 36.168) што је значајно изнад предложеног минималног износа. Мање инвестиције би се реализовале кроз националне програме који имају једноставнију процедуру и релативно бржу реализацију, па пољопривредници брже долазе до опреме мање вредности која је често потребна у кратком року</p> <ul style="list-style-type: none"> • Од укупног броја одобрених пројеката у Мери 3 (29) чак 88% (приближно 26 пројеката) су из сектора воћа и поврћа. Укупна вредност прихватљивих трошкова за сектор воћа и поврћа износи 9,5 милиона евра. Просечан износ прихватљивих трошкова инвестиције по подносиоцу износи 365.384 евра (износ подршке у просеку износи 182.692 евра) што је далеко изнад предложених минималних износа. <p>Минимална величина инвестиције од 50.000 евра обавезује корисника да припрема сложени пословни план што значајно преиспитује његове одлуке које се тичу економске одрживости пројекта. Према Анкети о структури ПГ из 2018 године 26. 271 ПГ води рачуноводствену евиденцију. Овај број Велики део произвођача нема кредитну историју или су већ презадужени код банака и они не конкуришу за ИПАРД средства. Они имају потребу за инвестицијама и МПШВ развија различите мере подршке кроз Програм руралног развоја. Услови и процедуре које се односе на националне мере су још увек прихватљивије произвођачима иако МПШВ има план да све критеријуме постепено приближава ИПАРД процедурама.</p> <p>Подаци које произвођачи пријављују у РПГ прилагођавају се критеријумима који су дефинисани националним мерама и ИПАРД критеријумима и ова чињеница значајно обесмишљава значај и улогу РПГ</p>	<p>евра ће подстицаје тражити из других извора (национални подстицаји...)</p>
--	---

5) Члан 3., став два, тачка 1 Правилника о ИПАРД подстицајима за инвестиције у физичку имовину Посебни услови за остваривање права на одобравање пројекта у Мери 1.

Лице које испуњава опште услове у зависности од врсте инвестиције остварује право на одобравање пројекта у сектору поврћа ако у Регистру има уписано поврће у складу са шифарником биљне производње који је саставни део прописа којим се прописује регистар пољопривредних газдинстава и ако је предмет инвестиције везан за производњу тог поврћа.

Предлог је да се ова одредба брише, иста одредба код исплате подстицаја остаје на снази.

Табела 53: Препорука 5

РАЗЛОЗИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ
<p>Везивање инвестиције за постојеће стање у Регистру ограничава произвођаче да диверзификују производњу, да се прилагођавају сигнаlima тржишта, да смањују ризик производње, да уводе иновације на своје пољопривредно газдинство итд. Прелазак произвођача из једног сектора у други ни на који начин не доводи у питање оправданост и одрживост инвестиције. Неповољни трендови у другим секторима (нпр. јабуке) су често узрок за прелазак произвођача у сектор поврћа где је обрт новца бржи и производни процес краћи. Након реализације инвестиције и почетка спровођења пословног план, а пре исплате корисник подстицаја је у обавези да унесе упише у РПГ и тиме би испуњавао предложене измене.</p>	<p>(+) Увећање броја пројеката (+) Диверзификација прихода пољопривредних газдинстава (+) Повећање производње поврћа (-) Повећан ризик због финансирања нових произвођача у сектору</p>

8.6.1. Прихватљиве инвестиције и трошкови

Мера 1

Табела 54: Препоруке за измене посебних услова за набавку новог трактора

Посебни услови за набавку новог трактора:
Може да оствари право на ИПАРД подстицаје за набавку само једног трактора током трајања ИПАРД програма са следећом највишом снагом мотора према обиму производње ако:
— до 40 киловата (kW) — ако у Регистру има уписане површине под производњом поврћа од 0,5 до 2 ха
— до 80 киловата (kW) — ако у Регистру има уписане површине под производњом поврћа од 2 до 10 ха
— до 90 киловата (kW) — ако у Регистру има уписане површине под производњом поврћа од 10 до 30 ха
— до 100 киловата (kW) — ако у Регистру има уписане површине под производњом поврћа од 30 до 100 ха
- предмет инвестиције испуњава стандард Stage 5

Образложење: јачина трактора у kW није добар критеријум јер различита производња често захтева тракторе различите снаге и не може се дефинисати јачина само са површинама. Са друге стране увођење стандарда (Stage 5) како критеријума доприноси се смањењу загађења и очувању животне средине, као и достизање ЕУ стандарда.

Листа прихватљивих инвестиција и трошкова за сектор остаих усева у мери 1 инвестиције у физичку имовину пољопривредних газдинстава:

Табела 55: Препоруке за измене листе прихватљивих инвестиција за меру 1

1.3.3. Изградња
1.3.1.1. Изградња заштићеног простора/објекта за производњу поврћа у затвореном, укључујући и пратеће просторе/објекте за вентилацију, грејање, дренажу и остале сличне пратеће просторе /објекте
1.3.1.1. Изградња заштићеног простора (објекти прекривени стаклом и/или пластиком — само полиетиленска фолија минимум 200 микрона) и других објеката за производњу воћа и поврћа, укључујући објекат/простор за инсталацију вентилације, климатизације и грејања; противпожарни резервоари и хидрантска мрежа; пратеће енергетске објекте, укључујући и изградњу дренажног система и система за снабдевање водом (укључујући бунаре), гасом, струјом (укључујући коришћење генератора) и канализациони систем
1.3.1.2. Изградња објекта за складиштење поврћа, укључујући и пратеће просторе/објекте за вентилацију, грејање, дренажу и остале сличне пратеће просторе /објекте
1.3.1.2. Изградња објекта за складиштење (укључујући УЛО хладњаче) воћа и поврћа, укључујући просторе/објекте за: сортирање, паковање и обележавање, смештај машина и опреме; укључујући и изградњу дренажног система и система за снабдевање водом (укључујући бунаре), гасом, струјом (укључујући коришћење генератора) и канализациони систем
1.3.1.3. Изградња система за наводњавање поврћа, укључујући и пратеће просторе/објекте – микро-резервоаре, копање бунара (искључујући извођење пробне бушотине) и осталу сличну пратећу опрему
1.3.1.3. Изградња система за наводњавање, укључујући и микро резервоаре, копање бунара, регулацију водозахвата који користе подземне воде (црпљење воде из извора, бунара) и површинске воде (из река, језера и акумулација);
1.3.1.4. Изградња система противградне заштите у воћњацима: противградна мрежа, носачи за противградну мрежу, рачунарска опрема и осталу сличну пратећу опрему
1.3.1.4. Изградња система противградне заштите у воћњацима: противградна мрежа, носачи за противградну мрежу,
1.3.1.5. Изградња ограда око засада и објекта који су предмет инвестиције или им је намена везана за производњу на основу које се подноси захтев за одобрење
1.3.1.5. Изградња ограда око засада и објекта који су предмет инвестиције или им је намена везана за производњу на основу које се подноси захтев за одобрење
1.3.1.6. Изградња постројења за производњу електричне и топлотне енергије из обновљивих извора за коришћење на газдинству: соларне енергије, енергије ветра, биомасе, биогаса, геотермалне енергије и других видова обновљивих извора енергије, укључујући повезивање постројења на дистрибутивну мрежу.
1.3.1.6. Изградња постројења за производњу електричне и топлотне енергије из обновљивих извора за коришћење на газдинству: соларне енергије, енергије ветра, биомасе, биогаса, геотермалне енергије и других видова обновљивих извора енергије, укључујући повезивање постројења на дистрибутивну мрежу.
1.3.1.7. Изградња унутрашње путне мреже и паркинг места у оквиру простора у власништву газдинства
1.3.1.7. Изградња унутрашње путне мреже и паркинг места у оквиру простора у власништву газдинства
1.3.1.8. Изградња управне зграде са пратећим објектима производних капацитета (канцеларије, просторије за одмор радника, просторије за пресвлачење и санитарне просторије, складиште за средства за чишћење, прање и дезинфекцију, као и средства за заштиту биља)
1.3.1.8. Изградња управне зграде са пратећим објектима производних капацитета (канцеларије, просторије за одмор радника, просторије за пресвлачење и санитарне просторије, складиште за средства за чишћење, прање и дезинфекцију, као и средства за заштиту биља)
1.3.1.9. Изградња мрежаника и/или стакленика и објекта за: чување, умножавање и тестирање садног материјала; укључујући објекат/простор за припрему резница за калемљење, калемарница, стратификала са грејним телима, стаклара и пластеника за расадничарску производњу; објекта (хладњача, односно комора
1.3.1.9. Изградња мрежаника и/или стакленика и објекта за: чување, умножавање и тестирање садног материјала; укључујући објекат/простор за припрему резница за калемљење, калемарница, стратификала са грејним телима, стаклара и пластеника за расадничарску производњу; објекта (хладњача, односно комора

са контролисаном атмосфером) за чување садног материјала; укључујући објекат/простор за инсталацију вентилације, климатизације и грејања; противпожарни резервоари и хидрантска мрежа; пратећи енергетски објекти, укључујући и изградњу дренажног система и система за снабдевање водом (укључујући бунаре), гасом, струјом (укључујући коришћење генератора) и канализациони систем и остали пратећи простори /објекти
1.3.2. Опрема, машине и механизација
1.3.2.1. Опрема за управну зграду са пратећим објектима производних капацитета и пратеће објекте (канцеларије, просторије за одмор радника, просторије за пресвлачење и санитарне просторије, складиште за средства за чишћење, прање и дезинфекцију, као и средстава за заштиту биља)
1.3.3. Опрема за заштићени простор и друге објекте/просторе за производњу воћа и поврћа у затвореном простору
1.3.3.1. Опрема и уређаји за наводњавање, укључујући пумпе, црева, распршиваче/капаљке, систем за филтрирање, систем за фертиригацију са водорастворивим ђубривима (ђубрење), пипете, уређаји за намотавање црева и друга слична опрема.
1.3.3.2. Опрема за фертилизацију/опрашивање биљака и друга слична опрема
1.3.3.3. Опрема за додатно осветљење и засењивање и друга слична опрема
1.3.3.4. Опрема и уређаји за припрему земљишта и супстрата, укључујући и опрему за мешање и паковање супстрата и друга слична опрема
1.3.3.5. Опрема и уређаји за сетву, садњу и мулчирање, укључујући и опрему за додатни третман семена и расада и друга слична опрема
1.3.3.6. Опрема и уређаји за системе за хидропоничну производњу
1.3.3.7. Опрема и уређаји за заштиту биља и стерилизацију земљишта и супстрата, укључујући и прскалице, прскалице са ваздушном подршком, замагљиваче, орошиваче; машине за стерилизацију земљишта и друга слична опрема.
1.3.3.8. Опрема за обogaћивање угљен-диоксидом
1.3.3.9. Опрема и уређаји за одржавање посебних микроклиматских услова, вентилацију, климатизацију и грејање, противпожарну заштиту; алармни системи укључујући и генератор, системи за снабдевање водом, гасом, електричном енергијом и канализациони систем, као и рачунарска опрема и софтвер за контролу грејања, вентилације, убирање, прање, сортирање, класификацију, паковање и обележавање и осталу сличну опрему
1.3.4. Опрема за убирање, сортирање, паковање и складиштење
1.3.4.1. Системи и опрема за вентилацију и опрема за принудну вентилацију
1.3.4.2. Опрема и уређаји за складишта (укључујући и ULO хладњаче)
1.3.4.3. Опрема и уређаји за хлађење/замрзавање/ дезинфекцију производа и друга слична опрема
1.3.4.4. Посебна опрема за убирање воћа и поврћа укључујући и вадилице поврћа, утовариваче поврћа, тракасте транспортере за бербу поврћа, бераче воћа, тресаче и покретне платформе за бербу воћа и поврћа и осталу сличну опрему
1.3.4.5. Бокс палете и приколице за превоз и утовар, средства за унутрашњи транспорт и манипулацију производима
1.3.4.6. Линије и опрема за чишћење, прање, сортирање, калибрирање, паковање, мерење, обележавање и остала слична опрема
1.3.4.6. Линије и опрема за чишћење и прање
1.3.4.7. Линије и опрема за сортирање и калибрирање
1.3.4.8. Линије и опрема за паковање и обележавање

1.3.4.9. Опрема за дробљење, резивање, сечење, сечење на листове и решетке за сечење
1.3.5. Опрема за системе противградне заштите у воћњацима: противградна мрежа, носачи за противградну мрежу и рачунарска опрема и друга слична опрема
1.3.6. Опрема за ограђивање засада
1.3.7. Опрема за системе за наводњавање: пумпе, црева, распрскивачи/распршивачи, систем за филтрирање, систем за фертиригацију фертилизацију са водорастворивим ђубривима (ђубрење), пипете, уређаји за намотавање црева и остала опрема за наводњавање
1.3.8. Опрема/механизација за заштиту од мрза, метеоролошке станице и рачунарска опрема и остала слична опрема
1.3.9. Инвестиције у инсталације за производњу електричне и топлотне енергије из обновљивих извора енергије за коришћење на газдинству: соларне енергије, енергије ветра, биомасе, биогаса, геотермалне енергије и других видова обновљивих извора енергије, укључујући повезивање постројења на дистрибутивну мрежу
1.3.10. Инвестиције у подизање и обнављање засада воћа (куповина вишегодишњег садног материјала) укључујући припрему земљишта
1.3.11. Подизање матичних засада виших фитосанитарних категорија садног материјала за расадничарску производњу
1.3.12. Опрема за мрежанике, стакленике и објекте за чување и умножавање садног материјала воћа; опрема за тестирање, чување и умножавање биљног материјала, базени за третман врућом водом и друга опрема за расадничарску производњу

Табела 56: Препоруке за измене листе прихватљивих инвестиција за све секторе

10 ПОЉОПРИВРЕДНА МЕХАНИЗАЦИЈА И ОПРЕМА ЗА СВЕ СЕКТОРЕ
10.1 Пољопривредна механизација
10.1.1. Трактори до 100кW
10.1.2. Остала механизација (искључујући житне комбајне, а укључујући комбајне за воће и поврће)
10.2. Прикључне пољопривредне машине
10.2.1. Машине за примарну обраду земљишта
10.2.2. Машине за допунску обраду земљишта
10.2.3. Машине за ђубрење земљишта
10.2.4. Машине за сетву
10.2.5. Машине за садњу
10.2.6. Машине за заштиту биља
10.2.7. Машине за жетву
10.2.8. Машине за транспорт

Мера 3

Подстицаји за инвестиције у физичку имовину које се тичу прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства у сектору поврћа.

Табела 57: Препоруке за измене листе прихватљивих инвестиција за меру 3

3.3.1. Изградња
3.3.1.1. Изградња објеката за прераду воћа и поврћа укључујући и остале сличне објекте и/или просторе за: складиштење сировина; прање/чишћење; сортирање; конзервирање; сушење; замрзавање; флашење (укључујући УЛО хладњаче); анализу готових производа; складиштење амбалаже, адитива и готових производа; инсталацију вентилације, климатизације, грејања и превенцију загађења ваздуха; противпожарне резервоаре и хидрантску мрежу; пратеће енергетске објекте укључујући и изградњу система за снабдевање водом (укључујући бунаре), гасом, струјом (укључујући коришћење генератора) и канализациони систем
3.3.1.2. Изградња управне зграде са пратећим објектима (канцеларије, лабораторије, просторије за одмор радника, просторије за пресвлачење и санитарне просторије, складиште за средства за чишћење, прање и дезинфекцију)
3.3.1.3. Изградња објеката за прераду полупроизвода и третман отпадних вода, управљање отпадом и превенцију загађења ваздуха и остале сличне објекте/просторе

3.3.1.4.	Изградња постројења за производњу електричне и топлотне енергије из обновљивих извора за сопствено коришћење: соларне енергије, енергије ветра, биомасе, биогаса, геотермалне енергије и других видова обновљивих извора енергије, укључујући повезивање постројења на дистрибутивну мрежу
3.3.1.5.	Изградња унутрашње путне мреже и паркинг места у оквиру простора у власништву пољопривредног предузећа/газдинства
3.3.2.	Опрема
3.3.2.1.	Опрема за сушење и лиофилизацију, прање, чишћење, и сортирање, мерење и остала слична опрема
3.3.2.2.	Опрема и уређаји за пријем, прераду, паковање, обележавање и привремено складиштење укључујући и линије за пуњење, машине за паковање, машине за обележавање и друга специјализована опрема
3.3.2.3.	Опрема за термичку обраду (стерилизација/ пастеризација/ бланширање) и остала слична опрема
3.3.2.4.	Опрема и уређаји за хлађење и замрзавање и остала слична опрема
3.3.2.5.	Опрема за вештачку вентилацију, климатизацију, хлађење и грејање, противпожарну заштиту објеката за прераду и складиштење и остала слична опрема
3.3.2.6.	Опрема за превоз воћа и поврћа (бокс палете, пластични контејнери итд.)
3.3.2.7.	Уређаји за превоз у кругу објекта у складу са захтевима пројекта
3.3.2.8.	Опрема и уређаји за третман отпадних вода (физички, хемијски и биолошки третман), управљање отпадом и спречавање загађења ваздуха
3.3.2.9.	Опрема за превенцију загађења ваздуха и обнављање растварача
3.3.2.10.	Опрема за прање, дезинфекцију и хигијенско сушење руку у оперативним објектима и санитарним просторијама (укључујући тушеве), опрема за просторије за смештај гардеробе, опрема за чишћење, прање и дезинфекцију одеће и обуће
3.3.2.11.	Опрема за пријем сировина
3.3.2.12.	Лабораторијска опрема, искључујући стакларију (интегрални део пројекта)
3.3.2.13.	Опрема за детекцију метала и/или других физичких ризика и остала слична опрема
3.3.2.14.	Опрема за складиштење сировина и готових производа, у складу са захтевима пројекта
3.3.2.15.	Инвестиције у инсталације за производњу електричне и топлотне енергије из обновљивих извора енергије за сопствено коришћење: соларне енергије, енергије ветра, биомасе, биогаса, геотермалне енергије и других видова обновљивих извора енергије укључујући повезивање постројења на дистрибутивну мрежу
3.3.2.16.	Инвестиције у технологије које доприносе енергетској ефикасности и заштити животне средине
3.3.2.17.	Опрема за управну зграду и пратеће објекте

8.6.2. Обим финансијске подршке

За меру 1; минимални износ подстицаја ~~5.000 евра~~ **30.000 евра**; а максимални износ подстицаја 700.000 евра **по позиву**, укупно 1.500.000 евра за програмски период. За меру 3: миимални износ подстицаја ~~10.000~~ **25.000** евра; максимални износ подстицаја 1.000.000 евра **по позиву**, укупно 2.000.000 евра за програмски период.

Табела 58: Препоруке за измену висине минималних и максималних износа подршке

РАЗЛОЗИ ЗА УНАПРЕДЈЕЊЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ
<p>На основу Извештаја о спровођењу ИПАРД 2 програма у Републици Србији који је представљен на Шестој седници Одбора за праћење у новембру 2019. у Врднику, доступни су следећи подаци:</p> <ul style="list-style-type: none"> - У Мери 1 од обрађених пројеката 25 је из под-сектора поврћа. Укупна вредност прихватљивих трошкова износи 1.5 милиона евра, односно просечно 60.280 евра (износ подстицаја 36.168) што је значајно изнад предложеног минималног износа. - У сектору воћа и поврћа у Мери 3 одобрено је 26 пројеката, просечан износ прихватљивих трошкова инвестиције по подносиоцу износи 365.384 евра (износ подршке у просеку износи 182.692 евра) што је далеко изнад предложених износа 	<p>(+) Повећање броја пројеката веће вредности (+) Веће могућности за планско инвестирање са растом укупних средстава које је могуће добити током трајања програма (+) Супституција увоза тешко-кварљивог поврћа у првој половини године и стварање услова за извоз у истом периоду</p>

9. НАЦИОНАЛНЕ ПОЛИТИКЕ И РЕГУЛАТИВА

9.1. Усклађеност националних са ЕУ прописима

Сектор поврћа у Републици Србији (РС) регулисан је правним оквиром којим се регулише аграрна и фитосанитарна политика. Фитосанитарна политика делимично усаглашена је с ЕУ законодавством. У оквиру преговарачког процеса са ЕУ Србија је као услов за отварање поглавља добила 3 мерила од којих се једно односи на усаглашавање правног оквира за безбедност хране, ветеринарску и фитосаниарну политику с правном тековином ЕУ. Друго мерило односи се на доношење Стратегије и акционог плана за транспозицију правне тековине ЕУ у национално законодавство РС на основу које ће се обезбедити потупна хармонизација до приступања Републике Србије ЕУ. У РС се за националне мере подршке не примењују правила поштовања минималних стандарда заштите животне средине, здравља биља и добробити животиња, али за мере ИПАРД-а услов је да све инвестиције испуњавају минималне националне стандарде који се прописују за сваку од мера.

Закондавни оквир којим се регулишу минимални национални стандарди за инвестиције у биљној производњи односе се на стандарде складиштења, руковања и примене средстава за заштиту биља у складу с Директивом комисије (ЕУ) 2019/782 од 15. маја 2019. о измени Директиве 2009/128/ЕЗ Европског парламента и Савета у погледу утврђивања уједначених показатеља ризика и Директивом Е 2009/127/ЕЗ Европског парламента и Савета од 21. октобра 2009. о измени Директиве 2006/42/ЕЗ у вези са применом машинерије за примену пестицида.

Национални прописи којим је регулисана област сектора поврћа су:

- Закон о пољопривреди и руралном развоју (Службени гласник РС", бр. 41/09, 10/13 - др. закон и 101/16);
- Правилник о одређивању подручја са отежаним условима рада у пољопривреди ("Службени гласник РС", број 102/18);
- Правилник о упису у Регистар пољопривредних газдинстава и обнови регистрације, као и о условима за пасиван статус пољопривредног газдинства ("Службени гласник РС", бр. 17/13, 102/15, 6/16, 46/17, 44/18 - др. закон, 102/18 и 6/19);
- Законом о средствима за заштиту биља („Сл. гласник РС", бр. 41/2009 и 17/2018);
- Правилник о садржини декларације и упутства за примену средства за заштиту биља, као и специфичним захтевима и ознакама ризика и упозорења за човека и животну средину и начину руковања испражњеном амбалажом од средстава за заштиту биља („Сл. гласнику РС", број 21/2012).
- Закон о средствима за исхрану биља и оплемењивачима земљишта ("Сл. гласник РС", бр. 41/2009 и 17/2019).
- Правилник о фитосанитарном прегледу биља, биљних производа и прописаних објеката и о биљном пасошу (Службени гласник РС", број 23/2012);
- Закон о садном материјалу воћака, винове лозе и хмеља (Сл. гласник РС“ б.р. 18/2005 и 30/2010);
- Правилник о начину и поступку производње садног материјала воћака, винове лозе и хмеља (2006, измене и допуне 2006, 2009, 2018); Сл. гласник РС", бр. 40/ 2006, 58/2006, 51/2009, 44/2018);
- Закон о здрављу биља ("Службени гласник РС", број 41/2009, 17/2019)
- Закон о безбедности хране ("Службени гласник РС", бр. 41/09 и 17/19);

- Правилник о декларисању, означавању и рекламирању хране ("Службени гласник РС" 19/17 и 16/2018);
- Правилник о измени и допуни Правилника о општим и посебним условима хигијене хране у било којој фази производње, прераде и промета („Службени гласник РС”, број 62/18);
- Правилник о измени правилника о максимално дозвољеним количинама остатака средстава за заштиту биља у храни и храни за животиње и о храни и храни за животиње за коју се утврђују максимално дозвољене количине остатака средстава за заштиту биља („Службени гласник РС”, број 90/18);
- Правилник о општим и посебним условима за хигијену хране за животиње објављен у „Службеном гласнику РС“, број 23/2018 од 23. марта 2018. године);

Сектор поврћа није усклађени с Уредбом (ЕУ) бр. 1308/2013 и Уредбом (ЕУ) бр. 1305/2013 којом је уређена Заједничка организација тржишта (СМО). СМО обухвата мере уређења унутрашњег тржишта (нпр. интервенције на тржишту, подршка одређеним секторима, тржишни стандарди, функционисање произвођачких и међугранских организација), трговину с трећим земљама, као и правила конкуренције, извештавање о ценама.

Тржишни стандарди за свеже поврће постоје, али они нису у складу са ЕУ стандардима. Квалитет поврћа дефинисан је Правилником о квалитету воћа, поврћа и печурки („Сл. лист СФРЈ”, бр. 29/79 и 53/87, „Сл. лист СЦГ”, бр. 31/03 и 56/03). Овим правилником прописују се минимални услови квалитета које мора да испуњава поврће и печурке, намењено потрошњи у свежем стању. Правилником су дефинисане екстра класа, I класа и II класа за 40 повртарских култура. Поред наведеног прописа, у Републици Србији примењују се српски стандард идентичан одговарајућим UNECE стандардима: за црни лук SRPS E.В1.300:2012 (идентичан са UNECE STANDARD FFV-25:2010).

Доношењем Закона о уређењу тржишта, поред стандарда за сектор поврћа, створиће се и услови за формирање произвођачких организација које сад не постоје у Србији на начин како је то уређено у ЕУ.

Доношење овог Закона планирано је за трећи квартал 2020. Поред доношења Закона, важан део је и јачање административних капацитета за његово спровођење, посебно у делу инспекције и контроле.

Област политике квалитета у Србији је делимично усаглашена с правном тековином ЕУ, доношење новог Закона је у процедури и главне измене ће се односити на дефинисање надлежности, јер према тренутном Закону, Завод за интелектуалну својину спроводи регистрацију географских ознака за пољопривредне и прехранбене производе. Нови Закон ће именовати МПШВ као тело надлежно за политику квалитета пољопривредних и прехранбених производа и створиће правни основ за „традиционалне контролисане специјалитете” и „планинске производе”, као и националне шеме квалитета. Након доношења Закона, Србија ће бити у могућности да заштити географске ознаке и на ЕУ нивоу и пре уласка у ЕУ.

9.2. Политика подстицаја

Подршка у сектору пољопривреде и руралног развоја дефинисана је Законом о пољопривреди и руралном развоју („Сл. гласник РС“ бр. 41/09, бр. 10/13 – др. закон, бр. 101/16) и Закон о подстицајима у пољопривреди и руралном развоју („Сл. гласник РС“ бр.10/13, бр. 142/14, бр. 103/15, бр. 101/16). Износи подршке дефинисани су на годишњем нивоу Уредбом о расподели подстицаја у пољопривреди и руралном развоју. Све мере се детаљно разрађују правилницима. Право на подршку имају пољопривредна газдинства уписана у РПГ.

Мере подршке у сектору поврћа определњене су у државном буџету кроз мере директне подршке и мере руралног развоја.

Мере директне подршке делимично су усаглашене с мерама ЕУ ЗПП износе 5.200 динара по ха.

Мере руралног развоја креиране су по принципима ИПАРД-а, код неких мера постављена је граница у виду минималних критеријума у вези са површином, док је код једног броја мера једина разлика у износу максималне подршке и то представља ризик за преклапање између националних и ИПАРД мера.

Националне мере руралног развоја у сектору поврћа опредељују се за куповину машина и опреме, додатне субвенције за органску производњу, прераду на газдинствима и управљање ризицима.

Подстицаји за инвестиције у физички капитал у РПГ у сектору поврћа

У сектору поврћа кроз националне мере подржава се набавка нове опреме и машина за газдинства која у РПГ имају уписано минимално до 0,5 ха поврћа у затвореном до 3 ха поврћа на отвореном пољу. Граница између ИПАРД и националних мера је у величини газдинства прихватљивог за подршку код ИПАРД мера. Износ подршке за националне мере по једном пројекту износи од 550 евра до 75.000 евра, а у ИПАРД-у минималан износ подршке је за сектор поврћа од 5.000 до 700.000 евра;

Подстицаји за инвестиције у прераду и маркетинг у сектору поврћа

У оквиру подстицаја за инвестиције у прераду и маркетинг пољопривредних и прехранбених производа у сектору поврћа подржавају се инвестиције које се односе на опрему у објектима за прераду. Износ подршке износи до 50% од вредности прихватљиве инвестиције односно у износу од 65 % од ове вредности у подручју са отежаним условима рада у пољопривреди, у складу са законом којим се уређују подстицаји у пољопривреди и руралном развоју. Максималан износ подршке по кориснику износи 5.000.000 динара. Такође, кроз националне мере подржавају се инвестиције за изградњу и опремање објеката за чување и складиштење поврћа, подносилац захтева треба да у РПГ има уписано пољопривредно земљиште под производњом поврћа и то до 0,5 ха поврћа у заштићеном простору, односно до 3 ха поврћа на отвореном простору и да је предмет инвестиције везан за производњу одговарајуће врсте поврћа (прописано је да инвестиција мора да буде већа од 850 евра а максимално до 68.000,00 евра).

У оквиру ове мере подржавају се следеће инвестиције:

- Подстицаји за изградњу објекта за чување и складиштење воћа и поврћа
- Подстицаји за набавку нове опреме за објекте за чување и складиштење воћа и поврћа
- Подстицаји за набавку нове опреме за припрему воћа и поврћа за тржиште

У оквиру ИПАРД програма, подршка преради односи се и на изградњу објеката за прераду и опремање. Максималан износ подршке по кориснику у оквиру Мере 3 износи до 1 милион евра.

Подстицаји за инвестиције у прераду и маркетинг у сектору поврћа на газдинству

У оквиру мере диверзификација пољопривредних активности, подржавају се инвестиције везане за прераду и маркетинг производа од поврћа на пољопривредним газдинствима. Износ подршке износи до 50% од вредности инвестиције до 65% за инвестиције у подручјима с отежаним условима. Највиши укупни износ подстицаја по подносиоцу захтева је 3.500.000 динара. У оквиру ове мере подржавају се инвестиције за:

- изградњу објеката за прераду, паковање и складиштење поврћа
- набавку опреме и уређаја за сушење поврћа као и њихових производа
- набавку опреме и уређаја за замрзавање поврћа, као и њихових производа

- набавку опреме и уређаја за бланширање, пастеризацију и стерилизацију производа
- набавку опреме за пријем поврћа као и прераду, пуњење и паковање њихових производа
- набавку опреме за чишћење, прање и дезинфекцију (стерилизацију) објеката, опреме, алата, уређаја и машина, укључујући и опрему за гардеробе и санитарне просторије
- набавку опреме за дезинфекцију радника
- набавку лабораторијске опреме (без стакленог прибора) за интерну употребу, као део прерађивачког погона.

Националне мере у сектору поврћа намењене су мањим пољопривредним газдинствима док су за већа газдинства и веће инвестиције опредељена ИПАРД средства. Након акредитације ИПАРД мере за диверзификацију пољопривредних активности, препорука је да се та мера укине из националног Буџета како би се избегло преклапање.

9.3. Институције подршке

Институције подршке у Србији представља, пре свега Влада Републике Србије и њене институције од чега за пољопривреду највећу улогу има Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде које креира, спроводи и контролише политику везану за овај сектор и обезбеђује здравствену безбедност произведене и увезене хране. Поред националног постоје институције на покрајнском и локаланом нивоу које немају улогу у дефинисању политике, већ се у оквирима својих надлежности баве подршком сектору / пољопривредицима користећи директне и мере руралног развоја. Такође, на сва три нивоа постоје институције или појединци задужени за пружање саветованих услуга.

10. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

10.1. Закључци

На основу претходно наведених анализа и налаза може се закључити следеће:

- Поврће је сектор који годинама бележи значајне резултате, убраја се у три најбрже растућа извозна сектора биљне производње.
- Бруто додата вредност пољопривреде учествује у укупном БДП-у са 5.4%, а поврће има учешће у БДВ пољопривреде од око 5-7% у зависности од године.
- Извозно тржиште Србије је регионално тржиште, ЕУ и Русија. Велики број трговинских споразума омогућава извоз са ниским царинским тарифама или без тарифа. У последње време Влада РС отвара нова тржишта, пре свега у Азији.
- Србија на тржиштима региона има значајно учешће првенствено у тешко-кварљивом поврћу, док лако-кварљиво поврће поред региона, у значајном проценту завршава на удаљенијим тржиштима, пре свега у ЕУ.
- Константан раст потрошње поврћа у ЕУ, Русији и већини извозних тржишта Србије представља добру предиспозицију за наставак добрих трендова у производњи и извозу поврћа.
- Извоз поврћа просечно износи око 160 милиона долара на годишњем нивоу, просечан однос свежег и прерађеног поврћа је 70:30. Важне карактеристике извоза су висока диверзификованост (Србија извози у преко 70 земаља света) и висока стабилност извоза поврћа.
- Извозна тржишта се могу поделити у неколико целина и то су: (1) тржиште региона, где доминира тешко-кварљиво поврће које ценовно не може да поднесе високе трошкове транспорта, (2) тржиште ЕУ, где се извозе прерађевине, лако-кварљиво поврће и у мањој

мери тешко-кварљиво и (3) тржиште Русије где доминирају прерађевине (замрзнуто) и лако-кварљиво (парадајз).

- На основу Анкете о пољопривреди из 2018 године (РЗС) укупан број пољопривредних газдинстава који је специјализован за производњу поврћа, цвећа и осталих хортикултурних биљака је 8,126, од којих је 5,993 специјализован за производњу поврћа и свећа. Од тога 38% (2,281 газдинство) за производњу у заштићеном простору и 62% (3,714 газдинство) на отвореном простору.
- Просечна економска снага специјализованих газдинстава за поврће, свеће и остале хортикултуре (правна и физичка лица и предузетници) је 10.5 хиљада евра и она бележе пад са прве позиције економски најјачих газдинстава из Пописа пољопривреде 2012 године на друго место. Породична пољопривредна газдинства су просечне снаге од 9 хиљада евра, а правна лица и предузетници су у просеку снаге од 73.8 хиљада евра. Укупан број ангажованих радника у 2018 години на основу Анкете у сектору поврћа је био 13,732 радника.
- Активни привредни субјекти регистровани за прераду воћа и поврћа и производњу сокова од воћа и поврћа запошљавали су у 2018. 10.034 запослена. Активна правна лица регистрована у АПР у сектору прераде воћа и поврћа поређењу са другим секторима прераде пољопривредних производа у Србији, су најуспешнија и према пословном приходу који остварују и по броју радника које запошљавају.
- Анализа конкурентности за период 2013-2018 на основу 36 посматраних индикатора показала је да је већина повртарских култура у првих 15 од 37 анализираних производа по индексу конкурентности. У поређењу са истом анализом која је рађена за период 2010 – 2015 највеће унапређење конкурентске позиције посматрано у односу на свет имају краставци и корнишони, овај раст је првенствено вођен великим растом извоза (највећа стопа раста у поређењу са осталим поврћем). Уколико се посматрана конкурентност у односу на ЕУ паприка је остварила најбољи резултат у упоредној анализи, а као резултат добрих трендова у производњи и извозу свеже, замрзнуте и млене паприке. У поређењу са ЦЕФТА регионом шаргарепа задржава водећу позицију међу поврћем, али највећи раст има кромпир првенствено због снажног раста извоза у Албанију.
- За сектор повртарства, као и за све друге економске делатности - важни су стабилност и предвидљивост целокупне економске политике. Влада РС и Министарство пољопривреде треба да обезбеде пословно окружење и инфраструктуру за функционисање сектора а не арбитрира односе и прерасподељује зараду међу учесницима тржишног ланца. Такође, не би смела да одлаже доношење а пре свега имплементацију. Приоритети су
- јачање институција и људских ресурса Управе за заштиту биља и Сектора пољопривредне инспекције за имплементацију Закона о безбедности хране и свих закона у фитосанитарној области посебно Закона о средствима за заштиту биља
- доношење законског оквира о уређењу тржишта пољопривредних производа треба на јединствен начин да регулише тржишта по секторима (са акцентом на увођење стандарда у производњи), омогући формирање произвођачких организација, као и да омогући и подстакне уговорно повезивање свих актера у тржишном ланцу. Приоритет сектора је квалитет те Закон о шемама квалитета за пољопривредне и прехрамбене производе и инфраструктура за његову примену. Оба Закону су део активности структурних реформи МПШВ које се одлажу неколико година.

- Посебан проблем у сектору је питање сарадње произвођача и њихово удруживање ради решавања заједничких проблема или постизања заједничких циљева. Постоји више разлога зашто не долази до удруживања а два основна су међусобно неповерење да се проблем може решити у сарадњи кад не може појединачно. Двадесетогодишње подмићивање произвођача да се удруже и то првенствено од стране донатора али и националним мерама допринело је стварању задруга како би узеле донације. Двадесет година искуства иде у прилог закључку да задруге нису тржишно решење и да деоничарска друштва и други облици прованих лица су многи ефикаснији. Организације произвођача како их дефинише ЕУ али пре свега ЕУ искуство могу бити комерцијалне и некомерцијалне и треба да изаберу најефикаснију форму правне регистрације која одговара циљу око којег су се окупили. Дакле, произвођачке организације могу бити регистроване као правна лица у складу са свим варијацијама које за то постоје у земљи а међу којима је и могућност да буду регистроване као задруге. У Србији постоји притисак и субвенције да су задруге једина могућност.
- У сектору прераде компаније које се баве прерадом воћа и поврћа имају највеће укупне пословне приходе и запошљавају највише радника у поређењу са другим секторима пољопривреде. Лидери у овом сектору који испуњавају опште услове треба пружити већу подршку за брже напредовање. Домаће приватне компаније су главни покретач запошљавања и продуктивности. Домаће компаније и МСП су кључни послодавци у економији и од недавно повећавају своју продуктивност и запосленост. Они обезбеђују 53 посто радних места у формалном приватном сектору и створиле су 66.000 нових радних места између 2014. и 2017., што представља скоро 60 одсто укупног нето отварања нових радних места. Ове компаније су окосница српске привреде и главни су извор раста продуктивности. Стварање пословног окружења у којем та предузећа могу бити успешна и наставити да се шире и постају продуктивнија пресудна је за даљи економски раст. Како је то објашњено у поглављу 3, предузетници и МСП су главни покретачи производње и иновација и они окупљају око себе добре произвођаче. Дакле, правовременом подршком агрегаторима индиректно се подржавају мали и средњи произвођачи воћа.

10.2. Препоруке

Влади РС и МПШВ

Креатори аграрне политике својим одлукама имају могућност да неке у тржишном ланцу дају или одузму привилегију, омогуће или ускрате одређена права. Како би донели најбоље могуће одлуке, Влада и МПШВ своје одлуке заснивају на анализама, остварујући што је могуће већи социјални, економски, као и ефекат на заштиту животне околине.

Препоруке креаторима политике су:

- Убрзати усаглашавање националног правног оквира с правном тековином ЕУ поштујући интересе свих у тржишном ланцу посебно
- Осигурати да интеграције у ЕУ и СТО иду што брже
- Интезивирати активности на испуњењу мерила за преговарачко поглавље 12, Безбедност хране, ветеринарска и фитосанитарна политика
- Унапредити фитосанитарни систем, усагласити правни оквир за фитосанитрану политику са прописима ЕУ, пре свега Закон о семенском материјалу који се није мењао од 2005.
- Усвојити Закон о заједничком уређењу тржишта пољопривредних производа у складу с ЕУ праксом
- Унапредити систем контроле и инспекције у делу фитосанитране политике и безбедности хране

- Постепено уводити као обавезу за националне субвенције поштовање стандарда безбедности хране и здравља биља
- Унапредити систем саветодавних служби, комуникацију на терену с пољопривредним произвођачима
- Унапредити систем едукације и информисања пољопривредних произвођача
- Осигурати да све врсте подршке које се обезбеђују из националног Буџета (директне и давање предности приликом закупа државног земљишта) имају највећи економски, социјални и ефекат на заштиту животне средине
- Отварати нова тржишта, усаглашавати фитосанитарна и остала питања која онемогућавају извоз на та тржишта
- Осигурати правну заштиту, поштовање уговора и закона и елиминисање сивог тржишта
- Унапређивати квалитет земљишта – регулативом, подсицајима, промовисањем
- Стално унапређивати систем тржишних информација
- Промовисати производе и инвестиције у сектор
- Стално унапређивати капацитете за управљањем и спровођењем ИПАРД фондова

Произвођачима

- Унапређење знања и информисаност кроз размену искустава, стручно усавршавање и анализе тржишта
- Удруживати се у складу са потребама и увек са циљем да се превазиђу одређени проблеми (нпр. формирати удружење добављача супермаркета и тако спречити постављање често не-фер услова од стране супермаркета)
- Уводити стандарде
- Додавати вредност производима кроз унапређење презентације, продуженог века трајања...

Прерађивачима

- Радити на унапређењу организације кооперантских мрежа са произвођачима са малим земљишним поседима
- Уводити стандарде и промовисати њихову важност
- Отварати нова тржишта и диверзификовати извоз
- Унапредити презентацију на тржишту (упаковано свеже поврће као грицкалице, полуприпремљене мешавине за брзу употребу...)

Велетрговцима, извозницима и супермаркетима

- Унапређивати сарадњу директно са произвођачима кроз подстицање удруживања
- Стварати поверење кроз транспарентно пословање и професионалан однос
- Делити ризике на обе стране (кад је лоша година и кад је ниска цена)
- Усмеравати пословни однос ка дугорочној сарадњи и економском развоју свих актера

11. АНЕКС

Трошкови производње у сектору поврћа су веома различити унутар једног усева, зависе од бројних фактора: типа произвођача, интензивности производње, степена механизованости производње, намене производа и многих других фактора. У наставку су дати просечни трошкови производње одабраних повтарских усева.

Табела 59: Приказ трошкова производње и ангажовања радне снаге код одабраних повтарских усева

	Бабура		Корнишони	
	Трошкови (РСД)	Радна снага	Трошкови (РСД)	Радна снага
Припрема земљишта	78.000	8	87.100	12
Сетва	893.100	17	128.050	25
Ђубрење	190.320	3	316.745	24
Мере неге	321.100	38	83.460	35
Заштита од корова	7.670	1	5.070	1
Заштита од болести и штеточина	58.500	7	64.896	11
Берба/Жетва	234.000	120	487.500	250
Паковање и транспорт	126.100	26	165.750	75
Укупно	1.908.790	220	1.338.571	433

	Кромпир		Шаргарепа		Црни лук	
	Трошкови (РСД)	Радна снага	Трошкови (РСД)	Радна снага	Трошкови (РСД)	Радна снага
Припрема земљишта	12.220	3	26.650	3	14.950	4
Сетва	201.500	3	177.684	2	144.300	2
Ђубрење	74.183	3	120.510	3	112.450	2
Мере неге	36.400	6	58.240	3	72.800	8
Заштита од корова	16.640	3	14.040	2	26.000	4
Заштита од болести и штеточина	50.700	6	46.150	4	38.350	5
Берба/Жетва	36.400	4	56.160	4	63.180	4
Паковање и транспорт	117.000	55	191.880	41	173.940	36
Укупно	545.043	83	691.314	62	645.970	65